

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
KIRSAL KALKINMA
POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ:
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
(GAP) ÖRNEĞİ**

Hüseyin ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MAYIS-2015**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
KIRSAL KALKINMA
POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ:
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
(GAP) ÖRNEĞİ**

DANIŞMAN: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Hüseyin ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MAYIS-2015**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KIRSAL
KALKINMA POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ;
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)
ÖRNEĞİ**

Hüseyin ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez04/05/2015 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.**

**Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK
BAŞKAN**

**Prof. Dr. Seyhan TAŞ
ÜYE**

**Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Doç. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KIRSAL KALKINMA
POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ; GÜNEYDOĞU
ANADOLU PROJESİ (GAP) ÖRNEĞİ

Hüseyin ÇELİK

DANIŞMAN : Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Yıl :2015 Sayfa, 85+8

Jüri : Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Başkan)
: Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ (Üye)

Son yıllarda kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden biri olan yoksulluk, hem iktisat hem de sosyoloji biliminin önemli uğraş alanlarından birisidir. Ekonomik ve/veya sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde hemen her coğrafya üzerinde görülen yoksulluk, yoksullukla mücadele, kırsal kalkınma ve Türkiye’deki kırsal kalkınma politikalarının yoksulluk üzerindeki etkisinin incelenmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Tezde yoksulluğun tanımı, türleri ve nedenlerine, kırsal kalkınma ve kırsal kalkınma yaklaşımlarına, Türkiye’de kırsal kalkınma ve yoksulluk profiline ve Güneydoğu Anadolu Projesi’nin bölge yoksulluğuna etkisi analiz edilmiştir.

Çalışma beş temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümü ‘Literatür’ kısmından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde, yoksulluğun kavramsal çerçevesi, yoksullukla ilgili kavramlar, yoksulluk sınırı tanımlamaları, yoksulluğun ölçüm yöntemleri, göstergeleri ve yoksulluğun nedenleri hakkında genel bilgiler yer alacaktır. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise kırsal kalkınma, kırsal alan hakkındaki teorik bilgilere ve kırsal kalkınma yaklaşımları yer alacaktır. Dördüncü bölümde, Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluk profiline ve kırsal kalkınma politikalarına değinilecektir. Beşinci bölümde ise, GAP’ın bölgenin sosyo-ekonomik durumunu ve bölge yoksulluğunu nasıl etkilediği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kırsal Yoksulluk, GAP, Kırsal Kalkınma

DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA TESHİSİ

THE EFFECTIVENESS OF RURAL DEVELOPMENT
POLICIES IN THE FIGHT AGAINST POVERTY: CASE
OF THE SOUTHEASTERN ANATOLIA PROJECT

Hüseyin ÇELİK

Supervisor : Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Year : 2015, Pages: 85+8

Jury : Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Chairperson)
: Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Member)
: Assist. Prof. Dr. Mehmet YILMAZ (Member)

Poverty, as one of the most important agenda of the development process in recent years, is one of the major fields of both sociology and economics. The main subject of this study is emerging economic and / or parallel to social development, poverty, which is seen in almost every geography on earth, the fight against poverty, rural development and examining impact of rural development policy of Turkey on poverty.

In the thesis, it has been analyzed definition of poverty, types and causes of poverty, rural development and poverty profile and Southeastern Anatolia Project's (GAP) impact on regional poverty.

The study consists of five main sections. The first part of the study is introduction section. The second part of the study consists of literature section. The third section consists of the conceptual framework of poverty, poverty-related concepts, and definitions of poverty line, poverty measurement methods, poverty indicators and general information about the causes of poverty. The second part of the third section includes rural development, theoretical knowledge about rural areas and rural development approaches. In the fourth chapter, it will be mentioned about poverty and poverty profile and rural development policies in Turkey. As in the last fifth section, it will be examined impact of the GAP on region's socio-economic status, and the effects of it on poverty.

Keywords: Poverty, Rural Poverty, GAP Rural Development

ÖN SÖZ

Yoksulluk olgusu, dün de vardı, bugün de var, yarın da olacaktır; yani her dönemin şartlarına göre her zaman olacaktır. Ancak döneminde var olan yoksulluk, uygulanan politikalarla nispeten azaltılabilir fakat tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmayacaktır. Bu tezde de, Türkiye'deki mevcut yoksulluk ve GAP Bölgesi yoksulluğu ele alınmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında engin bilgi ve akademik tecrübe birikimini hoşgörü ve güler yüzüyle benden esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr. İbrahim ÖRNEK'e sonsuz teşekkürlerimi arz etmek istiyorum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca gerek ders aşamasında gerekse de tez aşamasına bana her türlü kolaylığı sağlayan Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dekanı Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY'a şükranlarımı arz ederim.

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İ.İ.B.F. öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr. Hülya DERYA'ya kaynak bulmada ve yazılan bölümlerin düzeltilmesinde yaptığı yardımlarından dolayı minnettarım.

Kendisini tanıdığım günden beri, hayata dair hiçbir tecrübesini benden esirgemeyen, sıkıntılı anlarımda uzakta olduğunda bile telefonla da olsa yanımda olan, sevincimde de en az benim kadar benimle sevinen pek kıymetli hocam, abim Doç.Dr. Sadettin PAKSOY'a her şey için ve tezimin yazılmasında sağladığı her türlü tavsiye ve yardımlarından dolayı minnettarım ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Ayrıca Prof. Dr. Seyhan TAŞ, Araş. Gör. Gülferah BOZKAYA'YA, Araş. Gör. Gül AKSOĞAN'a sağladıkları yardımlardan, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı personellerinden Mehmet Zeki ARATEKİN'e, Pelin MÜFTÜOĞLU'na GAP Bölgesi alan çalışmalarında sağladıkları kolaylıklardan ve yardımlardan dolayı teşekkür ediyorum.

Manevi yardımlarıyla hep yanımda olan, yorgun düştüğüm bana güç katan, yolumun tıkandığı yerde yolumu açan eşim Sakine ÇELİK'e ve benim bu günlere kadar gelmemde dualarıyla hep yanımda olan annem ve babama saygı, sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

Hüseyin ÇELİK
MAYIS-2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VI
GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LESTESİ.....	VIII
1. GİRİŞ.....	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	3
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
3.1. Yoksulluk Olgusu.....	4
3.1.1. Yoksulluk Kavramı ve Çerçevesi.....	4
3.1.2. Yoksulluğu Ölçmede ve Tanımlamadaki Temel Amaçlar.....	4
3.1.3. Yoksulluğun Nedenleri.....	5
3.1.4. Farklı İktisadi Düşüncelere Göre Yoksulluk.....	7
3.1.5. Yoksulluğun Türleri.....	9
3.1.5.1. Mutlak Yoksulluk.....	9
3.1.5.2. Görelî Yoksulluk.....	10
3.1.5.3. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk.....	12
3.1.5.4. İnsani Yoksulluk-Gelir Yoksulluğu.....	12
3.1.5.5. Kırsal-Kentsel Yoksulluk.....	13
3.1.5.6. Güçsüzlük ve Sesini Duyuramama.....	13
3.1.5.7. Bağımlılık ve Sosyal Dışlanmışlık.....	13
3.1.6. Yoksulluk Sınırı.....	14
3.1.6.1. Yoksulluk sınırı Hesaplamaları.....	14
3.1.6.2. Yoksulluk Sınır Türleri.....	15
3.1.6.2.(1). Mutlak ve Görelî yoksulluk Sınırı.....	15
3.1.6.2.(2). Sübjektif Yoksulluk Sınırı.....	15
3.1.7. Yoksulluk Endeksleri.....	17
3.1.7.1. Bileşik Yoksulluk Endeksleri.....	17
3.1.7.1.(1). İnsani Gelişim Endeksleri (İGE).....	17
3.1.7.1.(2). Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE).....	18
3.1.7.2. Diğer Yoksulluk Endeksleri.....	18
3.1.7.2.(1). Kafa Sayısı Endeksi.....	18
3.1.7.2.(2). Yoksulluk Açığı Endeksi (YAE).....	19
3.1.7.2.(3). Sen Endeksi (SE).....	20
3.1.7.2.(4). Watts Endeksi.....	20
3.1.7.2.(5). Foster-Greer-Thorbecke Endeksi (FGTE).....	20
3.2. Kırsal Kalkınma.....	21
3.2.1. Kırsal Alan ve Kırsal Kalkınma Kavramları.....	21
3.2.1.1. Kırsal Alan.....	21
3.2.1.2. Kırsal Kalkınma.....	22
3.2.2. Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımları.....	24
3.2.2.1. OECD Kırsal Kalkınma Yaklaşımları.....	24
3.2.2.2. AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları.....	24
3.2.2.3. FAO Kırsal Kalkınma Yaklaşımı.....	25
4. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI.....	26
4.1. Türkiye'nin Yoksulluk Profili.....	26

4.1.1. Parasal Yaklaşımına Göre Türkiye’de Yoksulluk.....	26
4.1.2. İnsani Gelişme Yaklaşımına Göre Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları (Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşma Performansı).....	32
4.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Ve Politikaları.....	36
4.2.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişimi.....	36
4.2.1.1. Planlı Dönem Öncesi Kırsal Kalkınma Politikaları.....	36
4.2.1.2. Planlı Dönem Kırsal Kalkınma Politikaları.....	37
4.2.1.3. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projeleri.....	42
4.3. Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma ve Politikaları.....	43
4.3.1. Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma.....	43
4.3.2. Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma Politikaları ve Gelişimi.....	43
4.4. AB uyum sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikaları ve AB Politikalarının karşılaştırılması.....	46
5. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ ÖRNEĞİ (GAP).....	49
5.1. GAP’ın Tarihi.....	49
5.2. GAP’ın Hedefleri.....	50
5.2.1. Genel Kalkınma Hedefleri.....	50
5.2.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri.....	50
5.2.3. Sınai Kalkınma Hedefleri.....	51
5.2.4. GAP Planlama Yaklaşımı.....	51
5.2.5. GAP Sosyal Politika Hedefleri.....	52
5.3. GAP Bölgesinde Sosyo- Ekonomik Dönüşümler.....	54
5.3.1. GAP Bölgesi Yüz Ölçüm ve Nüfus Yapısı.....	54
5.3.1.1. GAP Bölgesinde İllere Göre Nüfus Dağılımı.....	54
5.3.1.2. GAP Bölgesi Şehirleşme Durumu.....	56
5.3.2. GAP Bölgesi Gelir Dağılımı.....	57
5.3.3. GAP’ın Finansman Durumu.....	58
5.3.2. GAP Bölgesinde Tarım Sektörünün Gelişimi.....	60
5.3.2.1. GAP Bölgesi Tarımsal Sulama Durumu.....	61
5.3.2.2. GAP Bölgesi Traktör Kullanımı.....	63
5.3.2.3. GAP Bölgesi’nde Hayvancılık.....	64
5.3.2.4. GAP Bölgesi’nde Su Ürünleri.....	65
5.3.3. GAP Bölgesi İstihdam Durumu.....	65
5.3.4. GAP Bölgesi’nin Dış Ticareti.....	67
5.3.4.1. İhracat.....	67
5.3.4.2. İthalat.....	69
5.3.4.3. GAP Bölgesi’nde İthalatçı ve İhracatçı Firma Sayısı.....	70
5.3.5. GAP Bölgesi Sanayi Gelişimi.....	70
5.3.5.1. Organize Sanayi Bölgeleri.....	70
5.3.5.2. Küçük Sanayi Siteleri.....	72
5.3.5.3. Yatırım Teşvikleri.....	73
5.3.6. Sağlık Sektöründeki Gelişmeler.....	74
5.3.7. Eğitim Sektöründeki Gelişmeler.....	79
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	80
KAYNAKLAR.....	82
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. Kırsal Kalkınma Fikirlerine Ait Zaman Çizelgesi.....	22
Tablo 4.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları.....	27
Tablo 4.2.Hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları*	28
Tablo 4.3.Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları.....	29
Tablo 4.4.Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları.....	30
Tablo 4.5. Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları	31
Tablo 4.6.Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları	32
Tablo 4.7. Aşırı Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırma	33
Tablo 4.8. Evrensel Olarak İlköğretim Düzeyinin Sağlanması	34
Tablo 4.9. Cinsiyet Eşitsizliğinin Sağlanması ve Kadınların Güçlendirilmesi.....	34
Tablo 4.10. Çocuk Ölümlerinin Azaltılması.....	35
Tablo 4.11. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projeleri	42
Tablo 4.12. Türkiye ve AB Kırsal Kalkınma Politikalarının Karşılaştırması	48
Tablo 5.1. Yıllara Göre İl Nüfusları, (1985-2013).....	55
Tablo 5.2. GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı Oranı(%0).....	55
Tablo 5.3. Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü	55
Tablo 5.4. GAP Bölgesi Kır-Kent Nüfus Dağılımı(1990-2012).....	56
Tablo 5.5. GAP Bölgesi Şehirleşme Oranı ve Nüfus Yoğunluğu(2000, 2008, 2012)	56
Tablo 5.6.İBBS’ye Eşdeğer ve Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20’li Gruplar İtibariyle GAP Bölgesi Yıllık Gelirler Durumu (2006-2013)	57
Tablo 5.7. GAP’a Yapılan Kamu Yatırım Transferleri(1990-2012).....	59
Tablo 5.8. GAP Bölge Kalkınma İdaresi(BKİ) Tarafından Sağlanan Hibeler	60
Tablo 5.9. DSİ Tarafından GAP Bölgesi’nde Sulamaya Açılan Alanlar	61
Tablo 5.10. Örnek Alan Harran Ovası’nda Sulama Sonucu Ortaya Çıkan Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri(GSÜD) Ve Katma Değerler	63
Tablo 5.11. GAP Bölgesi Traktör Sayıları	64
Tablo 5-12:Türkiye ve GAP Bölgesi Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı Değişimi (1990-2011)	64
Tablo 5-13: GAP Bölgesi Su Ürünleri(2008-2011)	65
Tablo 5.14.İBBS’ye Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam edilenlerin Sektörel Dağılımı (2004-2012).....	66
Tablo 5.15. GAP ve Türkiye İstihdamının Sektörel Dağılımı.....	66
Tablo 5.16. Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu(+15 ve üz.),(2004-2013)	67
Tablo 5.17. GAP Bölgesi İl Bazında İhracat Değerleri (2008-2014).....	68
Tablo 5-18: GAP Bölgesi ve Türkiye İhracat Değerleri Değişimi(Milyon Dolar) (1996- 2013)	68
Tablo 5.19. GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri(2008-2014)	69
Tablo 5.20. GAP Bölgesi ve Türkiye İthalat Değerleri ve Değişimi (2002-2013)(Milyon Dolar).....	69
Tablo 5.21. Türkiye ve GAP Bölgesindeki İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları(2009- 2013).....	70
Tablo 5-22: GAP Bölgesi Tamamlanan OSB’ler	71
Tablo 5.23. GAP Bölgesi’nde Planlanan ve Devam Eden OSB’ler	71

Tablo 5.24. GAP Bölgesinde Tamamlanan KSS'ler.....	72
Tablo 5.25. GAP Bölgesinde Devam Eden KSS'ler.....	73
Tablo 5.26. GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvikleri Belge Sayısı	73
Tablo 5.27. GAP Bölgesi Yatırım Teşviklerinin Toplam Yatırımı, Belge Sayısı ve İstihdam Durumunda Değişim (2001-2012).....	74
Tablo 5.28. GAP ve Türkiye Sağlık Kurumları Sayıları (1990-2006).....	75
Tablo 5.29. GAP Bölgesi ve Türkiye Hastane ve Yatak Sayıları(2012).....	75
Tablo 5.30. GAP Bölgesi ve Türkiye'de Hastane ve Yatak Sayısındaki Değişmeler (2000-2013)	76
Tablo 5.31. GAP Bölgesi ve Türkiye'de On Bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı(1990)	77
Tablo 5.32: GAP Bölgesi ve Türkiye'de On Bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı(2012)	77
Tablo 5-32: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (1990-2012)	78
Tablo 5.33. GAP Bölgesi'nde ve Türkiye'de Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayılarındaki Değişim(2008-2013).....	79

GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LESTESİ

Grafik 3.1. Sübjektif Yoksulluk Sınırı	16
Grafik 5.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı (2006-2013).....	58
Grafik 5.2. GAP Bölgesi Sulama Projeleri Durumu	62
Şekil 3.1. OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de Kırsal Sınıflandırması	23

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir konu olan yoksulluk, iktisadi kalkınmanın önemli uğraş alanlarından biridir. Literatür anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara, ortama ve şartlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir (Aktan Ve Vural,2002;1). İnsanlık tarihi boyunca yoksulluk, her toplumda, her devirde dönemin şartlarına göre farklı boyutlarla günümüze kadar var ola gelmiştir. Yoksulluğun her devirde farklılık göstermesi, devir şartlarındaki farklılıkların olmasından; aynı zaman diliminde farklılıklar göstermesi ise yoksulluğun tanımlanmasındaki farklılıklar ve kriterlerden kaynaklanmaktadır. Yoksulluk tanımının, yoksulluk düzeyinin, yoksulluk profilini ve bunların zaman içindeki değişiminin doğru olarak belirlenebilmesi yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması değerlendirilmesi ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılması bakımından bir önkoşuldur(Şenses,2003;61). Nitekim yoksullukla mücadelede izlenecek olan bir politikanın etkinliği, politikanın uygulandığı hedef kitlenin iyi belirlenmesi ve yoksulluk derecesinin iyi ölçülmesine bağlıdır. .

Yoksulluğun Türkiye’de de izlediği gelişme çizgisi dönemlere, dönemin ekonomik, politik ve toplumsal yapısına göre farklı olmuş, farklı şekiller almıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin, önce I. Dünya Savaşı, ardından da Kurtuluş Savaşı’nın meydana getirdiği olumsuz koşulların hâkim olduğu bir ortamda kurulmuş olması, ülkeyi daha başından itibaren ekonomik anlamda zor durumda bırakmış, yoksulluk bu dönemlerden itibaren var ola gelen bir olgu olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yapılanmanın gösterdiği farklılıklar ve bunun yoksulluk açısından sonuçları önceki dönemden önemli ölçüde farklılaştığı için esas itibari ile II. Dünya Savaşı sonrası başlangıç noktası olarak alınabilir. Bu dönemden itibaren Türkiye’de ithal ikameci ve ihracata dayalı olmak üzere iki temel kalkınma stratejisi egemen olmuş, toplumsal ve siyasal yapı da buna göre biçimlenmiştir. İzlenen stratejilere paralel bir biçimde yoksulluk da değişmiş ve dönüşmüş, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yeni tanımlamalara konu olmuştur. Bu süreçte bireylerin yoksullukla mücadele stratejileri de nitelik değiştirerek çeşitlenirken, devletin izlediği strateji genellikle yoksulluğu hafifletmeye yönelik olmuştur(Kabaş, 2009).

Malumdur ki, yoksul insanların büyük çoğunluğu kırsal da yaşayan nüfustan oluşmaktadır. Kırsal kesimde ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla tarıma dayalı olması, aile işletmeciliği, toprakların miras yoluyla bölünmesi gibi faktörlerden dolayı kırsal alandaki yoksulluk kentlerdeki yoksulluğa nispeten daha fazladır. Ekonomik faaliyetlerin kısıtlı olması nedeniyle yoksulluğun daha fazla olduğu kırsal kesimdeki yoksulluk sorunun çözümü için devletin yükleneceği politikalar son derece önem taşımaktadır. Türkiye’de de Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasından önceki plansız dönemde ve DPT’nin kurulmasından sonraki planlı dönemde de kırsal kesime yönelik farklı kırsal kalkınma stratejileri izlenmiştir. Özellikle planlı dönem dediğimiz dönemde, Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP), bölgesel amaçlı projeler, köylere yönelik çalışmalar kırsal kesime yönelik kalkındırma stratejilerinin bir kısmıdır.

Bu bağlamda, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Dünya’nın önemli ve Türkiye’nin de en önemli projelerinin başında gelmektedir. Türkiye’nin en geri kalmış bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla bölgeye yönelik en önemli çalışmadır. Tarımsal sulamaya dayalı olarak başlanan GAP, zamanla gelişmiş, bölgeye sadece tarım sektörü üzerinden ekonomik kalkınmayı sağlamakla kalmamış, sosyal anlamda da bölgeye çok önemli katkıları

olmuştur. GAP'ta şu an gelinen nokta projenin %20'lik bir kısmının oluşturmasına rağmen ortaya muazzam sonuçlar çıkmıştır. Nitekim gelinen noktadaki mevcut durum, Proje'nin tamamlanmasıyla bölgeyi ne derecede kalkındıracağı açıkça anlaşılmaktadır.

Çalışma beş temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümü 'Literatür' kısmından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde, yoksulluğun kavramsal çerçevesi, yoksullukla ilgili kavramlar, yoksulluk sınırı tanımlamaları, yoksulluğun ölçüm yöntemleri, göstergeleri ve yoksulluğun nedenleri hakkında genel bilgiler yer alacaktır. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise kırsal kalkınma, kırsal alan hakkındaki teorik bilgilere ve kırsal kalkınma yaklaşımları yer alacaktır. Dördüncü bölümde, Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluk profiline ve kırsal kalkınma politikalarına değinilecektir. Beşinci bölümde ise, GAP'ın bölgenin sosyo-ekonomik durumunu ve bölge yoksulluğunu nasıl etkilediği incelenecektir.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Chen-Ravallion (2000), yaptığı çalışmalarda dünyada yoksulluğun (günde 1 dolardan daha az gelire yaşayan insan sayısı) 1820'lerden beri sürekli arttığını ancak artış trendinin 1980'li yıllardan itibaren düşmeye başladığını belirtmiştir.

Manovic ve Squire (2005) çalışmasında, küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasında yeni bir ilişki aranmıştır. 1980-2000 dönemi incelenmiştir. Küreselleşmenin gelir dağılımını üzerine etkisini, ücret gelirleri veri setini kullanarak analitik olarak araştırmışlardır.

Şahinli (2012) çalışmasında, Türkiye, kır ve kent yoksulluk analizini yapmıştır. 2002-2009 dönemlerini incelemiştir. TÜİK'in hesaplamış olduğu hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları, hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları, hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre fert yoksulluk oranları, hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları, hanehalkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı hesaplamaları verilmiştir. Hanehalkı yoksulluk oranları Türkiye'de ve kentlerde düşme göstermiş, hanehalkı büyüklüğü düştükçe, eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluğun düşüş gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Çabuk (2003) çalışmasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği ve yoksulluğu ele alınmıştır. GAP verileri ve bölgesel istatistikler kullanılarak bölge yoksulluğu analiz edilmiştir. GAP projesi kapsamında ortaya konulan etkinlik ve yatırımlar değerlendirildiğinde, bölgede enerji ile ilgili çok büyük gelişmelerin yaşandığını buna karşın yöre insanının yaşam kalitesini belirleyen göstergelerde, planlanan süreç içinde hedeflerin çok gerisinde kaldığı sonucu çıkarılmıştır.

Kızılgöl ve Demir (2010) çalışmalarında, 2002-2006 yılları arasında gelirlerine ve tüketim harcamalarına göre Türkiye'deki hanehalklarının yoksulluğunu belirleyen unsurları tespit etmeyi amaçlamışlardır. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden alınmıştır. Sonuç olarak, hanehalkı reisinin yası ve eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk riskinin azalmakta olduğunu, kırsal kesimde yaşayan hanehalkının yoksulluğunun daha fazla olduğunu ve 2002 yılında yoksulluk oranlarının en fazla, 2006 yılında ise en az olduğunu göstermiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Yoksulluk Olgusu

3.1.1.Yoksulluk Kavramı ve Çerçevesi

Yoksulluk insanlık tarihinin her döneminde, tüm toplumları ilgilendiren bir sorun olmuştur. Günümüzde de dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük sorun olan yoksulluk, ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, her şeyden önce insani ve toplumsal bir sorundur. Bu nedenle yoksulluk, sınırları iyi belirlenmesi, boyutları net bir şekilde ortaya konulması gereken bir sorun olarak insanlığın karşı karşıya olduğu bir durumdur (Genç,2010: 5).

Her dünya görüşünün yoksulluk kavramına farklı yaklaşması nedeniyle yoksulluk kavramının tanımlanması oldukça güçtür. Yoksulluk kavramı ile ilgili literatürde farklı görüşler yer alsa da, kavram ve türleri açısından bazı ortak noktalara rastlamak mümkündür. Fakat ortak noktalar mevcutsa bile yoksulluk ve zenginlik sübjektif kavramlardır. Öyle ki, bu kavramlar kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik arz eder. Kişiden kişiye, zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bu kavramı ölçmek, her ülkede farklılık arz eden bu parametreleri evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaştırmak mümkün değildir (Taş ve Özcan,2012; 422).

Yoksulluk tanımının, yoksulluk düzeyinin, yoksulluk profilini ve bunların zaman içindeki değişiminin doğru olarak belirlenebilmesi yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması değerlendirilmesi ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılması bakımından bir önkoşuldur(Şenses,2003;61)Her ne kadar genel geçer yoksulluk tanım yapmak mümkün olmasa da çeşitli yoksulluk tanımları yapılmaktadır.

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir (Aktan Ve Vural,2002;1)

Yoksulluk teriminin ilk anlamlı tanımı, 1901 yılında S. Rowntree tarafından yapılmıştır. S. Rowntree'a göre, toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir. (Mingione'den aktaran; Sipahi,2008;175).Yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi nesnelere (gıda, barınma, giyim, vb) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade etmektedir (World Bank,2000).

3.1.2. Yoksulluğu Ölçmede ve Tanımlamadaki Temel Amaçlar

– *Yoksul insanların gündemde Tutulması*

Yoksulluğun çerçevesinin belirlenerek ölçümünün yapılması politika üreticilerinin dikkatlerini yoksulların yaşam koşullarına çekme noktasında son derece güçlü bir araçtır. Herhangi bir rakamsal ve istatistik verinin olmayışı yoksulluğun göz ardı edilmesine neden olmaktadır.. Ancak yoksulluk ölçümleri konuyu politik ve ekonomik açıdan gündemde tuttuğu zaman yoksulluğun gerekliliğini ortaya koymaktadır (Haughton ve Khandker, 2009: 3-4).Yoksulluk ilgili herhangi bir verinin olmayışı, yoksulluğu ölçülmesi ve yoksulluk üzerine eğilmesini güçleştirecektir. Bu anlamda kurumların yoksulluk verilerine sahip olması ve gündemde tutması yoksulluğu azaltma noktasında yarar sağlayacaktır.

– *Yoksulların Doğru Tanımlanması ve Uygun Müdahaleler*

Yoksulluğun ölçümü ve tanımlanması müdahale edilecek hedeflere odaklanılması ve hedefe ulaşma başarısını gerçekleştirme bakımından da önem taşımaktadır. Eğer bir kimse ya da herhangi bir kurum birisine yardım edecekse bunu ancak o kişiyi iyi bir biçimde tanıyarak gerçekleştirebilecektir (Haughton ve Khandker, 2009: 4).

Yoksulluğu azaltma amacıyla yapılan çalışmalara doğru araç ve müdahalenin yapılması, yoksulluğun boyutunu bilmek ile yakın ilişkilidir. Yoksulluğun boyutu gerçek anlamda bilinmiyorsa yapılan müdahale, ya da takip edilen politikanın ve politika aracının başarısının olumsuz etkileyebilir.

– *Politik Müdahale ve Projeleri İzleyip-Değerlendirme*

Yoksulluğun ölçümüne ilişkin diğer bir gerekçe de yoksullar için tasarlanan politika ve programların etkilerini tahmin edip değerlendirmektir. Yoksul kimseler için yeni fırsatlar olarak görülen bu politikalar teorik olarak iyi görünmektedir. Politikaların yoksullar üzerindeki etkileri önceden doğru ve net bir şekilde değerlendirip görebilmek için bir kontrol grubu oluşturmak gereklidir. Kontrol grubunun çıktılarının ise karşılıklı olarak ele alınması gerekmektedir. Daha sonra ise analiz sonucu proje ve programların geliştirilebilmesi için amaçlara uygun olmayanların, çalışmayanların ayıklanması gerekmektedir (Haughton ve Khandker, 2009: 5).

– *Kurumların Etkinliğinin Değerlendirmesi*

Kurumların etkinliğinin değerlendirmesine yardımcı olması da yoksulluk ölçümü ve tanımlanmasını gerektiren nedenler arasındadır. Eğer hükümetlerin ellerinde sayılar ve tutarlı bilgiler yok ise yoksullukla mücadele konusunda (hükümetlerin) siyasi otoritenin iyi olduğunu söyleyemeyiz. Ulusal hükümetlerin dışında uluslararası kurumlar için de aynı durum söz konusudur. Dünya Bankası (DB) ve benzeri uluslararası kurumlar kalıcı ve profesyonel çözüm amacı için yoksullukla ilgili ölçüm ve saptamaları (yeteri kadar) gerekli olduğu kadar yapmalıdırlar (Haughton ve Khandker, 2009: 5-6).

3.1.3. Yoksulluğun Nedenleri

Dünya üzerinde ortaya çıkan yoksulluk nedenleri, birbirine benzerlik gösterdikleri gibi, bölgesel farklılıklar da gösterebilmektedir. Yani yoksulluk bireylerin buldukları bölgenin ya da ülkenin kendine özgü sorunlarından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin Hindistan'da yaşanan yoksulluğun nedenleri arasında nüfus artışı ve kast sistemi öne çıkarken diğer yandan, Afrika'da yaşanan yoksulluğun nedeni olarak, bu ülkelerdeki yaşanan yoğun kentleşme ve ekonomideki hızlı değişim gösterilmektedir (Kılıç, 2013; 12-13).

Ayrıca ülkelerin ekonomik, sosyal ve diğer konular bakımından sahip oldukları farklılıklar, yoksulluğa neden olan faktörlerin ülkelere göre değişmesine neden olmaktadır. Yoksulluğa neden olan unsurda, diğer unsurları etkileyerek yoksulluğun boyutunu artırabilir (Sarısoy ve Koç, 2010: 329):

- i. *Doğal Afetler:* Deprem, yangın, sel vb. doğal afetler insanların yaşam standartlarını etkileyeceğinden, yoksulluğuna neden olabilmektedir. Doğal bir afete mağdur olan kimselerin, sahip oldukları şeyleri kaybetmeleri, afet öncesi yoksul değil iken afet sonrası yoksul duruma düşebilmektedir. 13 Mayıs 2014

- tarihinde Manisa-Soma'da kömür madenin çökmesi ile 301 vatandaşımız hayatını yitirdi. Normal şartlarda bile yoksulluk sınırının altında ve/veya dolaylarında olan bu işçilerin, maden kazası sonucu hayatlarını yitirmeleri, geride kalan aileleri ve çocukları için şüphesiz yoksulluk daha derin boyutlar almıştır.
- ii. *Savaş, İç Savaş ve Terör*: Savaş, iç çatışma, terörizm gibi durumlar yoksulluğu iki yönden olmaktadır. Birincisi savaş, çatışma ve terör nedeniyle devletin kamu kaynaklarının savaş, çatışma ve terör için harcaması yani güvenlik amaçlı kullanmasından dolayı kamu harcama ve yatırımlarını gerçekleştirememesi sonucu yoksun olan kesimin yoksulluğunun artarak devam etmesi; ikincisi normal şartlarda sosyo-ekonomik durumu iyi olup yoksul olarak nitelendirilmeyecek olan kimselerin, bu tür olay neticesinde mağdur olması maddi kayıp yaşaması ve güvenli ortamın kaybolması sonucu göç etmek zorunda kalması sonucu yoksullu ortaya çıkar.
- iii. Örneğin Suriye iç çatışmaları sonucu, ülkemize ve diğer ülkelere göç eden mültecilerin kendi ülkelerinde sosyo-ekonomik durumları iyiyken, ülkedeki iç çatışmalar nedeniyle ülkemize ve diğer komşu ülkelere gitmeleriyle, gittikleri yerlerde sosyo-ekonomik olarak kötü koşullara maruz kalmışlardır. Ülkedeki bir iç çatışmanın, vatandaşları muhtelif ülkelere göç etmesine sebebiyet vermesi, o vatandaşlardan yoksul olanları daha da yoksullaştırmıştır; yoksulluk sınırının üstünde olup, yoksullar grubuna dahil edilmeyen bir çok vatandaş da yoksullar grubuna düşmüştür.
- iv. *Kaynak Dağılımındaki Çarpıklıklar*: Bilindiği üzere gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle toplumun belli bir kesimi yoksul duruma düşmektedir. Dünyada 1980'lerle başlayan değişim sürecinde gelir dağılımı sorunu sıradan bir ekonomi sorunu olmaktan çıkmış politik ve sosyal bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Türkiye'de de gelir dağılımı adaletsizliği son 10 yıllık dönemde gündemde sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle 1980'li yıllarda uygulanan günümüzde de değişik boyutlarıyla sürdürülmeye çalışılan ekonomik ve sosyal politikalar var olan olumsuzlukları ve yoksulluğu daha da belirgin hale getirmiştir. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir ekonomik yapıda, gelir dağılımının bozuk olması bölgesel yoksulluk sorununu da beraberinde getirmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik genel olarak sosyal bilim araştırmacıları tarafından istenilmeyen bir durum olarak nitelendirilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de, ekonomik büyümeye olan ters etkisidir (Alesina ve Rodrik, 1992; Persson ve Tabellini, 1994).
- v. *Ekonomik Krizler*: Kriz yönetimi hakkında oldukça bilgi sahibi olmamıza rağmen, kriz sonucunda da milyonlarca çalışanlar işsiz kalacak ve sermayenin bir bölümü değersizleşerek, çökmüş olacaktır. Ekonominin yapısında olan konjonktür dalgalanmaların genişleme evresinde nasıl ki gelir artıyor ve yoksulluk olumlu etkilenecek azalabiliyorsa, daralma evresinde ise ekonominin daralmasına bağlı olarak üretimin azalması, işsizliğin artması gibi ortaya çıkan olumsuz makroekonomik sonuçlar da yoksulluğu artırmaktadır. Özellikle yoksulluk sınırının hemen üstünde yer alan kişiler, ekonomideki bu olumsuzluklardan etkilenecek, insanca yaşamının gerektiği harcamaları yapacak gelirden yoksul oldukları için yoksul düşebilmektedirler.
- vi. *Sağlık Koşulları*: Sağlık koşulları ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi, insanların sağlık sorunları nedeniyle çalışma güçlerini kısmen veya büyük ölçüde yitirmeleri, diğer taraftan da gerek kamu kaynaklarının gerekse kişisel gelirin

- büyük bir bölümünün sağlık harcamalarının finansmanında kullanılması nedeniyle, kişilerin yaşam standartlarını yükseltecek harcamalardan mahrum kalmaları şeklinde açıklanabilir.
- vii. *Eğitim İmkanlarına Erişememe*: Eğitim yoksulluk açısından hem bir neden hem de bir sonuç ilişkisi açısından değerlendirilebilir. Eğitimli bir insan toplumda değişen ekonomik ve sosyal değişimlere karşı kendini daha iyi korur ve fırsatlardan daha iyi yararlanır. Bu değişimlerden faydalanabilen fertlerin toplum içerisinde yoksul duruma düşmesini engellemiş olur. Diğer anlamda yani sonuç anlamada baktığımızda ise, eğitim imkanlarına sahip olmamış/olamamış kimseler, ekonomik ve sosyal değişimlerden faydalanabilir. 21. yüzyılda insanlar sürekli birbirleriyle iletişim içinde olmak zorundadır... Bizim eğitim sistemimiz emek pazarında oluşmakta olan değişimlere ayak uyduruyor mu? Türkiye'de son 30 yıldır emeğin verimliliğinde artış çok düşük... Açıkçası, insanlara üretim hayatından kopuk olmayan eğitim verilmelidir.
- viii. *Ekonomik Değişmeler*: Ekonomik gelişmelerle insanlara bir taraftan yeni fırsatlar yakalarken, diğer taraftan da onların harcama bütçelerinin genişler. Fırsatlardan yararlanma ile harcama bütçesindeki genişleme arasındaki fark birbirine yakın olduğu ölçüde kişilerin yaşam standartlarında çok önemli bir değişim meydana gelmez. Ancak tersi durumda, bir dönem varlıklı olarak kabul edilen kişiler bu farkın açılmasıyla bir süre sonra yoksul duruma düşebilirler.
- ix. *Sermaye Hareketliliğindeki Değişmeler*: Değişen ekonomi koşullarında, firmalar üretim faaliyetlerini bir ülkeden başka bir ülkeye ya da aynı ülkenin farklı bölgelerine taşıyabilmektedirler. Bu hareketlilik firmalara önemi avantajlar sağlarken, firmanın faaliyetlerinden doğrudan veya dolaylı olarak faydalananlar olumsuz etkilenecektir. Örneğin faaliyet bölgesini değiştiren bir firmanın çalışanlarının, bu değişim sonucu işsiz kalmaları, gelirlerinin azalması yoksullaşmaya neden olacaktır.
- x. *Kültürel İhtiyaçların Karşılanamaması*: 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen “insani yoksulluk” kavramının bir parçası olarak dikkate alınan kültürel ihtiyaçlar, yoksulluğun belirlenmesinde gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu faaliyetler sayesinde kişiler sosyal ortama ve hayata tam olarak intibak etmekte ve toplumla bütünleşmektedir.

3.1.4. Farklı İktisadi Düşüncelere Göre Yoksulluk

- i. *Merkantilistlere Göre Yoksulluk*: Sanayi ve ticaret kesimi dinamik ve stratejik özelliğe sahipken tarım sektörü statik bir yapıdadır. Tarım kesiminden sağlanan gelirler süreklilik arz etmez, bu nedenle de güvenilir değildir. Sanayi gelirleri ise devamlı artış eğilimindedir. Ekonomik yapıları tarıma dayalı olan ve tarımda verim artışı sağlayamayan ülkelerde yoksulluk kaçınılmazdır (Kazgan, 1984:40). Bu dönemde özellikle yerli endüstriyi desteklemek için tarımsal ve hammadde niteliğindeki ürün gruplarının ihracatının yasaklanması söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Merkantilistler, başka ülkelerden gelen ucuz işlenmiş ürünlere gümrük vergisi konulmasını savunurken, hammaddeniteliğindeki ürünlerin ihracatına karşı çıkmışlardır (Dobb, 1992:17). Merkantilist düşüncenin bu politik anlayışının arkasında yatan temel neden ise ticari çıkarların çoğunlukla devlet çıkarları ile yakından ilgili oluşudur. Merkantilistler dünya ekonomisinin durgun, üzerindeki zenginliğinde sabit olduğuna, bu nedenle bir

- ülkenin ancak başka bir ülkenin fakirleşmesi pahasına büyüyebileceğine inanıyorlardı (Skousen, 2003.17).
- ii. **Marxistlere Göre Yoksulluk:** Sanayi devrimi sonrasında kapitalizmin sık sık krizlerle karşı karşıya kalması sonucu fabrikalarda işçi olarak çalışan ücretlilerin sefaleti Marksist düşüncenin doğumuna yol açmıştır. Marksizm'e göre, yoksulluğun temeli işçilerin emeğinin karşılığını alamamalarıdır. Ayrıca Marksizm'e göre üretim, emeğin bir fonksiyonudur. Sermaye birikiminin kaynağı ise emeğin sömürülmesi sonucunda oluşan artıktır. Ancak emek asli ve tek üretim faktörü olduğu halde üretim sonucunda ortaya çıkan hasıladan alması gereken payı alamaz. Dolayısıyla hak ettiği tüketimi yapamaz, zorunlu ihtiyaçlarını ancak karşılayabilir veya karşılayamaz. Sürekli nüfus artışı da ücretlerin daima doğal ücret seviyesinde oluşmasına neden olur. Üretim sonucunda oluşturulan hasıladan işçi sınıfı sadece doğal ücrete karşılık gelen kısmı alırken bunun dışındaki kısım kapitalistin cebine girer. Bölüşüm devamlı işçi sınıfının aleyhine olduğundan bu sınıfın sefalet ve yoksulluk içine düşmesi kaçınılmazdır (Gündüz,2006;35).
- iii. **Klasiklere Göre Yoksulluk:** Smith ekonomik büyüme sürecini analiz ederken, tabii kaynakları zengin yeni iskan edilmiş bir ülke varsayımından hareket ederek ekonomi geliştikçe kâr haddi ve ücret haddi arasındaki ilişkiyi inceler. Başlangıçta sermaye stoku küçük olduğu için kâr oranları yüksektir. Kâr oranının yüksek olması sermaye stokundaki artışı hızlandırır. Sermaye stokundaki hızlı artış işgücü talebini de artırdığından başlangıçta ücretler de yüksektir. Ancak daha sonra sermaye stoku arttıkça, kâr hadleri düşer. Çünkü Smith'e göre sermaye "Azalan Verimler Kanunu"na tabidir. Sermaye stokundaki artış nüfus artış oranına paralel seyrederse ücret haddi yüksek kalmaya devam eder. Ekonomi belli bir aşamaya ulaştıktan sonra sermaye birikimi yavaşlar, kâr hadleri azalır ve ücretler düşer. Kâr hadleri azalıp faiz oranı seviyesine düşünce, büyümenin tabii sınırı olan durgunluk durumuna geçilir. Durgunluk aşamasında ücretler geçimlik düzeyde olduğundan nüfusun beslenmesi zorlaşır. Böylece bu dönemden sonra ekonomide yoksulluk ortaya çıkmaktadır. Smith diğer klasiklerden farklı olarak durgunluğun olumsuz bir süreç olmadığını kabul etmekte, bu nedenle de iyimser bir klasik iktisatçı olarak adlandırılmaktadır(Smith, 2011:370- 372).
- J.S.Mill ise, servet ve bölüşüm konusunda, insanın bilgisi, maharet ve becerilerini servet olarak kabul eder. Bu tür servetler ona göre birer zihni servetlerdir. Servetin diğer çeşidi ise değişim değeri bulunan, faydalı ve haz verici, biriktirmeye elverişli olan şeylerdir ki; bu tür servete maddi servet denilmektedir. Düşünür, servetin üretiminde diğer klasik iktisatçıların yaklaşımlarını benimserken, servetin bölüşümü hususunda Sismondi ve Saint Simon'un görüşlerinden etkilenmiştir. Ona göre servetin bölüşümünü insanlar yaptığından, bölüşümün düzeltilmesi, aşırı dengesizliklerin giderilmesi ile mümkündür. J.S.Mill, üretim faktörlerinin değil, elde edilen hasılanın dengeli ve adil dağıtılması gerektiğini savunur. Düşünür, bireyler arasındaki gelir dağılımının aşırı dengesizliklere yol açtığından dolayı veraset kurumunu eleştirir. Gelir dağılımında dengesizliğe yol açan nedenlerden biri olarak da toprak mülkiyetini kabul eden Mill, topraktan elde edilen rantı 'hak edilmemiş kazanç' olarak görür ve bunun sonucunda yoksulluğun oluşacağını söyler. Rant konusunda Ricardo'nun görüşlerini benimseyen J.S.Mill, yoksulluğun önlenmesi

için, rantın yüksek ‘arazi vergisi’ ile millileştirilmesini ileri sürmüştür (Gündüz, 2006: 36).

Malthus da yoksulluğu artan nüfusun bir baskısı olarak görür. Nüfus, kısıtlanmadığında, geometrik oranla çoğalır. Gıda maddeleri ise, ancak aritmetik oranla artar. Böylece yoksulluk baş gösterir(Gündüz,2006;36).

- iv. **Keynesyenler’e Göre Yoksulluk:** Yoksulluğun sebebi etkin talep yetersizliğidir. Eğer bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa, bu durum o piyasadaki toplam talebin, mevcut üretim faktörlerinden tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır. Böylece bir kısım üretim faktörleri (özellikle işgücü)kullanılmayacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır. İşsizliğin olduğu ekonomilerde de yoksulluk kaçınılmaz olacaktır (Keynes:1967,20-55)

3.1.5. Yoksulluğun Türleri

3.1.5.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk oldukça karmaşık bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi büyümeyi hızlandırıp yoksulluğu azaltan reformlar belirleyip uygulamaktır. 1980’li yıllar dan beri uygulanan ortodoks ekonomik politikalar kapsamında daha fazla liberalizasyon ve küreselleşmenin gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltmadığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır (Brinkerhoff ve Goldsmith, 2003: 685).

Yoksulluğun farklı tanımlamaları vardır ancak yaygın olarak iki tanım kullanılmaktadır: mutlak ve göreceli yoksulluk. Ekonomi yazınında egemen olan mutlak yoksulluktur ve içinde yaşadıkları toplumda, kabul edilebilir asgari bir yaşam standardının altında olanlar mutlak yoksul kategorisindedir. Asgari yaşam standardı ‘geçinilebilecek bir gelir’ olarak yorumlanır. Buradaki *geçinebilme* kavramı, çoğunlukla insanoğlunun fiziksel varlığını idame ettirebilmesi için gerekli olan kalori miktarı ile barınma ve giyim kalemlerini içermektedir (Doğaner Gönel,2013;30).

Mutlak yoksulluk, bir bireyin yada hanehalkının yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamamasıdır. Mutlak yoksulluk oranı ise, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu sebeple, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekir. Bu değer üzerinden yoksulluk çizgisi hesaplanır (Kaynak, 2011;99) Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır, ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası yoksulluk sınırı mutlak yoksulluk düzeyine giren nüfusu tahmin etmek için kullanılmakta ve genellikle ABD doları olarak ifade edilmektedir. Örneğin1985 yılında Dünya Bankası, 370 \$’ın aşağısını yoksulluk sınırı olarak belirlemiştir. Bu ölçüye göre dünyada yoksulluk sınırı altında yaşayanların sayısı 1987’de 1,2 milyar rakamıyla, dünya nüfusunun%30,1’ini temsil etmekteydi. Oran, 1993 yılında %29,4’e düşmüştür (Todaro, 2000: 165-66).

Mutlak yoksulluk çizgisi, iki farklı yöntemle hesaplanır. Bunlardan birincisi, sadece minimum gıda harcaması maliyetinin esasa alır. Bunun için bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum kalori ihtiyacı hesaplanır. Daha sonra bu kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması maliyeti hesaplanır. İkinci yöntem, bireyin sadece gıda harcamalarını değil, onun yanında diğer temel ihtiyaçlarını (giyim, barınma,

ısınma gibi) da dikkate alır. Dolayısıyla, birinci yöntem gör ikinci yönteme daha yüksek bir yoksulluk çizgisini tanımlar(Kaynak,2011;99).

Yoksulluk çizgisinin kalori ihtiyacından hareketle hesaplanması tahmin edileceği gibi birçok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Çünkü bireyin kalori ihtiyacı, yaşına, cinsiyetine ve yaptığı işe göre farklılık gösterir. Bu nedenle, minimum kalori ihtiyacını belirlemek özünde belirsizlik taşıyan bir süreçtir.

Mutlak yoksulluk, en genel anlamıyla herhangi bireyin varlığını sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli gelir düzeyine sahip olmaması demektir (Kesici,2007;124). Başka bir ifade ile; mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gıda, barınak ve giyim gibi en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur. Bu kişilerin miktarı, genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesaplanmaktadır. Bu düzey, ulusal gelir düzeylerinden bağımsız olarak, günlük bir dolardan aşağı gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir (World Bank,2000;17). Ayrıca yaşam beklentisi, (bebek) ölüm oranı, açlık, kötü beslenme, kişi başına düşen toprak, okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi gibi göstergeler, refah veya yoksulluk göstergeleri olarak öne çıkmaktadır (Şenses,2002:97).

TÜİK 2009 yoksulluk çalışması raporuna göre ülkemizde fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. Kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0,22, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 4,35 olarak tahmin edilmiştir (www.tuik.gov.tr).

Ayrıca mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2\$, Türkiye'nin dâhil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir(DPT,2001;103). Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksulluk seviyesinin belirleyen iki unsur bulunmaktadır. İlki, aile büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek mal ve hizmet gereksinimleri; ikincisi ise bu gereksinimleri giderecek olan harcama miktarının belirleyicisi olan mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. Bu noktadan hareketle para birimi ile ifade edilen miktar ise yok çizgisi olarak anılmaktadır. Birey veya hane halkından geliri belirlenmiş yoksulluk çizgisi, gelirinden az olanlar yoksul, fazla olanlar ise yoksul olmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır(Dumanlı,1996;6).

3.1.5.2. Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk türündeki eksikliğe bir çözüm ve daha çok toplumsal farklılıkları dikkate alan bir tur olarak "görelî yoksulluk" kavramı bulunmaktadır. Görelî yoksulluk, insanın toplumsal varlık olmasından hareket etmektedir (Aktan ve Vural, 2008). Bu açıdan, görelî yoksullukta sadece asgari kalori ihtiyacına bakılmamakta, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi yoksul olanlar içinde zorunlu görülen malların kapsama alınması söz konusu olmaktadır (DPT, 2001: 104).Bundan dolayı, belli bir toplumda kabul edilebilir tüketim seviyesinin altında olanlar, görelî yoksulluk kapsamına girmektedirler (Görün veElagöz,2007:148). Burada görelî

yoksulluk seviyesinde gelir dağılımının etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü örneğin, Fransa'daki görelî yoksulluk oranı Slovakya'dan daha yüksektir, zira ortalama gelirin çok daha düşük olduğu Slovakya'da gelir dağılımı daha adildir; ancak Slovakya'da ortalama yoksul, Fransa'daki ortalama yoksuldan mutlak olarak daha yoksuldur (Ünsel, 2001: 66).

Adam Smith'in tanımına göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar görelî yoksullardır. Görelî yoksullar, birinci dereceden yoksul olmaktan ziyade daha çok ikinci derecede dar gelire sahip, asgari yaşam seviyesini yakalamış olsalar da ortalama refah seviyesinin altında olan insanlardır. Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla beraber, eğitim, sağlık, sosyal katılım yönünden yetersizlerdir(Taş ve Özcan,2012; 424).

Görelî yoksulluk kavramına göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamını idame ettirememeye meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. Bu nedenle görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden ziyade, gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Başka bir ifade ile görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder(Aktan,2002;5).

Yoksulluk ölçümlerinde ilk yapılması gereken mutlak yoksullukla görelî yoksulluk yaklaşımları arasında bir seçim yapılmasıdır. Örneğin, mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Ancak, gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendiren görelî yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır (Şenses'den aktaran, Kabaş, 2009; 22).

Bu açıdan görelî yoksulluk toplumdan topluma, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin gelişmiş olan bir ülke normal şartlarda mutlak olarak yoksulluk oranı düşük olabilirken; gelir dağılımı dikkate alındığında ve gelir dağılımında adaletsizlik, dengesizlik varsa, ülkede görelî yoksulluk fazla olacaktır. Öte yandan az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkede, gelir dağılımında dengesizlikler az ise gelişmiş ülkeye göre göreceli olarak daha yoksuldur fakat kendi içerisinde görelî olarak gelişmiş ülkenin kendi içindeki görelî yoksulluğa göre yoksulluk daha az olabilir. Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1987 ve 1994 yıllarında yapılan çalışmada ortalama gelirin %50'sinin altında kalanlar yoksul olarak kabul edilmiş ve Türkiye nüfusunun %15,3'ünün yoksulluk sınırı altında kaldığı sınırına varılmıştır (Dansuk,1997).

TÜİK verileri ise, 2004 yılında bu rakam kentlerde %8,3 kırsal kesimde %23,48 olmak üzere toplam %14,8 şeklindedir. 2011'de ise aynı rakamlar sırasıyla %13,9, %15,7 ve toplamda %16,1 olmuştur. Görüldüğü gibi, yoksulluk sınırı altında kalanların oranı kırsalda azalırken kentlerde ve Türkiye'nin genelinde artmıştır. TÜİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları araştırması 2012 verilerine göre, sürekli yoksulluk riski altında bulunanların oranı %16'dır. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre son %20'lik (en zengin) grubun gelirden aldığı pay ilk %20'lik (en yoksul) grubun aldığı paya göre 8 kat daha fazla olmuştur. Yani yoksul %20'lik kesimi %5,9 pay almıştır(Doğaner Gönel,2013;35) .

3.1.5.3. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde yukarıda anlatılanlardan oldukça farklı bir kavram, öznel yoksulluk kavramıdır. Bu kavramda temel düşünce, mademki yoksulluk toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam düzeyi ile ilgilidir. Öyleyse yoksulluk çizgisini belirlemenin bir yolu, büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Öznel yoksulluğu belirlemek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşmak için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Bu yöntem "*Leyden Yaklaşımı*" olarak bilinir. Örneğin ABD'de Gallup araştırma şirketi, " Bu toplumda dört kişilik bir ailenin geçinebilmesi için minimum haftalık ne kadar gelir kazanması gerekir?" şeklinde bir soruyu araştırmaya katılanlara yöneltmektedir. Öznel yoksulluk, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir. Minimum gerekli gelir kamuoyu yoklamasıyla bir kez belirlendiğinde, bu cevaplar zamanla reel olarak artan yoksulluk çizgilerin üretilmesinde kullanılır (Kaynak,2011;101).

Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım (refah yaklaşımı) ise, yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içermektedir (Sam,2008;62). Objektif yoksulluk yaklaşımına göre, bireylerin ve hane halklarının ihtiyaçlarını karşılayamayan gelir, tüketim harcamaları veya mal ve hizmetler ile tanımlanan yoksulluk çizgisinin altında kalan birey ve hane halkları objektif yoksulluk olarak kabul edilmektedir (Çetinkaya,2013;245).

3.1.5.4.İnsani Yoksulluk-Gelir Yoksulluğu

"İnsani yoksulluk", yoksulluk türleri/ biçimleri ele alınırken ortaya konan diğer bir kavramdır. Bu kavramın temel çıkış noktası yoksulluğun sadece bir mal ve mülk yokluğu olmaması; bunun yanında yaşanabilir hayat imkânlarının mevcut olmamasıdır (Şenkal, 2005: 395).UNDP'nin tanımına göre "*İnsani yoksulluk*", katlanılabılır bir yaşam için gerekli fırsatlara ve seçeneklere sahip olmamaktır. Gelir ile ilişkilendirilmeyen bu tanımda yoksulluk, insanın, yeterli sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ve uzun bir yaşam sürme hakkına sahip olmaması olarak ifade edilir (Kaynak, 2011;101).

Bu kavram mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarına kıyasla daha geniş kapsamlı olup, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk, okuryazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksulluk olarak ifade edilebilmektedir. İnsanların sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine erişebilirliği ile normal uzunlukta bir yaşam sürme beklentisi ve sürdürülebilir kalkınma kriterlerine bağlı yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmeleri için gerekli altyapının olup olmaması ile saptanmış olan insani yoksulluk kavramı, genellikle ayrımcılık ve yoksulluklarla sınırlandırılmamış insani bir yaşama vurgu yapmak için kullanılmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu,2012;85-86).

Gelir yoksulluğu ise, yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak amacıyla kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak ifade edilebilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini

sağlamak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır. Ülkelerarası karşılaştırmalar için global bir yoksulluk sınırı tespit edilebilir. Ancak bu tip bir global yoksulluk sınırı ülke içinde söz konusu olan yoksulluğun analizi için yararlı değildir. Bu amaç için ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşulları yansıtan bir yoksulluk sınırı oluşturulabilir (Akel,2010;33).

3.1.5.5.Kırsal-Kentsel Yoksulluk

Diğer bir yoksulluk turu, yaşanan yerlere göre yapılan bir değerlendirme olarak “kır–kent yoksulluğu” kategorisinde ele alınmaktadır. Kır yoksulluğu özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik dönüşümlerin bir ürünü olarak tarım sektöründeki çözülme sonucu gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşümüne dayanmaktadır (DPT,2001: 105). Kentsel yoksulluk ise, kentleşmenin yaygınlaşması ve bireyselliğin hâkim hale gelmesi ile tarif edilen sanayi toplumlarının gelişimi ile ortaya çıktığı belirtilen yoksulluk sorununun (Mingione,2006: 261) kent ayağı konumundadır. Buna göre kent yoksulluğu, sadece kent ve bölgesinin belirli kaynaklarından yoksun olma olarak ifade edilmemekte, ayrıca kentin görece dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği olarak anlaşılmaktadır (Özcan ve Karakılıç, 2007:441).

Kırt–kent denklemi çerçevesinde değerlendirilebilecek fakat kendine has bir yapısı olan diğer bir yoksulluk yaklaşımı, “nöbetleşe yoksulluk” kavramsallaştırması ile ifade edilmektedir. Nöbetleşe yoksulluk, “her türlü yerel kaynaktan beslenen ilişki ağları sayesinde, kent yoksullarının yasama stratejileri oluşturmaları, bu stratejilerin kendilerinden sonra gelenlerin sırtında yürütülmesi ve yoksulluğun bir şekilde onlara devredilmesi” olarak tarif edilmektedir (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 32). Başka bir ifade ile nöbetleşe yoksulluk, kente göç edenlerin kendi aralarında kurmuş oldukları bir ortaklıktır (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 37).

3.1.5.6. Güçsüzlük ve Sesini Duyuramama

Yoksulların ortak özelliklerinden biri, yoksul kişilerin tercihte bulunmalarını kısıtlayan ve birbirleri ile olan ilişkilerinin kalitesini etkileyen güçsüzlük ve söz hakkının olmamasıdır. Yoksul kişiler, genellikle, kısıtlı tercihte bulunma ve seçim yapma hakkına sahiptirler ve başlarına gelen kötü şeyleri kontrol altına almak veya olumlu yönde değiştirmek için söz hakkına sahip değildirler. Güçsüzlük, yoksul kişi veya hane halkının sahip olduğu çok boyutlu dezavantajlardan kaynaklanır ve bu durum yoksulluktan kurtulmalarına engel teşkil eder. Kişilerin bilgi, varlık, finansman ve gerekli becerilere erişememeleri yeni fırsatlar elde etmelerini engellemekte ve ortaya çıkan güvensizlik yoksulluğun kronik bir hale gelmesine neden olmaktadır (Akel,2010;34).

3.1.5.7.Bağımlılık ve Sosyal Dışlanmışlık

Yaşanılan geçim sıkıntısının sosyal hayatla kurulması gereken bağları zayıflatması sosyal dışlanmışlık olarak adlandırılabilir. Sosyal ve iktisadi nitelikteki imkânlarla ulaşmakta zorluk çeken insanlar bazı vatandaşlık haklarından yararlanmada birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların kaynağı, yoksulluğun ortaya çıkardığı çevresel kısıtlamalardır. Zira yoksul, sosyal ve iktisadi olanaklardan mahrum kaldığı, onlara ulaşma sıkıntısı içinde olduğu süre boyunca, bu imkânların sunduğu

haklara da yabancı kalacaktır. Bu hakları kullanabilmesi sosyal ve iktisadi imkânlarla sahip olanlarla ilişki içinde olmasına bağlı olur. Oysa bu durum, sosyal dışlanmışlığın devam ettiği süre zarfında sürekli bir bağımlılık ilişkisi yaratır (Akel,2010;34).

3.1.6. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırı temel tüketim için yeterli olacak bir mal demetine duyulan ihtiyacı ifade etmektedir. Zira en basit olarak yoksul kimse temel tüketim ihtiyaçlarından; yiyecek ve yiyecek dışı bileşenlerden yoksun olan olarak tanımlanmaktadır. (Haughton ve Khandker, 2009: 40).

Ayrıca yoksulluk sınırı kişilerin minimum alım güçleri ile de ifade edilebilmektedir. Bireylerin veya hane haklarının sahip oldukları gelirin büyüklüğüne bakılmaksızın geçim zorluğu çekip çekmedikleri sorusuna verdikleri yanıtlar yoluyla saptanmaya çalışılır (Şengür,2011;18).

Yoksulluk sınırının temel amacı, yoksullar ile yoksul olmayanların ayrımını yapabilmektir. Belirlenecek olan yoksulluk sınırının altında kalanlar yoksul olarak nitelendirilecektir. Yoksul kimseler yapılan tespit sayesinde kamu kesimi transfer harcamalarından yararlanma imkânı bulacaklardır. Yoksulluk sınırı ile tespit edilenlerin sayısının artması demek yapılacak olan transfer harcamalarının da artacağını ifade etmektedir (Aktan, 2002: 19).

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) yoksulluğu, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, üretken bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven ve saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak; kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir. Bunun içinde şüphesiz ki sosyal içerikli istatistiklere ihtiyaç duyulmaktadır. UNDP bu amaçla hayat beklentisi, çocuk ölüm oranı, okuma-yazma oranı ve reel satın alma gücü gibi göstergeler kullanmaktadır(Öztürk ve Çetin,2009;2667).

3.1.6.1.Yoksulluk sınırı Hesaplamaları

- **Gıda Harcamalarına Göre**

Gıda yoksulluğuna dayalı yoksulluk sınırında toplumun tümü için ortaya konulan ortalama kalori miktarının altında kalan bireyler yoksul olarak nitelendirmektedir (Erdoğan, 2002: 3-4). Tüketime dayalı olan yoksulluk sınırının iki faktöre bağlı olduğu düşünülebilir. Bunlardan ilki minimum beslenme standardın ve diğer gerekli temel ihtiyaçları karşılayacak kadar gelirdir. İkincisi de bireylerin günlük toplumsal hayata katılma maliyetini yansıtan ve ülkeden ülkeye değişen bir harcama miktarıdır (World Development Report,1990: 26). Bu faktörlerden ilkinin hesaplanması kolayca yapılabilmektedir. Fakat ikinci faktörde yer alan ihtiyaçların çeşitliliğinin ve miktarının çok esnek olması hesaplamada sorun olmaktadır (Dumanlı, 1996: 10). Ayrıca tüm nüfus içinde aynı kalori ölçülerinin kullanılmaması yöntem için aksaklıklara neden olacaktır. Birçok farklı değişkenin alınan kalori miktarını etkilediğini düşünürsek, bu durum, yöntemi sakıncalı kılacaktır. Toplumdaki en küçük birim olan aileler arasında bile alınması gereken kalori miktarları bakımından farklılıklar görülecektir (Erdoğan, 2002: 3-4).

TÜRK-İş Konfederasyonu tarafından, çalışanların geçim koşullarını ortaya koymak ve temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat değişikliğini aile bütçesine yansımalarını belirlemek amacıyla, her ay düzenli olarak yapılan “açlık ve yoksulluk sınırı” araştırmasının 2014 Mart ayı sonuçlarına göre(TÜRK-İş,2014;1);

- Dört kişilik bir ailenin sağlık, dengeli ve yeterli beslenmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.149,02 TL'dir.
- Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (elektrik, su, kira, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı) ise 3.742,73 TL'dir.

- **Gıda Dışı Harcamalara Göre**

Tüketime dayalı olan yoksulluk sınırının, ikinci faktörünü de gıda dışı harcamalardır. Gıda dışı harcamalar Dünya Bankası Gelişme Raporu'nda ifade edildiği gibi ülkeden ülkeye hatta ülkelerin kendi içerisinde farklılıklar arz etmektedir. Aynı zamanda bu harcamaların toplumun günlük yaşama katılma maliyetinin de göstergesi olduğu göz ardı edilmemelidir. Gıda dışı harcamaların sınırı veya miktarı aynı ülke içindeki bölgeler arasında dahi önemli oranda değişiklikler göstermektedir. Bu nedenle fakir kimselerin etnik köken, karakter, yaş, cinsiyet gibi noktalarda ayrıma tabi tutulması gerekmektedir. Bunun dışında gıda dışı harcamalarına göre yoksulluk sınırı hesaplanırken fakirliğin kültürden kültüre önemli ölçüde farklılıklar gösterdiğini de önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Herhangi bir toplumda veya kültürde kabul gören yoksulluk sınırı zamanla sosyoekonomik gelişmelere göre değişim gösterecektir. Toplumlardaki gelir ve refah seviyelerindeki artışlar karşısında bu sınır değişim gösterecektir (Dumanlı, 1996: 11-12) .

3.1.6.2.Yoksulluk Sınır Türleri

3.1.6.2.(1).Mutlak ve Göreli yoksulluk Sınırı

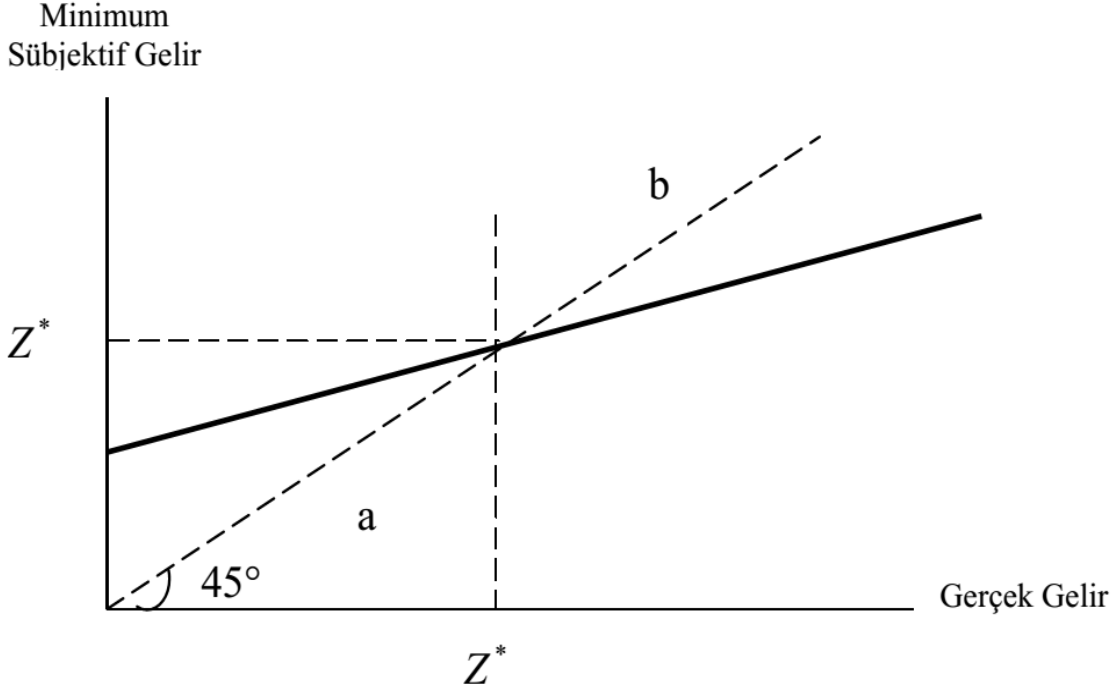
Mutlak yoksulluk sınırı belirli bir yaşam standardı ile ilgilidir ve bu standardın altında kalan birey ve hane halkları yoksul olarak nitelendirilir. Bu şekilde belirlenmiş olan bir yoksulluk sınırı çeşitli grupların kıyaslanmasına imkân verecektir (Aktan, 2002: 20).

Mutlak yoksulluk sınırı, bir ülke içerisindeki farklı bölgelerin yanı sıra ülkelerarası yoksulluk oranlarının karşılaştırılmasına imkân vermesinden dolayı önem taşımaktadır. Gerek ulusal gerekse uluslar arası analiz ve incelemelerde mutlak yoksulluk sınırının tercihi daha yaygındır(Şengür,2011:22). Mutlak yoksulluk sınırında standartlar açısından sabit göstergeler kullanılmaktadır. Sabit gösterge kullanılmasından dolayı karşılaştırmalı olarak yoksulluğun tüm etki alanı sabittir. Başka bir ifade ile yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesine göre yıldan yıla ayarlanmaktadır. Ancak yine de yoksulluk sınırı ülkeler arası veya aynı ülke içinde dahi olsa bölgelerarası farklılıklar gösterecektir. Örneğin ABD'de enflasyon ayarlamaları dışında yoksulluk sınırı uzun süredir değişmediği için bugünkü yoksulluk sınırı ile on yıl önceki ile karşılaştırılabilir. Yapılan bu karşılaştırma sonucunda ise yoksulluk sınırının değişmediğinin gözlenmesi muhtemeldir (Haughton ve Khandker, 2009: 45).

3.1.6.2.(2). Sübjektif Yoksulluk Sınırı

Refah ve yaşam standartları arasındaki bağlantı hakkındaki öznel bilgilere dayanan alternatif bir yoksulluk yöntemi de "Sübjektif Yoksulluk Sınırı'dır". Alternatif öznel bilgilerin kaynağından birisi, bir soruya dayalı olarak ortaya çıkan ve doğru bir yoksulluk sınırını araştıran yüz yüze anketlerdir (Duclos ve Araar, 2006: 119). Bu yöntem diğer yöntemlere kıyasla yaygın bir kullanıma sahip olmayan bir yöntemdir.

Yöntem yoksulluk kavramında ve temel ihtiyaçların tespitinde subjektiflik içermektedir (Aktan, 2002: 9). Yapılan anketlerde birey veya hane halklarına sorular sorulmakta ve temel ihtiyaçları için gerekli olan asgari gelir belirlenmektedir.

Grafik 3.1. Subjektif Yoksulluk Sınırı (Poverty and Equity. 124)

Yukarıdaki şekil üzerinden subjektif yoksulluk sınırı açıklanacak olursa, katılımcıların “ailenizin yaşamı (geçimi) için gerekli olan minimum gelir nedir?” sorusuna verdiği cevaplar olmuştur. Z^* cevap noktasının altında olan kimselerin sahip oldukları gerçek gelirlerinden daha yüksek seviyede gelire ihtiyaçları vardır. 45°'lik doğrunun tahmini minimum öznel gelirle çakıştığı Z^* noktasında ise, tahmini minimum subjektif gelir gerçek gelire eşittir.

Koyu renkli olan doğru, verilen bir gelir düzeyi için katılımcıların vermesi beklenen cevaplardan oluşan doğrudur. Düşük gelir düzeyleri için genellikle beklenen gelir düzeyi cevaplara göre daha yukarı seviyede kalacak bir doğru olur. Tahmini minimum gelir, gerçek gelir düzeyi arttıkça artar ancak onun ivmesini yakalayamaz. Şekildeki a noktası doğrunun altında olduğu için bu konumdakiler fakir olarak nitelendirilir. Oysa katılımcılar minimum ihtiyacı olandan daha fazla kazandığını düşünmektedir. Bundan dolayı mülakata katılan kimse kendisini fakir olarak görmeyecektir. b noktası ise metodun oluşturduğu doğruya göre zengindir fakat katılımcı bu noktada kendisini fakir olarak görmektedir.

3.1.7. Yoksulluk Endeksleri

3.1.7.1. Bileşik Yoksulluk Endeksleri

3.1.7.1.(1). İnsani Gelişim Endeksleri (İGE)

İnsani gelişme endeksi, İnsani Yoksulluk Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi olmak üzere iki farklı alt versiyonları da bulunmaktadır. Örneğin İnsani Yoksulluk Endeksi, temiz su kaynaklarına erişim ve çocukların beslenmesi gibi unsurları içermektedir. Cinsiyet bazlı endekste ise, yoksulluk endeksinde yer alan göstergeler kadın ve erkek için ayrı ayrı hesaplanır. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, anne ölüm oranı, doğurganlık oranı, parlamentodaki kadın temsilci sayısı, en az ikincil eğitim görmüş kadın sayısı, doğum kontrolü kullanma oranı ve doğum öncesi sağlık kontrollerinden geçenlerin oranı gibi göstergeler içerir (Doğaner Gönel, 2013;27).

Ayrıca İnsanî Gelişme Endeksi (İGE) bir ülkenin üç temel gösterge olan uzun yaşam süresi, bilgi düzeyi ve iyi hayat standardında genel düzeyini de vermektedir. İGE doğumda yaşam beklentisi, okullaşma oranı (yetişkin okuryazarlık oranı ve ilk, orta ve yüksek öğrenim okullaşma oranı), satın alma gücü paritesi temelinde düzeltilmiş kişi başı gelir olmak üzere üç gösterge ile ölçülmektedir (Tireli, 2009;38).

İGE sadece bir özet olup kapsamlı bir gelişme endeksi değildir. İGE bir ülkenin insanî gelişimde genel düzeyini gösterirken İnsanî Yoksulluk Endeksleri (İYE) bu gelişmenin dağılımını ve hâlâ mevcut olan yoksunluğun ana kaynaklarını ölçmektedir. İYE İnsani Yoksulluk Endeksi-1 ve İnsani Yoksulluk Endeksi-2'den oluşmaktadır.

İnsanî Yoksulluk Endeksi-1 (İYE-1) gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu ölçmektedir. İYE-1 dört boyutta yoksunluğu değerlendirmektedir (Tireli, 2009:38):

- i. Doğumda 40 yaşına kadar yaşamama ihtimali ile ölçülen uzun yaşam beklentisi
- ii. Okuryazar olmayan yetişkin oranı ile ölçülen bilgi düzeyi
- iii. Kaliteli su kaynakları kullanmayan insanların oranı
- iv. Beş yaşından küçüklerde düşük kiloluların oranı ile ölçülen ekonomik yoksulluk durumu.

İYE-2 görece daha fazla verilerin temin edilebildiği bazı OECD ülkelerindeki insanî yoksulluğu ölçmek için dizaynedilmiş bir endekstir. İYE-2, İYE-1 ile aynı boyutları ölçmekte ve buna dışlanma boyutunu eklemektedir. Göstergeler doğumda 60 yaşına kadar yaşamama ihtimali, yetişkin gelirinin yüzde 50'sinden azı diğer bir deyişle yoksulluk riski) ve uzun dönemli işsizlik (12 ay veya daha fazla) oranıdır (Tireli, 2009:39).

İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE), Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporu'nda 1997 yılından beri hesaplanmaya başlanan endekstir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan İYE;

- a) 40 yaşın altındaki nüfus yüzdesi
- b) Okuma-yazma bilmeyen nüfusun yüzdesi
- c) Temiz içme suyuna sahip olmayan nüfusun yüzdesi
- d) Temel sağlık hizmetlerinden yoksun nüfusun yüzdesi
- e) 5 yaşın altında yeterli beslenemeyen, bu neden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesinden oluşmaktadır (Kaynak, 2011;102).

Gelişmiş ülkeler için hesaplanan İYE,

- a) 60 yaşın altındaki nüfusun yüzdesi,
- b) Fonksiyonel açıdan okuma yazma bilmeyen nüfusun yüzdesi,
- c) Gelir yoksulluğu sınırı altında kalan nüfusun yüzdesi,
- d) Uzun dönemli işsizlik oranı elemanlarından oluşmaktadır(Kaynak,2011;102).

3.1.7.1.(2). Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)

Bugün en yaygın kullanılan yoksulluk ölçütü, ulusal yoksulluk çizgisi yada uluslar arası standartlarına göre hesaplanan ve parasal değerleri esasa alan “gelir yoksulluğu” dur. İnsani Gelişme Raporları’nın 20. Yıldönümünde yayımlanan 2010 Yılı Raporu ile ilk defa gündeme gelen “Çok Boyutlu İnsani yoksulluk Endeksi (ÇBYE)” ise, yoksulluğun, parasal değerler dışında kalan kriterlerinin de dikkate alınarak hesaplandığı endekstir.

Oxford Üniversitesi’inde yer alan “Oxford Yoksulluk ve İnsan Gelişme Girişimi (Oxford Povertyand Human Development Initiati)” ile UNDP işbirliği ile geliştirilen ÇBYE, 1997 yılından bu yana hesaplanan İYE’nin yerine kullanılmaya başlanmıştır. İGE ve İYE’de olduğu gibi, ÇBYE’de de yoksunluklar, a) sağlık, b) eğitim, ve c) yaşam standartlarından oluşan 3 boyutta toplanmaktadır. Ancak ÇBYE’de toplam 10 gösterge yer almaktadır: sağlık boyutu, beslenme ve çocuk ölümleri olmak üzere 2 göstergeden; eğitim, okullaşma ve okula kayıt yaptıran çocuk sayısı olmak üzere iki göstergeden; yaşam standartları ise, yemek pişirmede kullanılan yakıtın cinsi, tuvalet, su, elektrik ile oturlan evin sahip olduğu evin koşulları ve varlıklar olmak üzere altı göstergeden oluşmaktadır(Kaynak,2011;102-103).

Hesaplamalarda, yoksunluk eşikleri, sağlık boyutu bakımından, ailede en az bir çocuk ölümünün yaşanması ve çocuk veya herhangi bir kişinin sağlıklı beslenememesi; eğitim bakımından, okula gitmeyen en az bir çocuğun olması; yaşam standartları bakımından, evde elektrik olmaması, temiz içme suyuna sahip olunamaması, uygun bir kanalizasyon sistemine ve tuvalete sahip olunmaması, yemeklerin odun, mangal kömürü yada gübre ile pişiriliyor olması, yaşanılan evin sağlık koşullarına sahip olmaması, araba, traktör yada benzeri motorlu araçlardan hiç birine sahip olunmaması, ve en fazla bisiklet, motosiklet, radyo, buzdolabı, telefon ve ya televizyondan olunması olarak tarif edilmektedir(Kaynak;2011;103).

Görüldüğü gibi, sağlık, eğitim ve yaşam standartlarındaki yoksunluklar, İYE’de olduğu gibi ortalama ve toplulaştırılmış değerler yerine, doğrudan doğruya yoksunluğa sahip olan kişiler ve hanehalkları üzerinde tanımlanmakta ve ÇBYE hesaplamaları da bu kişilerle yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucu elde edilen verilere göre yapılmaktadır. Böylece, eğer, bir aile ya da hanehalkı ÇBYE’de yer alan 10 göstergeden en az 3’ünden yoksun ise, o aile yada hanehalkı çok boyutlu yoksul olarak tanımlanır (Kaynak,2011;103).

3.1.7.2. Diğer Yoksulluk Endeksleri

3.1.7.2.(1). Kafa Sayısı Endeksi

En basit ve en yaygın olarak kullanılan yoksulluk ölçütüdür. Yoksulluğun yaygınlığını ölçmektedir. Bu ölçüt, yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun genel nüfusa olan oranını ölçmektedir. Bu endeksin en önemli eksikliği, yoksulluğun şiddeti hakkında bir açıklamada bulunamamasıdır (Kaynak,2011;108).

Yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun genel nüfusa oranını gösteren, yoksulluğun yaygınlığını ölçmek amacıyla kullanılan yoksulluk dizinlerinden biridir. En genel anlamıyla bu dizin sıfırla bir arasında değer almakta, dizin değerinin 0 olması ülkede hiç yoksul kişinin bulunmadığı, 1 olması ise ülkedeki herkesin yoksul olduğu anlamına gelmektedir(<http://ne-demek.net>).

Kafa sayısı endeksine göre;

$$P_0 = \frac{N_p}{N}$$

N_p = Yoksul insanların sayısı,

N = Toplam Nüfusu İfade etmektedir.

Denklem ülkedeki yoksul insanlar sayısının ülke nüfusuna görünmesi ile elde edilir. Endeksin değeri yani P_0 , 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. P_0 değeri 1'e yaklaştıkça ülkede yoksulluk oranının yüksek olduğunu; 0 yaklaştığında ise ülkedeki yoksulluğun az olduğunu göstermektedir(World Bank,2005;70).

Kafa sayısı endeksinin en önemli avantajı basit ve anlaşılmasının kolay olmasıdır. Diğer bir avantajı da yoksulluk sınırının belirlendiği ve verilerin elde edildiği ülkeye özgü bir endekstir. Ulusal standartlarda yoksulluk ölçümü yapılmasını sağlar(United Nation,2003;7-8).

3.1.7.2.(2). Yoksulluk Açığı Endeksi (YAE)

Yoksulluğu ölçmek için kimi araştırmacılar yoksullar arasındaki eşitsizliği de hesaba katan yöntem olarak yoksulluk açığı endeksinin kullandılar. Bu basitçe yoksulluk açıklarının ağırlıklandırılmış toplamıdır (İbrişim, 2008:47).

YAE, yoksulluk sınırından her yoksul kişinin gelirinin çıkarılıp bu gelirin toplanarak yoksul kişi sayısına oranlanması ile elde edilir. Yoksulluk açığı yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde etmekte olduklarını göstermektedir. Yoksulluk açığı endeksi, KSE'ne göre yoksulluğu daha derinlemesine inceleyen ve yoksulluğun şiddetini daha iyi gösteren bir ölçüttür.

Bu endeks formüle edildiğinde;

$$YAE = 1/n \sum_{i=1}^q \left(\frac{Z-Y_i}{Z} \right)$$

Burada;

Z = Yoksulluk Sınır

Y_i = Yoksulluk Geliri

n = Toplam Nüfus

q = Yoksul Sayısı

Bu endekse göre kişisel gelir açığı yoksulluk çizgisi ile gelir arasındaki farka eşittir. Bir kişinin geliri yoksulluk çizgisinin üzerindeyse gelir açığı negatif alınmaz, sıfıra eşittir. Nüfusun gelir açıklarının toplamının, nüfusa oranı ortalama yoksulluk açığını vermektedir. Yoksulluk açığı endeksi ise, toplumdaki ortalama yoksulluk açığının, yoksulluk çizgisine oranına eşittir. Yoksullaşma düzeyini göstermekte başarılı olan bu gösterge, yoksullar arası gelir dağılımını göz ardı eder ve yoksulların sayısını da göstermez.

3.1.7.2.(3). Sen Endeksi (SE)

En çok bilinen yoksulluk ölçütlerinden birisi de Sen indeksidir. Sen indeksi diğer yoksulluk ölçüm araçlarının eksikliklerini gideren bir ölçüm aracıdır ve Yoksul Kişi Oranını, Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar Arası Gelir Eşitsizliğini bünyesinde taşıyan bir yoksulluk ölçütüdür.

Sen çalışmasında, yoksullar arasında da kim daha iyi, kim en yoksul şeklinde analiz çalışması yapabilmek amacıyla bu indeksi önermektedir. Sen Endeksi, yoksulluk oranını, yoksulluk açığını ve Gini Katsayısı olarak yoksullar arasındaki gelir dağılımını birlikte ele alır.

SE= $H(I + (1-I)G_p)$ olarak hesaplanır.

H: yoksulluk oranını;

G_p: Yoksullar arasındaki gelir dağılımının Gini Katsayısı;

I: Gelir açığı oranıdır ve

z yoksulluk sınırı ve yoksulların ortalama gelirleri arasındaki farkın, yoksulluk sınırına bölünmesiyle elde edilir (Sen'den aktaran; İbrişim, 2008:47).

3.1.7.2.(4). Watts Endeksi

İlk “dağılıma duyarlı yoksulluk ölçümü” olan bu endeks 1968 yılında Watts tarafından geliştirilmiştir. Watts endeksi formüle edildiğinde;

$$W = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q [\ln(z) - \ln(y_i)] = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \ln \frac{z}{y_i}$$

Formülde nüfusun N kadar birey tüketim(gelir) sırasına göre en azdan çoğa doğru dizilmiş ve gelirleri (y_i) yoksulluk sınırının (z) altına düşen q kadar bireyin toplamı alınmıştır.

Watts Endeksi hesaplanırken, yoksulluk sınırı gelire bölünür, logaritması alınır, sonra da ortalama hesaplanır. Bu sezgisel bir ölçüm olmasa da, araştırmacılar tarafından giderek daha fazla kullanılmaktadır. Endeksin giderek artan kullanım nedeni, bir kişinin yoksulluk endeksinden bekleyebileceği bütün teorik özelliklere sahip olmasıdır (Haughton ve Khandker, 2009: 77).

Ravallion ve Chen'e göre (2001) iyi bir yoksulluk ölçüğünde olması gereken 3 aksiyon vardır:

- **Odaklanma Aksiyomu:** Fakir olmayanların gelirleri değiştikçe ölçüm değişmemelidir.
- **Transfer Aksiyomu:** Yoksullar arasındaki eşitsizliğin azaltıcı transferler yoksulluğu azaltmalıdır.

Watts Endeksi bu üç aksiyomu karşılar fakat Kafa Sayısı Endeksi ve Yoksulluk Ölçümleri bu aksiyomları karşılamaz(Ravallion ve Chen'den aktaran: Haughton ve Khandker, 2009: 77-78).

3.1.7.2.(5). Foster-Greer-Thorbecke Endeksi (FGTE)

Toplam yoksulluğun, alt grupların yoksulluk düzeylerinin tartılı ortalaması olarak elde edildiği bu yoksulluk ölçüsünü Foster-Greer-Thorbecke geliştirmiştir. Bu ölçü, yoksulluk sınırından uzağa en yoksullara daha fazla tartı verdiği için yoksulluğun yoğunluğunu dikkate almaktadır. FGTE aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Kaynak,2011;110):

$$FGTE = 1/n \sum_{i=1}^q \left(\frac{z-y_i}{z} \right)^2$$

Yukarda açıklanan yoksulluk ölçütlerini bir örnek üzerinde açıklayalım. Örneğin, 4 kişilik iki tüketim dağılımının olduğunu varsayalım. Buna göre A dağılımının değerleri (1,2,3,4) ve B dağılımının değerleri (2,2,2,4) olsun. Ayrıca yoksulluk sınırının da $Z=3$ olduğu kabul edilsin. Bu verilere göre, A ve B tüketim dağılımlarının her ikisi için de $KSE=0,75$ ve $YAE=0,25$ 'dir. Ancak A dağılımındaki en yoksul kişi, B dağılımındaki en yoksul kişinin tüketiminin yarısı kadar yapabilmektedir. Diğer taraftan, A dağılımı için $FGTE=0,14$ ve B dağılımı için $FGTE=0,08$ 'dir. Yani A dağılımındaki yoksulluk, B dağılımındaki yoksulluktan daha yoğundur (Kaynak,2011;110).

3.2. Kırsal Kalkınma

3.2.1. Kırsal Alan ve Kırsal Kalkınma Kavramları

3.2.1.1. Kırsal Alan

Kırsal alan, yaşam ortamı ve ekonomik aktivitelerin, önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanımına ve değerlendirilmesine bağlı olan, ekonomik toplumsal kültürel gelişme süreci görece olarak yavaş işleyen, teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranının, görece olarak gecikmeli olan, gelenek ve törelerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü yüksek olduğu ve ekonomik faaliyetlerin genellikle tarım ve hayvancılığa dayanan alanlar olarak tanımlanabilir (www.arem.gov.tr).

Türkiye'de kırsal alanlar denildiği zaman; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, doğal kaynakların oldukça bol bulunduğu, ekonomik hayatın daha çok tarıma bağlı olarak gerçekleştirildiği, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkin olduğu, ayrıca eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal olanakların yeterince gelişemediği yerler akla gelmektedir. Avrupa Birliği'nde ise her üye devlet kendine göre kırsal alanı tanımlamıştır. Bunlar genel olarak sosyo-ekonomik kriterler temeline oturan ve birbirinden çok farklı tanımlamalardır. Avusturya; 400 km²'den daha düşük alanlarda ve 1.000 kişiden daha az olan yerleri, İskoçya; km² başına 100 kişiden daha az olan yerel otorite bölgelerini, Danimarka; 200 haneden daha az olan toplulukların yaşadığı yerleri, İtalya; 10.000 kişiden daha az olan yerleşim yerlerini kırsal alan olarak nitelendirmiştir(Kolukırkı,2010;10).

OECD sınıflandırması, nüfus yoğunluğu merkezlidir ve ülkeler arası ya da aynı ülkede bulunan kentsel ve kırsal alanların tanımı ve karşılaştırılmasında kullanılmaktadır.

Bu şekilde alanlar üç kategoride aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

- *Baskın kırsal alanlar*: Bir ildeki toplam nüfusun %50'den fazlasının, km²başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır.
- *Orta ya da önemli kırsal alanlar*: Bir ildeki toplam nüfusun %15 ile %49.9'unun, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır.

- *Baskın kentsel alanlar*: Bir ildeki toplam nüfusun %15'inden azının, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır (Kolukırmık,2010;10).

3.2.1.2. Kırsal Kalkınma

Kırsal Kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, faaliyet ve çalışmaları ifade etmektedir (Geray'dan aktaran; Çeken vd., 2007;3).

Özellikle son yıllarda küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, dünya genelinde ekonomik, siyasal, hukuki, kültürel teknolojik ve çevresel değişimler meydana gelmiştir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin her ikisinin de, kalkınmalarında uyguladıkları politikaları ve bu politikaların en önemlilerinden biri olan kırsal kalkınma politikasını yeniden gözden geçirme gibi bir zorunluluğu itmiştir. Kırsal kalkınma kavramı son yıllarda üzerinde en çok tartışılan olgulardan biri haline gelmiştir. OECD, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, çeşitli gönüllü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve hükümet programlarında kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırmışlardır(Çeken, vd., 2007;2).

Ülkeler kendi idari yapılarını dikkate alarak kendilerine özgü kırsal alan tanımı yapmakta, hatta farklı amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalarda farklı kırsal alan tanımları kullanılabilmektedir. Ülkemizde de tek bir kırsal alan tanımı yerine, farklı sektörler ve çalışmalar için farklı tanımlar yapılmaktadır. Türkiye'de kırsal alanlar denildiği zaman; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, doğal kaynakların oldukça bol bulunduğu, ekonomik hayatın daha çok tarıma bağlı olarak gerçekleştirildiği, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkin olduğu, ayrıca eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal olanakların yeterince gelişmediği alanlar akla gelmektedir (Kolukırmık,2010;29).

Tablo 3.1. Kırsal Kalkınma Fikirlerine Ait Zaman Çizelgesi (Ellis ve Biggs,2001)

1950'ler	–	Modernleşme
	–	Çift ekonomi modeli
	–	Geri tarım teknolojileri
	–	Toplumsal kalkınma
	–	Tembel köylüler
1960'lar	–	Dönüşüm yaklaşımı
	–	Teknoloji transferi
	–	Mekanizasyon
	–	Tarımsal yayım
	–	Tarımın büyüme rolü
	–	Yeşil devrim (başlangıç)
1970'ler	–	Rasyonel köylüler
	–	Büyüme ile yeniden bölüşüm
	–	Temel gereksinimler
	–	Entegre kırsal kalkınma
	–	Devlet tarım politikası
	–	Devlet tarafından sağlanan krediler
	–	Kentlere yönelik pozitif ayrımcılık
–	Yeniliğe teşvik	

	– Yeşil devrim (devam)
	– Kırsal büyüme bağlantıları
1980'ler	– Yapısal düzenlemeler
	– Serbest pazarlar
	– Fiyat haklarının alınması
	– Devletin geri çekilmesi
	– Sivil toplum kuruluşlarının yükselişi
	– Hızlı kırsal değerlendirme
	– Tarımsal sistem işletme araştırmaları
	– Kırsal kalkınmanın bir ürün değil bir süreç olması
	– Kalkınmada kadın
	– Fakirliğin hafifletilmesi
1990'lar	– Mikro kredi
	– Katılımcı kırsal değerlendirme
	– İnsan odaklı kırsal kalkınma
	– Paydaş analizi
	– Kırsal güvenlik netleri
	– Toplumsal cinsiyet ve kalkınma
	– Çevre ve sürdürülebilirlik
	– Fakirliğin azaltılması
2000'ler	– Sürdürülebilir geçim
	– İyi yönetim
	– Yerinden yönetim
	– Katılımın eleştirilmesi
	– Geniş ve sektörel yaklaşım
	– Sosyal koruma
	– Fakirliğin ortadan kaldırılması

Kırsal kalkınmanın gerek kavram olarak gereksel anlayış olarak özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı aşamalar geçirilmiştir. Bu aşamaları tabloda görüldüğü gibidir.

Şekil 3.1.: OECD Kriterlerine Göre Türkiye'de Kırsal Sınıflandırması (TKİB, IPARD Programı, 2007)

Şekil 3.1. incelendiğinde Türkiye’de kırsal alan olarak atfedilen yerler ülkenin hem doğusunda hem de batısında mevcuttur. OECD sınıflandırması göre statü olarak il ve ilçe konumunda olan yerler de sanayi eğitim, istihdam gibi kriterlere göre kırsal alan sayılmaktadırlar.

3.2.2. Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımları

Kırsal kalkınmanın özü, kır-kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulması ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı amaçlayan bir politik tercihtir(Yücer,2009;15-16).

Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal yaşam standartlarının düşük olması ve gün geçtikçe kentler lehine önemli farklar oluşturması, köylerin itici ve buna karşın kentlerin çekici bulunan özelliklerinden dolayı kırdan kente göç artmaktadır. Kırsal kalkınma uzmanları ve tarım politikası yapımcıları kırsal alanlarda var olan sorunların çözümü için “tarımsal kalkınma”, “kırsal sanayi” ve “kırsal turizm” gibi yaklaşımları ileri sürmektedir(Yücer,2009;15-16).

3.2.2.1. OECD Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Kırsal alanlardaki doğal ve kültürel değerlere artan ilgi, kırsal kalkınma politikalarını etkilemektedir. Üye ülke alanlarının % 75’inin kırsal alanlar oluşturması nedeniyle toprak, su ve diğer doğal kaynakların korunması büyük önem taşımaktadır. Tarımın yanı sıra kırsal alanlardaki farklı aktiviteler ve geniş kaynakların tanımlanması ve değerlendirilmesi ihtiyacına olan vurgu giderek artmaktadır. OECD ülkelerinde hem mutlak hem de göreceli olarak tarımın toplam istihdamdaki ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)’daki payı düşmeye devam etmektedir(Yücer,2009;15-16).

Üye ülkelerde ise kırsal politikalara bütüncül yaklaşımının giderek arttığı görülmektedir. Buna birkaç ülke örneği olarak;

- i. Kanada’nın “Toplumsal Gelecek Programı” kırsal alanlarda ekonomik kalkınmanın aşağıdan yukarıya yaklaşımıyla belirlenmesini, bakanlıklar arası kırsal politika uyumunu ve kırsal önceliklerin sağlanması amaçlamaktadır.
- ii. Finlandiya’nın “Çok Yıllık Kırsal Politika Programı” kırsal alanların özel ihtiyaçlarının altını çizerek, farklı sektörlerin ihtiyaçları ile merkezi hükümetin genel politikalarının entegrasyonunu sağlamaktadır.
- iii. Almanya’nın geliştirdiği “Bölgesel Aktivasyon” programı, tarım ve diğer sektörel programlardaki eksiklikleri işaret ederek, seçilmiş küçük model alanlarda küçük ortaklıklar oluşturan kamu politikaları geliştirilmesini sağlamaktadır.

3.2.2.2. AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

AB kırsal kalkınma politikası iki temel politika sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu politikalarından biri Roma Antlaşması, diğeri ise 1970’lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan AB’nin Bölgesel Politikasıdır (Giray, vd. 2004;167).

AB kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Bu tüzükte AB’nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır. Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir. Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal

Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu (EAGGF)'dur. AB'nde "yeni kırsal kalkınma politikası" Ortak Tarım Politikasının (OTP) ikinci ayağı olarak düşünülmektedir. Avrupa tarımının karşı karşıya bulunduğu yeni gerçekler ve tehditler; dünya pazarlarının küreselleşmesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) yaptırımları, tüketici endeksli kalite gereksinimleri ve Birliğin genişlemesidir. Tarım anlaşması ile ülkelerin tarımsal üretimi ve tarımsal ürünler ticaretini doğrudan desteklemeleri sınırlandırılırken yeşil kutu içinde yer alan kırsal kalkınmaya yönelik desteklemelere bir sınırlama getirilmemektedirler. Böylece dünya ülkeleri kırsal kalkınma ve tarımın çok fonksiyonluluğu adı altında bu sınırlamalara karşın tarımı dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedir. Avrupa ülkelerinde kırsal kalkınmaya yönelmenin artmasında bunun da etkisi olmaktadır. Bu değişimler sadece tarımı değil kırsal alanlardaki yerel ekonomileri de etkileyecektir. Bu yüzden tarım sektörünün geleceği kırsal alanlardaki dengeli bir gelişme ile doğrudan ilgilidir (Giray, vd. 2004;167).

Ayrıca söz konusu önlemlerin uygulanmasında her ülkenin öncelikleri farklı farklıdır. Örnek olarak, Hollanda, Almanya ve İngiltere bu önlemler yolu ile elde ettikleri kaynakları kırsal altyapıyı ve köyleri yenilemek üzere kullanırken, İspanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde ekonomik faaliyet çeşitlendirilmesi ve KOBİ'lere destek etkilidir (Giray, vd. 2004;167).

3.2.2.3. FAO Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), kurulduğu 1945 yılından bu yana, yaşam standartlarını, besin değerlerini, tarımsal verimliliği ve kırsal halkın yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla çalışmalarını devam ettirmektedir. Kuruluşundan bu yana, sürdürülebilir tarımsal kalkınmayı teşvik etmiş, beslenme ve gıda güvenliği konularını yakından takip ederek, açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için çalışmıştır (Akın,2012;3).

1950'ler ve 60'larda dünyada modernleşme, sanayi ve teknolojik ilerlemelerin öne geçtiği dönemde, tarım daha çok geri kalmışlığı temsil eden bir sektör olarak ikinci plana itilmiştir. Bu dönemde FAO için öncelikli sorun tarımda verimlilik olmuştur. FAO gelişen teknolojileri de kullanarak tarımsal üretimi, üretim verimliliğini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmıştır (Akın,2012;10-13).

1960'lara ve 70'lere gelindiğinde dünyadaki dönüşüm, teknoloji transferi ve mekanizasyonun tarıma daha çok girmesi, yayım konusunda yapılan çalışmalar, tarımsal büyümenin kırsal kalkınmadaki rolünü ortaya çıkarmıştır (Akın,2012;10-13).

1980'ler ve 90'lar arz tarafından yönlendirilen değil; talep tarafından yönlendirilen bir kırsal kalkınma yaklaşımının benimsendiği dönemlerdir. Yani artık gündemde sadece tarımsal üretim, verimlilik gibi konuların değil, çiftçiler, üreticiler ve kırsal alanda yaşayanlar ve bunların kaynaklara erişimine ilişkin sorunların da yer aldığı görülmektedir. Daha sonra 90'lı yıllara ve 2000'lere geldiğimizde ise artık gıda güvenliği FAO'nun görev alanının odağına yerleşmiş; mikro kredi, katılımcı kırsal gelişme analizleri ve paydaş analizleriyle birlikte hedef kitlelerin daha iyi tanımlandığı bir dönem olmaktadır. FAO açısından açlık ve yoksullukla mücadelede öncelikli sorun olarak yine gıda güvenliği önemini korumaya devam etmektedir (Akın,2012;10-13).

4. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

4.1. Türkiye'nin Yoksulluk Profili

Yoksulluğun Türkiye'de izlediği gelişme çizgisi dönemlere, dönemin ekonomik, politik ve toplumsal yapısına göre farklı olmuş, farklı şekiller almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, önce I. Dünya Savaşı, ardından da Kurtuluş Savaşı'nın meydana getirdiği olumsuz koşulların hâkim olduğu bir ortamda kurulmuş olması, ülkeyi daha başından itibaren ekonomik anlamda zor durumda bırakmış, yoksulluk bu dönemlerden itibaren varola gelen bir olgu olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yapılanmanın gösterdiği farklılıklar ve bunun yoksulluk açısından sonuçları önceki dönemden önemli ölçüde farklılaştığı için esas itibari ile II. Dünya Savaşı sonrası başlangıç noktası olarak alınabilir. Bu dönemden itibaren Türkiye'de ithal ikameci ve ihracata dayalı olmak üzere iki temel kalkınma stratejisi egemen olmuş, toplumsal ve siyasal yapı da buna göre biçimlenmiştir. İzlenen stratejilere paralel bir biçimde yoksulluk da değişmiş ve dönüşmüş, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni tanımlamalara konu olmuştur. Bu süreçte bireylerin yoksullukla mücadele stratejileri de nitelik değiştirerek çeşitlenirken, devletin izlediği strateji genellikle yoksulluğu hafifletmeye yönelik olmuştur.

4.1.1. Parasal Yaklaşım Göre Türkiye'de Yoksulluk

a) Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları

Türkiye İstatistik Kurumunun 2011 yılına ait yoksulluk çalışmasının sonuçları Tablo 4.1'de gösterilmektedir. Bu çalışmada, mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımına göre beş ve göreceli yoksulluk sınırı yaklaşımına göre bir adet yoksulluk sınırı hesaplanmıştır. Gıda harcamaları (açlık sınırı) göz önüne alınarak hesaplanan yoksulluk sınırına göre Türkiye'de yoksulluk azalmaktadır. 2004 yılında aç insanların oranı %1,29 iken genel anlamda azalma göstermekte olup, 2008'de %0,06'lık bir artış ile %0,56 olsa da 2009 yılındaki aç insanların oranı ise %0,48'e düşmüştür.

Kentlerde, 2003 yılında bu rakamlar %0,74 , 2006 yılında %0,04 ve 2009 yılında ise %0,06 ile genel olarak aç insanların sayısının azaldığı görülmektedir. Kırsal kesimde ise 2003 yılında %2,15, 2006 yılında %1,94 , 2009 yılında ise %1,42 olmuştur. Azalan seyir gösteren aç insan sayısı kırsal kesimde daha büyük oranlarda azaldığı görülmektedir. Gıda ve gıda dışı ihtiyaçlara göre hesaplanan yoksulluk sınırına göre de yoksulluk azalmaktadır. Ancak bu yöntemle hesaplanan yoksulluk oldukça yüksektir. 2004 yılında Türkiye'de yaşayan insanların %25,60'ı, 2009 yılına gelindiğinde insanların %18,08'i gıda ve gıda dışı ihtiyaçlara göre hesaplanan yoksulluk sınırına göre yoksul sayılmaktadır. Türkiye'de 2005 yılında 14.681.000 insan gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Kentlerde bu oran 2004 ve 2009 yıllarında sırasıyla %16,57 ve %8,86'dır. Kırsal kesimde ise yine 2004 ve 2009 yıllarında sırasıyla 39,97 ve %38,69'dur.

Tablo 4.1'de görüldüğü gibi tüm yoksulluk sınır yöntemlerine göre 2004 yılından beri yoksullukta azalma görülmesine rağmen, Türkiye'de hala çok yüksek yoksulluk görülmektedir. Ayrıca, kimlerin yoksul olduğunu ve oranlarını göstermesi açısından çok yararlı olmasına rağmen bu yöntemler yoksulluğun derinliğinin ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını yansıtmamaktadır. Dolayısıyla, yoksulluk sınırının altında bir gelir veya tüketim ile yaşayan insanların ne kadar bir yardımla yoksulluk sınırı üzerine çıkabileceği gibi bu hesaplamalarda bulunmamaktadır.

Tablo 4.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları(TÜİK, 15.09.2014, 2011 Yoksulluk Çalışması Sonuçları,)

Yöntemler									
TÜRKİYE	2004	2005	2006	2007 ^(C)	2008	2009	2010	2011	2013
Gıda yoksulluğu (açlık) ^(d)	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ^(d)	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ^(a)	0,02	0,01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ^(a)	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ^(a)	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,06
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ^{(b) (d)}	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.
KENT									
Gıda yoksulluğu (açlık) ^(d)	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ^(d)	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	.	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ^(a)	0,01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ^(a)	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ^(a)	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,64
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ^{(b) (d)}	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	.	.	.
KIR									
Gıda yoksulluğu (açlık) ^(d)	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ^(d)	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	.	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ^(a)	0,02	0,04
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ^(a)	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,13
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ^(a)	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,13
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ^{(b) (d)}	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	.	.	.

(a) 1 \$'ın SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır.

(b) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

(c) 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(d) 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon çalışmaları nedeniyle hesaplanamamaktadır.

b) Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları

TÜİK'in 2011 yoksulluk çalışmasında bulunan hane halkı büyüklüğüne göre parasal yoksulluk sınırları tablo 4.2'de gösterilmiştir. Bu tabloda da görüldüğü gibi hanehalkı büyüklüğüyle orantılı olarak yoksulluk sınırları da artmaktadır.

Tablo 4.2.Hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları*(TÜİK,2014)

Hanehalkı Büüklüğü	Aylık Açlık Sınırı(a)			Yoksulluk		
	Aylık Sınırı(b)		Artış (%)	Aylık Sınırı(b)		Artış (%)
	2002 (YTL)	2007 (c) (YTL)		2002 (YTL)	2007 (c) (YTL)	
1	59	137	132	137	265	94
2	90	208	131	208	401	93
3	113	262	131	262	507	93
4	133	310	133	310	598	93
5	152	353	132	353	682	93
6	170	395	132	395	759	92
7	187	433	131	433	834	93
8	201	466	131	466	905	94
9	215	498	131	498	962	93
10	230	535	132	535	1021	91

(a) Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.

(b) Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.

(c) Gıda yoksulluk sınırı, 2003 temel yıllı Tüketici Fiyat Endeksi'nin gıda ana grup indeksi ile; gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2007 yılına inflat edilmiştir.

*2002-2007 yılları arasında hane halkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırı tablosunun detay verileri ekler ve tablolar bölümündedir.

2002-2007 yılları arasında gıda harcamalarına göre belirlenen yoksulluk sınırında ortalama yıllık %132 artış göstermektedir. Gıda ve gıda dışı harcamalara göre belirlenen yoksulluk sınırında ise ortalama üç yılda %20 civarındadır. Yoksulluk sınırının üstüne çıkabilmek için bu oranların üzerinde bir gelir sağlanması gerekmektedir. Altı yıl içerisinde asgari ücrette gerçekleşen artışlar bu oranların altında kalmaktadır. Bu yüzden yoksullukla mücadele için kurulan kurumsal ortamın tüm yoksul insanlara ulaşacak şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, hesaplanan yoksulluk sınırları belirlenen asgari ücrette göre çok yüksektir. Örneğin, 2005 yılında dört kişilik bir ailenin aylık yoksulluk sınırı asgari ücretin çok üzerinde 478 YTL olarak hesaplanmıştır. Beş kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı ise 557 YTL'dir.

c) Hane halkı Büyüklüğüne ve Türüne Göre Yoksulluk Oranı

Türkiye istatistik Kurumunun 2009 yılına ait yoksulluk çalışmasında bulunan hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları aşağıda tablo 4.3'te görülmektedir.

Tablo 4.3.Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları(TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 16.09.2014)

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Fert Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
1-2	16,48	13,50	13,96	8,25	10,66	8,84	9,57	10,64
3-4	16,68	17,48	13,84	9,36	8,49	8,30	8,48	9,65
5-6	29,47	32,04	27,74	22,77	17,76	21,20	21,54	22,20
7+	47,38	49,22	51,97	45,99	42,98	41,32	38,20	40,05
KENT	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
1-2	7,16	8,93	6,06	3,17	3,26	2,92	2,92	3,21
3-4	13,24	15,37	8,75	5,12	3,99	3,90	4,27	4,52
5-6	26,47	29,00	21,01	14,62	10,80	14,36	12,20	12,72
7+	43,36	39,05	38,71	40,20	28,38	31,47	26,95	25,21
KIR	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
1-2	27,64	20,73	26,46	16,98	22,07	22,23	23,51	26,41
3-4	23,61	22,70	26,10	19,80	18,87	22,87	21,65	29,02
5-6	34,03	36,51	37,24	34,52	29,60	36,72	39,51	39,89
7+	51,18	56,59	63,49	51,00	55,22	51,71	54,03	54,06

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir

Tabloda da görüldüğü gibi, hanehalkı büyüklüğü artarken yoksulluk da artmaktadır. Örneğin 2009 yılında Türkiye nüfusunun %18,08'inin hanehalkı büyüklüğü yedi kişiden fazladır. But grubun yoksulluk oranı ise 40,05'tir. 1-2 kişi hanehalkı büyüklüğüne sahip ailelerin Türkiye, kent ve kır yoksulluğu sırasıyla 2002 yılında %16,48 %7,16 %27,64 iken 2009 yılında ise, %10,64 %3,21 %54,06'dır. 1-2 kişilik hanehalkına sahip ailelerin yoksulluğu genel olarak azalma eğilimindedir fakat 2008 yılından 2009 yılına küçük bir artış görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi en yoksul aileler, kişice kalabalık ailelerdir. Büyük ailelerinin küçük ailelere göre daha yoksul olmasının nedeni çocuk sayısının fazla olmasıdır. Çünkü Türkiye'de her dört çocuktan biri yoksuldur. Bu sebeple büyük ve çok çocuklu ailelerde yoksulluk daha fazladır(World Bank,2005,3). Türkiye'de hanehalkı büyüklüğüne göre en büyük grup 3-4 kişilik ailelerdir. Bunun nedeni kentlerde yaşayan 3-4 kişilik ailelerin fazla olmasıdır. Kentlerde yaşayan 3-4 kişilik hanehalkı grubunun yoksulluk oranı 2009 yılı itibariyle %4,52'dir. Kırdaki ise en büyük hanehalkı grubu 5-6 kişilik ve daha kalabalık (7+) ailelerdir. Yine 2009 yılı rakamlarıyla bu iki grubun yoksulluk oranı ise, %39,89 ve %54,06'dır.

Aşağıdaki Tablo4.4 incelediğinde de aile türüne yoksulluk bilgilerine ulaşılmaktadır. Ailedeki fert sayısı arttıkça yoksullu da artmaktadır. Örneğin ataerkil (geniş) bir aile ile tek yetişkinli bir ailenin 2009 yılı rakamlarına göre yoksulluk oranları sırasıyla %24,48 ve %19,29'dur. Çocuklu ve çocuksuz iki çekirdek ailenin de yoksulluk oranı 2009 yılı rakamlarına göre sırasıyla %15,98 ve %9,86'dır.

Tablo 4.4.Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları(TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 16.09.2014)

Hanehalkı türü	Yoksul (%)		fert					oranı	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009	
TÜRKİYE	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	
Çekirdek aile (çocuklu)	24,87	27,84	24,30	18,99	17,41	16,05	15,42	15,98	
Çekirdek aile (çocuksuz)	15,00	13,26	12,98	8,55	10,14	7,92	8,76	9,86	
Ataerkil veya geniş aile	34,27	32,66	32,03	27,31	20,24	23,92	21,79	24,48	
Tek yetişkinli aile, diğer	28,52	25,46	23,78	15,78	19,77	16,15	22,46	19,29	

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Sonuç itibariyle tablodan anlaşılan hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk da artmaktadır. Fakat hanehalkı sayısı küçük olan kırdaki ailelerin yoksulluğu kentteki aynı gruplara nispeten daha yüksektir. Ayrıca çocuklu ailelerin yoksulluk oranı, çocuksuz ailelere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

d) Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Türkiye İstatistik Kurumunun 2009 yılı yoksulluk çalışmasında bulunan hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları tablo 4.5'te görülmektedir. Tabloya göre eğitim durumu arttıkça kırdaki da kentte de yoksulluk azalmaktadır. 2009 yılı verilerine göre eğitim ve cinsiyete göre en büyük yoksulluk sırasıyla okur-yazar değil veya okul bitiremeyen ve altı yaşından küçük fertlerde erkekler sırasıyla %24,04 ve %29,84 görülürken, bu grupların içinde de kadınların erkeklerden daha yoksul olduğu dikkat çekmektedir. En az yoksulluk oranı ise eğitim düzeyi en yüksek olan yüksekokul/fakülte ve üstü gruptadır ve cinsiyet olarak ise erkekler daha az yoksuldur. Yüksekokul/fakülte ve üstü grubun 2009 yılı verileri ile yoksulluk oranları Türkiye, kent ve kır oranları erkeklerde sırasıyla %0,92 %0,64 %3,70'tir; kadınlarda ise %0,40 %0,24 %2,68'dir. Ayrıca Türkiye'de yüksek oranlarda görülen çocuk yoksulluğundan dolayı yoksulluğun gelecek nesillere devredileceği öngörülmektedir. Gelecek nesiller için yoksulluğun az olabilmesi için bu gruptaki çocukların eğitimlerinin tamamlamaları sağlanmalıdır. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta ise, eğitim durumu yükseldikçe cinsiyet bazında genel olarak yoksulluk azalmakta iken kadınların yoksulluk oranındaki iyileşme, erkeklerden daha yüksek olmaktadır. Örneğin 2009 yılı verileriyle orta okul, lise ve fakülte gruplarında kadınların yoksulluk oranı sırasıyla %7,82 %4,76 ve %0,40 iken; erkeklerde bu oranlar % 10,89 %5,71 %0,92 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.5. Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları (TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 16.09.2014)

Eğitim durumu	2006			2007(*)			2008			2009		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	17,81	17,32	18,27	17,79	17,33	18,26	17,11	16,70	17,52	18,08	17,10	19,03
6 yaşından küçük fertler	24,78	25,12	24,43	24,52	24,91	24,10	22,53	22,86	22,18	24,04	22,87	25,27
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	28,10	27,73	28,34	28,98	29,13	28,88	30,50	30,77	30,31	29,84	30,34	29,52
İlkokul	14,19	16,52	12,05	14,24	15,87	12,68	13,44	15,91	11,22	15,34	16,86	13,83
İlköğretim	18,06	16,47	19,66	19,19	19,79	18,55	17,20	18,67	15,66	17,77	17,19	18,39
Ortaokul ve orta dengi meslek	8,07	9,69	4,89	9,16	11,06	5,57	8,34	9,85	5,78	9,76	10,89	7,82
Lise ve lise dengi meslek	5,20	6,06	4,05	5,88	7,05	4,09	5,64	6,00	5,11	5,34	5,71	4,76
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,01	1,28	0,56	0,81	0,97	0,53	0,71	0,88	0,43	0,71	0,92	0,40
KENT	9,31	8,84	9,76	10,36	10,38	10,34	9,38	9,13	9,62	8,86	8,45	9,26
6 yaşından küçük fertler	13,01	12,30	13,73	14,66	14,35	14,98	12,41	12,16	12,66	13,01	12,20	13,88
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	15,69	14,48	16,52	18,03	19,01	17,37	19,30	20,08	18,78	16,13	16,59	15,82
İlkokul	7,25	8,58	6,10	7,84	8,59	7,17	6,37	7,67	5,28	7,23	7,88	6,65
İlköğretim	10,54	9,12	12,03	14,11	16,14	11,80	10,01	10,89	9,08	8,46	8,44	8,49
Ortaokul ve orta dengi meslek	5,17	5,97	3,76	5,43	6,74	3,20	5,28	5,68	4,66	5,81	6,04	5,46
Lise ve lise dengi meslek	3,41	4,06	2,61	4,15	4,87	3,15	3,19	3,25	3,09	3,75	4,05	3,30
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0,88	1,08	0,55	0,41	0,34	0,54	0,47	0,52	0,38	0,48	0,64	0,24
KIR	31,98	31,61	32,32	34,80	33,59	35,95	34,62	33,93	35,29	38,69	37,13	40,15
6 yaşından küçük fertler	44,18	45,85	42,40	44,09	45,57	42,45	43,90	45,40	42,31	48,69	47,48	49,92
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	43,93	46,01	42,69	47,00	47,69	46,62	48,95	49,36	48,70	48,83	51,01	47,57
İlkokul	24,43	27,23	21,58	27,96	29,95	25,77	27,39	30,48	24,19	31,02	32,18	29,67
İlköğretim	29,18	27,87	30,43	30,37	28,95	31,61	33,03	36,13	29,86	37,98	36,48	39,55
Ortaokul ve orta dengi meslek	15,38	17,99	8,57	22,10	23,87	17,14	17,64	20,90	10,22	24,41	25,03	22,43
Lise ve lise dengi meslek	11,03	11,52	10,10	13,45	15,24	9,55	14,93	15,24	14,33	14,65	14,15	15,72
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,64	2,06	0,63	3,24	4,45	0,41	2,44	3,13	0,90	3,37	3,70	2,68

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

e) Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna Göre Yoksulluk oranları

Tablo 4.6.Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları(TÜİK, 17.09.2014, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları)

İşteki durum ve sektör	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İşteki durum								
Ücretli, maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir

Türkiye İstatistik Kurumunun 2009 yılı yoksulluk çalışmasında hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları tablo 4.6'da gösterilmiştir. Tabloya göre Türkiye'de istihdam edilenler içinde en yüksek işsizlik oranları ücretsiz aile işçilerinde ve yevmiyelilerde görülmektedir. 2002 yılından itibaren baktığımızda genel olarak yoksulluk oranlarında ciddi bir düşüş vardır. Fakat her ne kadar ki yoksulluk oranlarında bir düşüş olsa da 2009 yılı itibariyle en yoksul olan iki grup olan ücretsiz aile işçileri ve yevmiyelilerin yoksulluk oranları sırasıyla %29,58 ve %26,86'dır ve halen ciddi bir yoksulluk mevcuttur. Her ne kadar tabloya yansımamış olsa da bu iki grupta çalışan insanların, sosyal güvenlik sistemine dahil olmadıkları için oldukça güvencesiz bir hayatları bulunur. Ayrıca yaptıkları işler uzun süreli değildir; işsiz kalma riskleri yüksektir ve her an bu riskle karşı karşıyadırlar.

4.1.2. İnsani Gelişme Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları (Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşma Performansı)

Amaç 1: Aşırı yoksulluğun ve açlığın Ortadan Kaldırmak

Hedef 1: 1990 ile 2015 yılları arasında geliri 1 ABD dolarının altında olan insanların oranını yarıya indirmek: Günlük geliri 1 ABD dolarının altında olan nüfus (1a), gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan nüfus oranı (1b), yoksulluk açığı oranı (1c), en yoksul %20'lik nüfusun tüketimden aldığı pay (1d), olmak üzere bu hedef çerçevesinde dört gösterge kullanılmaktadır.

Hedef 2: 1990 ile 2015 yılları arasında aç dolaşan insanların oranını yarıya indirmek: Beş yaşının altında olup düşük ağırlıklı çocukların oranı (2a), gıda yoksulluğu (2b), olmak üzere 2 gösterge kullanılmaktadır.

Birinci amacın başarısının belirlenmesi için altı gösterge kullanılmaktadır. Bu göstergeler bazında 2015 yılında ulaşılması planlanan nihai hedeflerde belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda Türkiye'nin aşırı yoksul ve aç nüfusu ortadan kaldırma amacına ne kadar ulaşıldığı Tablo 4.7'de yer almaktadır. 2005 yılı verileri itibariyle günlük geliri 1 ABD dolarının altında bulunan nüfusun oranı ve beş yaşın altı olup

düşük ağırlıklı çocukların oran göstergelerinde 2015 yılına gelmeden hedefe ulaşılmıştır; 2008 yılı yerlerine göre ise gıda yoksulluğu göstergesinde de 2015 yılı nihai hedefinin gerçekleştiği görülmektedir. 1994 başlangıç değeri % 28,3 olan gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun oranı için belirlenen 2015 nihai hedefi % 13,48 iken, 2005 yılı verilerine göre %20,50 ve 2008 yılı verilerine göre ise %17,'tir. Her ne kadar bir düşüş söz konusu olsa da oran oldukça yüksektir ve gerçekleşme oranı %78'dir. En yoksul %20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay 1994 başlangıç yılı için %8,5 olup 2008 yılında %9,1 olarak %83 oranında gerçekleşmiştir. Yoksulluk açığı oranı ise, 1994 başlangıç yılında %1,54 iken 2008 yılına gelindiğinde bu oran %0,21 olmuştur. Bu rakamlar yoksulların büyük bir bölümünün gıda yoksulluğu sınırına yakın olduklarını ve dolayısıyla küçük bir gelir transferi ile yoksulluktan kurtulabilecekleri de görülmektedir. Ancak, Türkiye'de yoksullara yönelik sosyal transferlerin etkinliği istenilen düzeyde değildir. 2003 yılı itibariyle Türkiye için transfer öncesi göreceli yoksulluk oranı %30 transfer sonrası göreceli yoksulluk oranı %26 iken AB-25 için ayı oranlar sırasıyla %26 ve %16'dır (DPT,2010;15).

Tablo 4.7. Aşırı Yoksulluk ve Açığı Ortadan Kaldırma (DPT, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010)

Göstergeler	Başlangıç	Başlangıç	2005	2008	2015 (Nihai Hedef)	Gerçekleşme Oranı
	Yılı	Değeri				
Günlük geliri 1 ABD dolarının altında olan nüfus (1a)	1994	% 1,1	% 0,01	%0	%0,1	% 100
Gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan nüfus oranı (1b)	1994	% 28,3	%20,50	% 17,1	% 13,48	% 78
Yoksulluk açığı oranı (1c)	1994	% 1,54	%0,26*	% 0,21	% 0,13	% 61
En yoksul %20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay (1d)	1994	% 8,5	% 9,2	% 9,1	% 11	% 83
Beş yaşın altında olup düşük ağırlıklı çocukların oranı(2b)	1994	% 8,3	%3,9**	% 2,8	%4,2	% 150
Gıda yoksulluğu(2b)	1994	% 2,9	% 0,87	%0,58	% 0,67	%118

*2002 yılı verileri kullanılmıştır.

**2003 yılı verileri kullanılmıştır.

Amaç 2: Evrensel olarak temel eğitim düzeyinin sağlanması

Hedef 3:2015 yılına kadar her yerde tüm kız ve erkek çocuklarının ilköğretiminin sağlanması: Bu hedef çerçevesinde, ilköğretimde net okullaşma oranı(3a), 15-24 yaş grubunun okur yazarlık oranı (3b) olmak üzere iki gösterge kullanılmaktadır.

İkinci amacın neresinde kalındığının belirlenmesi açısından iki gösterge kullanılmaktadır. İki gösterge için 2015 yılına kadar ulaşılması gereken hedefler de belirlenmiştir. 2015 yılı için belirlenen hedefleri doğrultusunda, Türkiye'nin evrensel olarak ilköğretim düzeyini sağlanması amacına ne kadar yaklaşıldığı Tablo

4.8'de gösterilmiştir. İlköğretimde net okullaşma oranı 2013 yılı itibariyle %98,86; 15-24 yaş grubu okur yazarlığı %99,0 1990-2013 yılları arası gerçekleşen artış oranı devam ettiği takdirde, 2015 yılı için belirlenen hedeflere ulaşılmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. Evrensel Olarak İlköğretim Düzeyinin Sağlanması(DPT, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010; MEB, 20.09.2014 <http://www.meb.gov.tr/istatistik/>)

Göstergeler	Başlangıç Yılı	Başlangıç Değeri	2013	2015(Nihai Hedef)	Gerçekleşme Oranı
İlköğretimde net okullaşma oranı(3a)	1990	%74,5	%98,86*	%100	%98,86
15-24 yaş grubu okur yazarlık oranı (3b)	1990	%92,8	%99,0	%100	%99,0

*Eğitim sisteminin 4+4+4 dönüşmesiyle, ilköğretim düzey kaldırıldığından 2013 ilkokul verileri kullanılmıştır.

Amaç 3: Cinsiyet eşitsizliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi:

Hedef 4: 2005 yılında ilk ve ortaöğretim cinsiyet ayrımına son verilmesi; eğitimin tüm seviyelerinde 2015 yılına ulaşılmadan bu hedefin sağlanması: ilk, orta ve yüksek öğrenimde cinsiyet oranı (4a), 15-24 yaş grubu okur yazarlık cinsiyet oranı (4b), tarım dışı sektörlerde ücretli olarak çalışan kadın sayısı(4b), parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı (4d) olmak üzere dört gösterge kullanılmaktadır.

Tablo 4.9. Cinsiyet Eşitsizliğinin Sağlanması ve Kadınların Güçlendirilmesi(DPT, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010; MEB, 20.09.2014 <http://www.meb.gov.tr/istatistik/>; TÜİK,2014)

Göstergeler	Başlangıç Yılı	Başlangıç Değeri	2013	2015 (Nihai Hedef)	Gerçekleşme Oranı
İlköğretim cinsiyet oranı (4a)	1990	% 84	% 100	%100	%100
Orta öğretimde cinsiyet oranı (4b)	1990	% 64,68	% 94,15	%100	%94,15
Yükseköğretimde cinsiyet oranı (4c)	1990	% 52,91	%88,5*	%100	%88,5
15-24 yaş grubunda okur yazarlık cinsiyet oranı (4c)	1990	%91,40	%99	%100	%99
Tarım dışı sektörlerde ücretli olarak çalışan kadın oranı(d)	1990	%15,8	%23**	%35	%66
Parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı(4d)	1990	%1,8	% 14	%17	%82

*2012 verileri kullanılmıştır.

** 2009 verileri kullanılmıştır.

2015 yılı için belirlenen hedefler doğrultusunda Türkiye'de cinsiyet eşitsizliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi amacına 2013 yılı itibariyle ne kadar başarılı olduğu tablo 4.9'da gösterilmiştir. İlköğretimde cinsiyet oranı %100

gerçekleşmiştir. Ortaöğretim ve yükseköğretim cinsiyet oranlarında da başlangıç yılına göre ciddi bir ilerleme olduğu görülmektedir. Ortaöğretim ve yükseköğretim cinsiyet oranları sırasıyla % 94,15 ve % 88,5 olarak gerçekleşmektedir. 1990 başlangıç yılından bu yana kadınların tarım dışı sektörlerde istihdamı her ne kadar hedefi sağlamamış olsa da %15,8'den %23'e yükselerek %7,5'lik bir artış göstermiştir. Parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı başlangıç yılı olarak 1990'da %1,8'dir ve daha geri tarihlerden Türkiye'de parlamentodaki kadınların oranına bakıldığında bu oran daha düşüktür. 1990 başlangıç yılındaki oran 2013 yılında %14 olarak ciddi bir ilerleme göstererek %82 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler, Türkiye'de kadınların erkeklere göre toplum içindeki statüsünün ve ne kadar az temsil edildiğini göstermektedir. Sonuç olarak Türkiye'de yüksek oranlarda bir cinsiyet eşitsizliği söz konusudur ve ülke yoksulluğunun en önemli nedenlerindedir. Bu cinsiyet eşitsizliği, giderildiği takdirde yoksulluğun azaltılması ve kalkınma açısından ciddi bir potansiyel olduğu söylenebilir.

Amaç 4: Çocuk ölümlerinin azaltılması

Hedef 5: 1990 ile 2015 yılları arasında 5 yaşına ulaşmadan ölen çocukların sayısını 2/3 oranında azaltılması: Beş yaşın altındaki çocuklarda görülen ölüm hızı (5a), bebek ölüm hızı (5b), bir yaşın altındaki çocukların kızamığa tam aşılı olma hızı (5c) olmak üzere üç gösterge kullanılmaktadır.

Türkiye'de çocuk ölümlerinin azaltılması doğrultusunda 2015 hedeflerinin ne kadarının yakaladığı Tablo 4.10'da gösterilmiştir. Bebek ölüm ve bir yaşın altındaki çocukların kızamığa karşı aşı olma hızlarında 2015 hedefinin sağlandığı görülmektedir. Beş yaşın altındaki çocuk ölüm hızında ise, 1990 yılı başlangıç yılına göre ciddi bir azalma göstererek %6,58'den % 2,39'a düşerek, %86,6 oranında gerçekleşme göstermiştir. Çocuk sağlığı, çocuk yoksulluğu açısından önem taşımaktadır. Türkiye'de de çocuk yoksulluğunun yüksek boyutlarda olması, çocuk sağlığı konusunun ne kadar önemli olduğunu ve tablo sonuçları itibariyle de çocuk sağlığı konusunda sorunları her ne kadar iyileşmeler olsa da halen ciddi bir sorun konumunda olduğunu göstermektedir. Çocukların sağlık konusundaki kırılgan olması, eğitimlerinde de aksamalara neden olabilmektedir. Eğitimi eksik olan çocukların beşeri sermayesi zayıf olur ve gelecekte de zayıf bireyler olmalarına neden olabilir.

Tablo 4.10. Çocuk Ölümlerinin Azaltılması(DPT, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010)

Göstergeler	Başlangıç Yılı	Başlangıç Değeri	2009	2015(Nihai Hedefi)	Gerçekleşme Oranı
Beş yaş altındaki çocuklarda görülen ölüm hızı (5a)	1990	% 6,58	%2,39*	%2,07	% 86,6
Bebek ölüm hızı (5b)	1990	% 5,54	%1,7*	%1,75	% 102
Bir yaşın altındaki çocukların kızamığa tam aşılı olma hızı (5c)	1993	%77,9	%97	%95	%102

*2008 Yılına ait veriler kullanılmıştır.

Amaç 5: Anne sağlığının iyileştirilmesi:

Hedef 6: Anne ölüm oranlarının 1990 ile 2015 yılları arasında $\frac{3}{4}$ oranında azaltılması: Anne ölüm hızı (6a) ve eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğum oranı (6b) olmak üzere iki gösterge kullanılmaktadır.

Türkiye'de anne ölüm oranlarıyla ilgili veriler düzenli olarak yayınlanmamaktadır. DPT'nin Bin Yıl Kalkınma Raporuna göre anne ölüm oranı 2007 yılı için yüz binde 21,3 iken, 2008 yılı için de yüz binde 19,4 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar, Türkiye'nin dahil olduğu Dünya Sağlık Örgütü yüksek-orta gelir grubu ülkeleri arasındaki en düşük oranlardır(DPT,2010;37).

Doğumun eğitilmiş sağlık personeli eşliğinde ve bir sağlık kuruluşunda yapılması anne ve bebek ölümlerini önleme açısından büyük önem taşımaktadır. Yine DPT'nin Bin Yıl Kalkınma Raporuna göre Türkiye'de son beş yılda gerçekleşen doğumların % 91'inde eğitilmiş personelin yardımıyla yapılmıştır. Bu oran 1993-2008 döneminde yaklaşık % 25 oranında artmıştır. Doğumun bir sağlık kuruluşunda yapılma oranı ise 2008 yılında % 89,7'dir. Sağlık kuruluşu dışında gerçekleşen doğumların % 16,7'sinde doktor veya hemşire/ebe bulunmuştur(DPT,2010;38).

4.2.Türkiye'de Kırsal Kalkınma Ve Politikaları**4.2.1. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişimi****4.2.1.1. Planlı Dönem Öncesi Kırsal Kalkınma Politikaları**

Türkiye'de kırsal alanda kalkınmayı sağlamaya yönelik çalışmaların geçmişi cumhuriyet dönemine kadar dayanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme hareketleri, kırsal kesimde kalkınma çabalarını da etkilemiştir. Nüfusum çoğunun kırsalda yaşadığı ve ekonomik faaliyetin tarıma dayandığı bu dönemde, kırsal kalkınmaya özel bir önem verilmiştir (Bakırcı,2007;58). Bu dönemde temelde küçük işletmelere dayanan ülke tarımı, genel olarak aile emeği ile üretim yapan, geçimlik işletmeler tipinde yer almışlardır. Dışa kapalı bir köy ekonomisinin egemen olduğu ortamda, büyük toprak mülkiyeti ise küçük köylü ekonomisinden bağımsız adeta arizi bir unsur gibi değerlendirilmiştir(Ökten ve Çeken,2008;15).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra iktisadi hayata yönelik ilk önemli gelişme 17 Şubat 1923'te düzenlenen I.İzmir İktisat Kongresidir. Kongrede köylülerin de köy kalkınmasına yönelik talepleri alınmıştır. Kongrede köylünün sorunları, tarımsal gelişme konuları birlikte ele alınmış, büyük toprak sahiplerinin aşar vergisinin kaldırılmasını, tarımsal eğitimin sağlanmasını, Ziraat Bankası kredilerinin arttırılmasını, tarımın makineleştirilmesini savunmuşlardır. Yurtiçinde saban, pulluk gibi basit tarım makinelerin üretimi için ziraat fabrikasının açılmasını, ziraat makineleri için lazım olan petrol ve benzinin gümrük vergisinden istisnası da çiftçilerin diğer talepleri arasındadır. Ayrıca köyün sağlık sorunlarının çözümü için sağlık alanında teşkilatlanma talep edilmiş, üretimde kooperatifleşmeye gidilmesi önerilmiştir. Kongrede çiftçilerin talepleri alınmış olmakla birlikte, tarım konusunda alınan kararlar, piyasaya yönelik üretim yapan büyük arazi sahiplerinin istekleri doğrultusunda olduğu söylenebilir (Kayıkçı,2006;3).

1925 yılında hükümet, büyük çiftçilerin İzmir İktisat Kongresinde dile getirdikleri isteklerin çoğunu yerine getirmiş bu doğrultuda aşar vergisi kaldırılmıştır. Aşarın kaldırılması başlangıçta halkın hem ekonomik hem de sosyal

inisiyatifkullanmasında olumlu etkiler yapmıştır. Fakat devlet aşarın kaldırılması ile doğan gelir açığı arazi vergisi ve tekell maddelerine yönelik zamlarla kapatmaya çalışılmıştır. Uygulandığı son yıl toplam bütçe gelirinin %28,6'sı aşardan alınmıştır. Bir yıl sonra bütçe açığı önceki yıl ortalamasının üç katı olmuştur. Diğer taraftan aşarın kaldırılmasının küçük üreticinin tarım ürününü artırarak, iç pazarlara yollama olanaklarını arttırdığını böylece kapitalistleşme sürecinin olumlu etkilendiği ve belli ölçülerde feodal ağaların kapitalistleştiği görülmüştür. Ayrıca aşarın kaldırılması ile köylünün üzerinde maddi yüklerle birlikte ağa, bey ve tefeci korkusu ve baskısı da kaldırılarak doğrudan sömürüsü de azaltılmıştır(Ökten ve Çeken, 2008;15).

Planlı dönem öncesi yıllarda topraksız veya az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmayı öngören uygulamalarda kırsal kalkınmaya ilişkin yapılan önemli çalışmalardır. Gerek Atatürk'ün yaşamında 1934 yılında çıkarılan İskan Kanunu ve aynı yıl çıkan Tapu Kanunu ve gerekse 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası bu türden çalışmalardır(Ökten ve Çeken,2008,15). Bu kapsamda 731 bin dönüm devlet arazisi dağıtılmıştır. Ayrıca Ziraat Bankası sermayesi arttırılmış, kooperatifleşme yolunda önce "İtibar-ı Zirai Birlikleri" ve 1929 yılında "Zirai Kredi Kooperatifleri" kanunu çıkarılmıştır. Ziraat vekaleti aracılığıyla ithal edilen makineler, Ziraat Bankası kredisiyle çiftçilere taksitle satılmıştır. 1937 yılında Ziraat Bankasının daha geniş olanaklara kavuşturularak anonim şirket olmaktan çıkartılıp devlet iktisadi teşekkülü haline getirilmesi, 1935 yılında tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinin ve 1938 yılında Toprak Ofisinin kurulması, sulama olanaklarının geliştirilip Anadolu'nun on iki su bölgesine ayrılarak Devlet Su İşlerinin temelini atılması ve ormanların devletleştirilmesi tarımdaki bu köklü hareketi tamamlamaktadır (Kayıkçı,2006,3).

Malumdur ki, eğitim insani kalkınmada, refah düzeyinin artırılmasında ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmada önemli bir faktördür. Bu anlamda cumhuriyet döneminde köy ve köylüye yönelik eğitim alanında yapılan düzenlemelerden biri de Köy Enstitüleridir. 17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'nin kabul ettiği 3803 sayılı kanun ile Köy Enstitülerinin açılması düzenlenmiştir. Bu kanunla ile açılması öngörülen Köy Enstitüleri öncülüğünde, gerçekçi bir tutumla köyden ve köy insanından hareketle yeni aydın kuşakların yetişmesi amaçlanmıştır. Köy Enstitüsü köycülüğünün iki sonucu olduğu söylenebilir; birincisi, fikir ve sanat alanındaki yerlerini alması için aydın bir kuşağın ortaya çıkması, ikincisi eğitim yoluyla köyün kalkındırılmasının istenilen sonucu vermemiş olmasıdır. Köy Enstitüleri, köy çocukları için fırsat eşitliği sağlanmış olmalarına, çevrenin ekonomik, kültürel hayatını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna gelmelerine rağmen bu hareket kooperatifçilik vb. ekonomik tedbirlerle desteklenmediği için, tek yanlı bir kalkınma harekete olarak kalmıştır(Kayıkçı,2006,6).

1950'li yıllara Türkiye hem siyasal hem de kalkınma yaklaşımları açısından farklı özelliklerin ortaya çıktığı bir dönem olarak belirginleşmektedir. Dönem itibariyle tek partili dönemden çok partili döneme geçilmesi ile 1933'ten beri uygulanmakta olan ve savaş yıllarında oldukça ağırlaşan devletçilik yerini liberal nitelikteki politikalara bırakmıştır. Serbest girişim, dış sermayeyi arttırmayı savunan bu dönemde öncelik tarıma verilmiş, tarımsal ekim alanları ve üretim arttırılmaya gayret edilmiş bunun içinde makineleşme en büyük araç olarak kabul edilmiştir (Bakırcı,2007;93).

4.2.1.2. Planlı Dönem Kırsal Kalkınma Politikaları

Aslındakırsal kalkınma, sadece planlı dönemle gündeme gelmiş bir olgu olmamakla beraber yukarıda da değinildiği üzere kırsal alana yönelik politikalar cumhuriyetin kurulduğu yıllardan beri vazgeçilmez bir devlet politikası olarak

benimsenmiştir. Yalnız planlı dönem ve öncesi diye iki döneme ayrılmasının ana nedeni, planlı dönemde uygulanan iktisat politikalarının bir planlama temelinde gerçekleştirilmesidir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (BBYKP), resmi gazetede yayınlaması ile fiilen başlayan planlı dönem ile kırsal, kentsel, sağlık ve yoksulluk gibi birçok konu ile beraber gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunum, gerekse de kırsal kalkınmanın hızlandırılmasında çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulanmaya konulmuştur. Bu bağlamda kırsal kalkınma, beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde incelenecektir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP): 1963-1967 yıllarını kapsayan plan, kalkınmanın sağlanabilmesi ile uzun vadeli ve verimli sonuçlar alınabilmesinin, sosyal yapı ve değerler sisteminin gelişmesine uygun bir ortam oluşturmaktan geçtiği yaklaşımını benimsemiştir. Ayrıca planda geçen toplumun kalkınması programlarının, köye götürülen hizmetlerin daha etkin ve verimli olmasında katalizör etki yapacağına vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde köye götürülmesi planlanan hizmetlerle bu hizmetler için gerekli yatırımların yapıya ve ihtiyaçlara uygun olarak yürütülmesinin de toplumsal kalkınma planları ile temin edileceğine değinilmiştir (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009; 101).

Planda öncelikli sorunlar saptandıktan sonra bu sorunların çözümü için, sistemli olarak hayata geçirilmesi için yurt özelliklerinin de dikkate alınması vurgulanmıştır. Türkiye'de mahalli topluluklara hizmet götüren büyük bir idari örgüt olduğundan, yeni örgütlemelerin fayda sağlamayacağını belirten BBYKP, mevcut örgütsel yapıların yeniden organize edilmesinin daha iyi sonuçlar vereceğine işaret edilmiştir.

Kırsal alana götürülmesi planlanan hizmetlerin, köy topluluklarının küçük ve dağınık birimler olması nedeniyle hizmet maliyetlerini önemli ölçüde arttırdığı ve verimliliği dikkate alındığında rasyonel bir hizmet politikası sunulması için, bu noktaların göz ardı etmeden oluşturulacak bir yerleştirme politikasının zorunluluğu üzerinde durulmuştur (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009; 101).

BBYKP'nda, köy kalkınmasına büyük bir önem atfedilmiş ve bağımsız bir bölümde yer almıştır. Plan kapsadığı dönemde toplumsal kalkınma adıyla birçok çalışma yapılmış, imce, gönüllülük ve yerel toplulukların yönetimi ile işbirliğine dayanan bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde kırsal alan kalkınmasına ilişkin yapılan en önemli örgütsel yapılanma, hiç kuşkusuz Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulmasıdır (Yeşilbaş, 2011; 158).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP/1968-1972): Planda, kırsal kalkınma, birinci plandaki gibi köy sorunları perspektifinde köy ve köylü sorunları başlığı altında yer almıştır. Plan köye dönük yapılacak çalışmaların ve götürülecek hizmetlerin tek elden yönetilmesini temin amacıyla bu hizmetler arasında idari bir koordinasyon öngörmüştür. Kalkınma çalışmalarında bir yerel yönetim birimi olan köylerin ve özellikle köylünün katkısı üzerinde durulmuş ve bu katkıların maksimize edilebilmesi için köy yönetiminin kalkınma çabasını zorunlu kıldığı, mali ve örgüt yapısına kavuşturulacağı ifade edilmiştir. Planda yönetim etkinliğinin artırılması ve köye hizmet götüren tüm kurum ve kuruluşların birlikte etkisi oluşturması, köy kalkınması için önemli bir unsur olarak ele alınmış ve bu amaçla köye hizmet götüren farklı tüm kuruluşların eşgüdüm içerisinde hareket etme ilkesi kabul edilmiştir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009; 249).

İBYKP'nda kırsal alanın sorunları geniş bir yer tutmuş ve "kooperatifçiliğin geliştirilmesi" ile "Küçülen Toplum Birimlerinde Teşebbüs Gücünün Geliştirilmesi Programı" gibi yeni perspektifler oluşturulmuştur. Ancak tavsiyeden öteye geçememiştir. Bu dönemde, "Orman Köyleri", "Özel Sorunu Olan Köyler" olarak ele

alınmış ve bu köylerin kalkındırılması için, kooperatifçilik ve kredi uygulamaları öngörülmüştür (Ökten ve Çeken, 2008;16).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP): Plana göre köylü nüfusunu, 1950 yılından ÜBYKP'nın hazırlandığı 1973 yılına gelinceye kadar artan bir ivme takip etmiştir. Bu nedenle köy ve köylü sorunları, ulusal kalkınma çalışmaları içinde yadsınamaz bir öneme sahiptir ve bu kalkınma planlarının kapsam ve önemini belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Köyün temel niteliği nüfus itibariyle çoklu ve dağınık olmasıdır. Bu yapı köye yönelik çalışma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Bu durumu aşmak için plan, köy veköylünün ihtiyaçlarını minimum maliyetle giderebilmesi, kırsal nüfusun ulusal Pazar ve yaşantıya eklenilebilmesi sürecini hızlandırması vb. faktörler için “merkez köyler” olgusunu getirmiş ve ülke genelinde ortalama 7000 merkez köy kurulmasını hedeflemiştir. Merkez köy yapılanması ile birlikte köy yerel yönetimlerin statik özelliğinden sıyrılarak artan ihtiyaçlara cevap verebilecek işlevlere sahip birimlere dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Merkez köy oluşumu içinde belli kriterler çerçevesinde seçilen merkezler oluşturulacak ve bu merkezler vasıtasıyla hizmet ve program götürülen sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlığı merkezleri, yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları, tarımsal yayım binaları, PTT şubeleri, karakollar ve pazar yerleri gibi çok sayıda hizmet sunulacak ve bu hizmetler merkez köyler vasıtasıyla civar köylere ulaştırılması sağlanacaktır (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009; 864).

Köy ve köylüye yönelik bu hizmetler götürülürken önceki planlarda olduğu gibi bu planda da köylü katkısından yararlanması fikri benimsenmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP): 1979-1983 yıllarını kapsayan DBYKP'nda kırsal kalkınma olgusu “Köylüye Yönelik Politikalar” başlığı altında ele alınarak sosyal kesimler arasındaki gelir dağılımını iyileştirmeyi hedeflemiş ve tarımsal gelişmeyle köylünün kalkınmasını aynı tutan bir anlayış benimsenmiştir (Yeşilbaş, 2011; 159).

Köylünün kalkınması olanaklarını, üretim gücü ve olanakları arttırmak, kırsal alanda büyümeyi hızlandırmak refah düzeyini yükseltmek amacıyla planda dört temel bileşen politika olarak belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla etkili bir toprak reformu, demokratik kooperatifleşme, köylüye dönük devlet desteği ile köy-kentler oluşturularak yeni bir üretim düzeyinin kurulmasıdır. Köy-kentlerde birlikte tarımda kooperatifleşmenin sağlanacağı, köylünün ekonomik ve sosyal yönden gelişme göstereceği, köylünün dağınık olan gücünün toparlanabileceği ve örgütleyebileceği yeni iş alanlarının oluşacağı öngörülmüştür (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009; 292).

Burada ifade edildiği gibi ÜBYKP'nda da merkez köyler olgusu üzerinde durulmuştur. Ancak köy-kent olgusu merkez köy olgusundan farklıdır. İkisini biri birinden ayıran ana faktör, sıradan ekonomik hedefler amaçlayan bir çalışma olmasından ziyade, sosyal içermenin yoğunluklu olarak bulunduğu ve toplumsal dönüşümü öngören bir proje olmasıdır. Bu projede yeni köyün kurulması yada birden fazla köyün bir araya getirilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Burada birbirine yakın köylerden oluşan gruplara sağlık, eğitim ve sanayileşme gibi teşebbüslerin toplu olarak götürülmesi planlanmaktadır (Yeşilbaş, 2011; 160).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP): 1984-1989 yıllarını kapsayan planda kırsal alana ilişkin çalışmalar “Köye Götürülen Hizmetler” başlığı altında ele alınmıştır (DPT, 2009; 157).

Bu hizmetler; içme suyu, elektrik, haberleşme, sağlık ve eğitim başlıkları altında ve kır-kent farklılıklarını giderme bağlamında ele alınmış ve bu hizmetlere

ilişkin yıllık hedefler belirlenmiştir. Kırsal kesime hizmet götürülürken kamu kurumları arasında yeterli eşgüdümün sağlanamaması nedeniyle köye götürülen hizmetlerin verimliliğinin düşük olduğu vurgulanmış ve bu nedenle hizmetler arasında eşgüdümün sağlanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu gerekliliği yerine getirecek enstrüman olarak merkez köyler olgusu hayata geçirilerek “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri”nin uygulanması öngörülmüştür (DPT,2009;158).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP): Kırsal kalkınma 1990-1994 yıllarını kapsayan ABYKP’nda kendisine “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” olarak yer almıştır. Plan bölgeler arasında dengeli bir kalkınma sağlanmasını amaçlamıştır. Yerleşmelerini kademelendirilmesi dengeli bir duruma ulaşmak, gelişmiş alanlara yönelen nüfus endüstri yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölgenin kendi içinde göç hareketlerini kontrol altına almak için, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi sayılabilecek şehirler ile merkezi nitelikteki kırsal yerleşim birimlerinin belirlenerek gelişmelerinin destekleneceği ve bu amaçla araçlar oluşturulacağı vurgulanmıştır (Yeşilbaş,2011,161).

Planın en önemli özelliklerinden bir tanesi de “Kalkınma Öncelikli Yörelere” kavramının literatürümüze sokması ve bu durumu politika olarak benimsemesidir. Planın temel hedeflerinden bir tanesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere kalkınma öncelikli yörelere kalkındırılması ve böylece bu bölgeler il diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılması olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda getirilen ilkelerden biri, kalkınmada öncelikli bölgeler için planlanan yatırımlar ile bu yatırımları sağlayacak altyapı yatırımlarının paralel bir şekilde planlanmasını sağlamaktır. Planda yer alan diğer hedefler ise, yerel yönetimlerin gelirleri içinde kendi gelirlerinin payının artırılması ve kaynakların etkin kullanılması amacıyla yerel hizmetlerin yerinden karşılanması, kırsal alanda yerel hizmetlerin verimliliğini artırmak ilçe özel idarelerinin kurulması ve köy yönetimlerinin güçlendirilmesidir (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı,2009;319).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP): 1996-2000 yıllarını kapsayan YBYKP’ı, temel yapısal değişim projelerine vurgu yapmaktadır. Planın öncelikleri; sürdürülebilir büyüme ortamının devam ettirilmesi, üretim süreçleriyle meydana gelen bilgi toplumuna ulaşmak için sosyal hayatta, yerel yönetimlerde ve altyapı hizmetlerinde yapısal değişikliklerde bulunmaktır (Yeşilbaş,2011;161).

Altyapı hizmetleri, “Altyapı Hizmetlerine Yapısal Değişim Projesi” ismi ile ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Devletin aslı görevinin, altyapı ihtiyaçlarının ekonomik ve sosyal gelişiminin önünde sorun teşkil etmeyecek şekilde karşılanmasının sağlanması üzerinde durulmuştur. Ayrıca planda altyapı projelerine ilişkin bazı sınırlamalar olduğunu da vurgulamaktadır. Bu sınırlamalar arasında kamu örgütlerinin proje envanterlerinin günü ihtiyacına göre belirlenerek, ekonomik ve mali olarak gerçekleşme olanağı olmayan rasyonalitesi düşük projelerin yatırım programında çıkarılması bulunmaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,2009;134-135).

YBYKP’ında köy ve köylüye pek yer verilmediği, daha çok kırsal altyapı hizmetleri başlık halinde ele alınmış ve bir takım reform çalışmalarına değinilmekle yetinmiştir. Bu planda, daha çok hızla gelişen dünyadaki değişimlere ayak uydurmak ve ortaya çıkan rekabet ve uluslar arası bağımlılık sürecinde çağı yakalamak için köklü değişim ve toplumsal dönüşümlerin yaşanacağı bir dönemi kapsayacağı anlayışını benimsenmektedir (Ökten ve Çeken,2008,16).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP): 2001-2005 yıllarını kapsayan SBYKP, bölgesel gelişme hedef ve politikaları bölgeler arası dengesizliklerin

giderilmesine ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi kalkınma öncelikli yörelere ilişkin politikalar içermektedir.

Kırsal kalkınma, bu planda bağımsız bir şekilde ele alınarak kırsal alan istihdamının arttırılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal gelir getirici faaliyetlerin arttırılması refah düzeyinin arttırılması ve her kesimden katılımcılığın arttırılması açısından ele alınmıştır. Ana ilke olarak kabul edilen hususlardan biri de kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve daha verimli sunulabilmesi için gerek merkezi yönetimler gerek yerel yönetimler gerekse de sivil toplum kuruluşları ile koordine şekilde çalışmasıdır (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009).

Önceki planlarda, köy-kent yada merkez köyler olarak kendisine yer bulan hizmet modeli bu planda cazibe merkezleri kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda yerleşim yerleri elverişsiz olan köylerin müsait alanlara taşınması, parçalanmış köylerin bir araya getirilmesi ve bu doğrultuda imar planı altyapılarının hazırlanmasını öngörmüştür. Ayrıca içme suları, katı suyu yetersiz ve sağlıklı içme suyundan yoksun köylerin bu probleminin giderilmesi, yine bu bölgelerde kanalizasyon şebekelerinin yapılması planın diğer hedefleri arasında yer almaktadır (Yeşilbaş, 2011; 1162).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP): 2007-2013 yıllarını kapsayan plan, Avrupa Birliğine üyelik sürecine katkı sağlayacak, temel stratejik bir doküman olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle plan Avrupa Birliği bütçe sistemi paralelinde beş yıllık değil yedi yıllık olarak hazırlanmıştır.

Plan, Türkiye vizyonunu istikrarlı bir şekilde büyüyen, adil gelir dağılımına sahip, küresel rekabet edebilen, bilgi toplumuna dönüşen, AB üyelik sürecini tamamlamış bir ülke olarak belirtmektedir. Bu vizyon paralelinde beş temel ekonomik-sosyal gelişme eksenini belirlemiştir. Bölgesel gelişme ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi temel hedef olarak benimsenmiş bu bağlamda kurumsal yerel kapasiteye arttırarak kırsal kalkınma konularına yoğunlaşmayı öncelikli konu olarak belirlemiştir.

Planda öngörülen sosyal gelişmişliğin istikrarlı bir bünyede sürdürülmesi ve planın vizyonun hayata geçirilebilmesi için; sosyo-ekonomik ve kültürel alanlara bütüncül bir şekilde yaklaşılması, sosyal diyalog ve katılımcılığın güçlendirilmesi, böylece toplumsal sahiplenmenin temin edilmesi, devletin ticari mal ve hizmet üretmesinden çekilerek daha çok siyasal belirleme, denetleme ve düzenleme işlevlerini güçlendirmesi bütçe kaynaklarının sınırlılığı nedeniyle politika oluşturulurken önceliklendirmelerin yapılarak kaynakların harcanması ve nihayet uygulamaların vatandaşlara en yakın birimlerce yerine getirilmesi hususları öncelikli ilkeler olarak benimsenmiştir (DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2009).

Ayrıca "Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması" başlığı altında, AB üyelik süreci ve uluslar arası diğer mükellefiyetlerle birlikte ivme kazanan dönüşüm sürecinin kırsal alanda sorunları çözebilmek için; 2006 yılında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanarak yürürlüğe girdiği, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak iskanla ilgili görevlerini Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na, köylere ilişkin görevlerinin ise İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediyelerine, diğer illerde ise il özel idarelerine devredildiği ve 2005 yılından itibaren de köy alt yapılarına dönük olarak il özel idareleri ve yerel yönetim birimlerine doğrudan kaynak transfer edilmek suretiyle köylerin altyapısının desteklenmesi projesine (KÖYDES) uygulamaya girdiği ifade edilmiştir (DPT, DBYKP, 2009).

AB'ye uyum sürecinde hazırlanıp 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planı Taslağı'nda

kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için çeşitli amaçlar ortaya konulmuştur. Bunlar(Işık ve Baysal,2011;176):

- i. Tarım ve gıda sektörlerini rekabetçi bir yapıya kavuşturmak,
- ii. Kırsal ekonomiyi çeşitlendirmek,
- iii. Eğitim ve sağlık hizmetlerini güçlendirmek,
- iv. Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğini arttırmak,
- v. Kırsal altyapıyı geliştirmek,
- vi. Kırsal yerleşimleri geliştirmek ve korumak,
- vii. Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi,
- viii. Orman alanların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasıdır.

4.2.1.3. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projeleri

Türkiye’de kırsal kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıkların giderilmesi için bölge ve yörelere göre birçok kırsal projesi uygulanmıştır. Bütün projeler, bölgesel düzeydeki projeler olup ülke geneline kapsamamaktadır. Kırsal kalkınma alanında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, DPT ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi yetkilidir. Kırsal kalkınma politikaları, Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planları dışında doğrudan yer almamış, “toplum kalkınması” ve “köy kalkınması” gibi başlıklar altında yer verilmiştir. Önceki kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında kalkınma kavramı ilk kez Sekizinci Kalkınma Planında doğrudan yer almıştır. Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma projelerini Tablo 4.11’de ele gösterilmiştir. Tabloda kırsal kalkınma projelerinin geneline baktığımızda hepsinde göze çarpan ortak bir noktaları vardır; bölge halkının yaşam standartlarının yükseltilmesi, gelir seviyelerinin arttırılması ile kırsal kesim yoksulluğunun azaltılmasıdır. Ayrıca bunların yanında mera ve ormanların korunması, barajların ve su kaynakların rehabilite edilmesiyle çevre korunmasına yönelik hedefler de içerdiği görülmektedir.

Tablo 4.11. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projeleri(Işık ve Baysal,2011;175)

Kırsal Kalkınma Projesi	Proje Zaman Dilimi	Proje Amacı
Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi	(1990-1999)	-Bingöl-Muş illerinin az gelişmiş bölgelerinde tarımsal üretimi arttırmak ve yoksulluğu azaltmak, -Kırsal istihdam imkanlarını geliştirmek, -Çiftçi aileleri ve özellikle kadınların yaşam standartlarını yükseltmek
Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	(1991-2001)	-Kırsal altyapının geliştirilmesi, bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılması yoluyla proje alanındaki çiftçilerin gelir seviyelerini ve yaşam standartlarını yükseltmek
Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	(1993-2001)	-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer alan Orta Fırat Havzasındaki bitki ve su kaynaklarını korumak, -Barajlara akan nehirlerin üst havzalarında ağaçlandırma, toprak muhafaza, meraıslahı gibi çalışmalar yaparak erozyonu önlemek, -Sediment miktarının azaltılarak barajların ekonomik ömrünü uzatmak.
Ordu-Giresun Kırsal	(1995-2006)	-Ordu-Giresun illerinin kırsal kesimde yaşayan insanları

Kalkınma Projesi		destekleyerek, gelirlerini artırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek.
Erzincan Sivas Kırsal Kalkınma Projesi	(2005-2011)	-Sivas- Erzincan illerinde en az gelişmiş bölgelerde kırsal fakir kitlelerin tarımsal verimliliğini ve gelir seviyelerini artırmak -Kırsal istihdam imkânlarının genişletilmesi ve birey/grup inisiyatifinde küçük aile işletmelerinin desteklenmesi -Sosyal ve üretken altyapının iyileştirilmesi -Kırsal fakirlerin yaşam şartlarının iyileştirilmesi.
Anadolu Su Havzası Su Rehabilitasyon Projesi	(2004-2012)	-Mera yönetiminin genişletilmesi -Mera ve orman alanlarının rehabilitasyonunun gerçekleştirilmesi

4.3. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma ve Politikaları

4.3.1. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma

Avrupa Birliği'nde (AB) kırsal alan çok farklı yapılara ve fonksiyonlara sahip olan kompleks alanlar olarak ele alınmaktadır. Kırsal alanlar, insanoğlunun kendi cinsiyle ve doğa ile girdiği çeşitli etkileşimlerin üzerinde yer aldığı mekânlardır. Bu alanlar, çoğu zaman tarım ve ormancılığın başta olduğu ama bunun yanında turizm, küçük ve orta ölçekte sanayinin ve el sanatları gibi diğer iktisadi faaliyetlerin de önemli olduğu, üzerinde insanoğlunun köy, pazar gibi sosyal yapılar yükselttiği, ekolojik açıdan değerli ve kentli insanlarla da sürekli etkileşim halinde olunan yerlerdir (www.zmo.org.tr).

Buna rağmen kırsal alanın herkes tarafından kabul edilebilir bir tanımını yapmak mümkün değildir. AB'de her üye devlet kendine göre kırsal alanı tanımlanmıştır. Bunlar genelde sosyo-ekonomik kriterler temeline oturan tanımlamalardır ve birbirinden çok farklıdır. Bu tanımlamalarda kırsal alanlar arazi parçası olarak ele alınıp tarımsal deseni, arazi kullanımı, kentlere yakınlığı gibi kıstaslar göz önüne alınabilmekte, yine bu alanlar sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak sosyal temsil, alışkanlıklar, ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik ve nüfus azalması, göç olgusu gibi kriterler çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Ancak, kırsal alan için AB seviyesinde ortak bir tanım olduğu söylenemez(www.zmo.org.tr).

Ayrıca, OECD, kırsal alanlar için AB metinlerinde kullanılan bir tanım geliştirmiştir. Buna göre kırsal alanlar nüfus yoğunluğunun km² başına 150 kişinin altında olduğu topluluklardır. Bu tanım ışığında bölgeler üç gruba ayrılmış, nüfusunun %50'den fazlası kırsal topluluklarda yaşayanlar kırsallığı baskın bölgeler, %15-50 arası kırsal topluluklarda yaşayanlar önemli ölçüde kırsal bölgeler, nüfusun %15'in den azı kırsal topluluklarda yaşadığı bölgeler ise kentselliği baskın bölgesel olarak sınıflandırılmıştır(www.zmo.org.tr).

4.3.2. Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma Politikaları ve Gelişimi

Avrupa Birliği'nin toplam nüfusunun yaklaşık %57'si kırsal alanda yaşamakta olup, kırsal alanlar toplam alanların %91'ini oluşturmaktadır(Koç,2014;52). Sürdürülebilir çiftçilik ve ormancılık için doğal kaynakların ve arazilerin kullanım ve

yönetimi önemlidir. Bu nedenle AB'de kırsal kalkınma konusu her zaman gündemde yer almış ve önemini koruyan bir konu olmuştur.

AB'de kırsal kalkınmaya ve tarımsal gelişmeye yönelik en köklü ve etkili politika Ortak Tarım Politikası (OTP) olmuştur. Fakat kırsal kalkınma, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (ATE) kurulmasından sonra 1962 yılında oluşturulan ve AB'nin en eski politikalarından olan bu OTP'nin içinde uzun yıllar tarım odaklı olarak algılanmıştır(Koç,2014,52). OTP'nin hayata geçirilmesindeki amaçlar ise, gıda yetersizliğinin önüne geçilmesi, tarımda çalışan kesimin gelirinin artırılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi, tarım kesimin fiyat dalgalanmalarından çok fazla etkilenmesinin önüne geçilmesi, Birlik içinde değişik ve koruma araçlarına dayalı mekanizmalar arasındaki farklılıkların giderilmesi şeklinde sıralanabilir(Fennell, 1997,8).

OTP'nin yukarıda sayılan amaçlarıyla birlikte zamanla değişen koşullar dikkate alındığında bugün taşıdığı amaçlar şu şekilde sıralanabilir(Acar ve Bulut, 2010;5):

- i. Tarımda istihdam edilenler için belirli bir yaşam standardının korunması ve istikrarlı tarım gelirlerine teşvik edilmesi,
- ii. Gıda güvenliği ve kalitesinin sağlanması,
- iii. Tüketici fiyatlarının makul düzeyde oluşmasının sağlanması,
- iv. Birliğin dünya ticaretine uyumunun sağlanması ve dünyadaki yoksulluk sorununun çözümüne katkıda bulunması,
- v. Çevresel amaçların OTP'ye dahil edilmesi,
- vi. İç ve dış piyasada daha fazla rekabet gücünün kazanılması,
- vii. Kırsal alanda alternatif gelir kaynakları ve istihdamın oluşturulması
- viii. Birlik tarım hukukunun basitleştirilmesi.

Birlik bütçesinin yaklaşık yarısını oluşturan OTP, geçmişten bu güne kadar Birlik içinde ve dışında sürekli tartışma konusu olmuş, tartışma konusu olmakla beraber birçok reform da geçirmiştir. OTP'nin ilk amaçları arasında yer alan, gıda arzının güvence altına alınma isteği, ilerleyen dönemlerde üretimin büyük oranlarda artırılması suretiyle gerçekleşmiş, fakat artan üretim sonucunda fiyatların düşüş yönünde seyretmesi ile bu kesim çalışanların gelirinde düşmeler yaşanmıştır. Ortaya çıkan sorunların çözümüne ilişkin OTP'nde kırsal kalkınma odaklı ilk reform girişimleri 1968 yılında "Mansholt Planı" ile gündeme gelmiş, 1972 yılında yapısal politika belirlenmeye başlamıştır (Koç,2014;52). Tarım reform planı olarak bilinen Mansholt Planı'nda, tarım işletmelerinin modernizasyonu, tarım nüfusunun azaltılması ve tarımda çalışanların sosyo-ekonomik bilgilerinin ve mesleki yeterliliklerinin artırılması hedef olarak belirlenmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in birliğe üye olmaları ile birlikte geliştirilen Entegre Akdeniz Programları ile yine işletmelerin modernleştirilmesi, mesleki eğitim sağlanması, üretici gruplarının kurulması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve turizm, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin kurulması için özendirici tedbirlerin yürürlüğe konulması hedeflenmiştir(www.zmo.org.tr). Plan kapsamında, arz talep dengesinin sağlanabilmesi amacıyla da üretim kotaları belirlenmesi ve 5 milyon hektar arazinin boş bırakılması ile 5 milyon çiftçi ve küçük işletmenin üretimden çekilmesi öngörülmüştür. Tarımda köklü reformlar öngören bu plan, Fransa ve diğer üye ülkelerin tepkisi üzerine zamanla yumuşatılarak diğer reformlara temel oluşturmuştur. Bu kapsamda Avrupa Komisyonunun 1985'te hazırladığı 'OTP'nin Geleceği' başlıklı kitap ve Delors Planı olarak bilinen "Dünya Koşullarına Uyan Bir OTP" adlı rapor, OTP hakkında yapılması gereken ve tavsiye niteliği taşıyan kararlar içermiştir. Bu raporlar doğrultusunda, tarım yatırımlarının bütçedeki payının artırılması katı kurallara bağlanmıştır (Acar ve Bulut, 2010;6).

OTP'nin zamanla değişen ve yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için, üç temel ilkeye dayandırılmıştır.:

Birincisi *Tek Pazar İlkesi*, üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaları kaldırarak bir Tek Pazar oluşturulmasını öngörmektedir. Bunun için ortak fiyat ve rekabet kuralları, üye ülkelerde istikrarlı bir döviz kuru ve dış pazarlara karşı sınırlarda ortak bir koruma gereklidir. Tek Pazar ilkesi ile hedeflenenler arasında, malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlamış ancak bu tek pazarın oluşması için yeterli olmamıştır. Fakat 1999 yılından itibaren Euro'nun kullanılmaya başlanması ile döviz kuru dalgalanmaları sona ermiş, bu da tarım ürünleri tek pazarının oluşmasına katkı sağlamıştır(Ekin,2008;20).

İkincisi, *Topluluk Tercih İlkesi*, birlik içinde üretilen ürünlere öncelik tanınmasıdır. Yani bir nevi korumacılık politikasıdır. Topluluk üreticilerinin, ucuz dış rekabete karşı korunması için, iki temel koruma mekanizması kurulmuştur. Bunlardan ilki, bugün yerini Dünya Ticaret Örgütü Tarım Araştırması ile gümrük tarifelerine bırakmış olan "prelevman" adlı değişken vergidir. Bu vergi ithal ürünlerden alınmakta ve bu ürünlerin fiyatı topluluk fiyatına yükseltme amacı taşımaktadır. İkinci temel koruma aracı ise ihracat iadesi uygulamasıdır. Topluluk ürünlerinin fiyatlarını daha düşük olduğu dış pazarlara ihraç edilebilmesi için kullanılan bu araç, Topluluk ürünlerine rekabet gücü kazandırmayı hedeflemekte ve daha çok iç tüketimin yetersiz olduğu yada önemli miktarda üretim fazlası bulunan ürünler için kullanılmaktadır (Ekin,2008;21).

Üçüncüsü, *Ortak Mali Sorumluluk İlkesi*, OTP'ye ait tüm harcamaların Birlik üyeleri tarafından karşılanmasını amaçlamaktadır. Bu ilke çift yönlü işlemekte ve bir yandan OTP'ye ilişkin harcamalar Topluluk üyeleri tarafında üstlenirken, diğer yandan OTP çerçevesinde alınan vergilerden sağlanan vergiler, Topluluğun ortak vergileri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, mali sorumluluğun paylaşılması amacıyla, Nisan 1962'de AB bütçesinde Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (Fonds Europeend' Orientation et de Garantie Agricole-FEOGA) oluşturulmuş ve böylece Ortak Piyasa Düzeni'ne geçilmiştir(Ekin,2008;21).

OTP'nin ikinci temel unsuru olarak nitelendirilen kırsal kalkınma yaklaşımı içinde tarımsal işletmeler, genç çiftçilerin desteklenmesi, erken emeklilik, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasının iyileştirilmesi, az elverişli bölgeler ve çevresel açıdan kısıtlı bölgeler ile ormancılık, tarımsal çevre, kırsal alanların uyumu ve girişimi için önlemler ve idari ve mali hükümlere yer verilmiştir. Bu haliyle önceki yapısal önlemler, Gündem 2000 ile kırsal kalkınma önlemleri içinde değerlendirilmiştir. Politikaların birbiri ile çok bağlantılı olması, OTP içinde kırsal kalkınma kavramını ortaya çıkarmıştır (Cesur,2004;46).

AB'nin kırsal kalkınmaya yönelik politikalarının bel kemiği sayılan OTP'de 2000'li yıllara gelindiğinde, en köklü reformların 2003 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu reformlar ile 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren üretimden bağımsız olarak, tarım alanı üzerinden tek ödeme yapılması ve aşırı üretimin önüne geçilmesi kabul edilmiştir. Bunun yanında kırsal kalkınmaya ek fon oluşturulması amacıyla, büyük tarım arazilerine yapılan doğrudan ödemelerin azaltılması, 2007 yılında başlamak üzere 2013 yılına kadar kırsal bütçeye uyulmasını garanti edecek bir mali disiplin mekanizmasının oluşturulması, üye ülkelerin 2007 yılından itibaren zorunlu olmak üzere, çiftçi danışma sistemlerinin kurulması gıda güvenliği kalitesi ile hayvan refahının güçlendirilmesi karara bağlanmıştır (Acar ve Bulut, 2010;8).

Üretim bazlı desteklerin üretimi teşvik edici yönünün azaltılması ve doğrudan desteklere ağırlık verilmesinin yanında kırsal kalkınma desteklerinin artırılması

yönünde çalışmalar 2005 yılında hız kazanmış ve Avrupa Konseyi, Kırsal Kalkınma Tüzüğü kabul edilmiştir. Bu tüzük ile 2007-2013 yılları için AB kırsal kalkınma politikasının hedefleri Kırsal Kalkınma fonu tarafından desteklenecek tedbirlerin kapsamı ortaya konulmuştur(Cesur,2004;46).

Bugün OTP'nin ana bileşenlerini, ödemedi bağımsız bir tek ödeme planının uygulanması, çapraz uyum kuralları, finansal olanakları artırılmış bir kırsal kalkınma politikası, büyük üreticilere yapılacak doğrudan ödemelerde indirimde gidilmesi ve finansal disiplin mekanizmasının kurulmasını oluşturmaktadır. Sonuç olarak OTP çerçevesinde verilen destekler müdahaleci ve koruyucu nitelikten çıkarak, büyük ölçüde üretimden bağımsız, proje bazlı ve kırsal kalkınmayı teşvik edici bir noktaya kaymıştır. Bu durum ise, halen tam üyelik müzakerelerini yürüten ve tarımsal nüfusa görece yoğun Türkiye'nin AB'den elde etmesi muhtemel transferleri azaltıcı bir durumdur.

4.4. AB uyum sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları ve AB Politikalarının karşılaştırılması

Türkiye AB'ne üyelik süreci 1963'te Ankara anlaşmasıyla başlamış; 1999'da Helsinki'de yapılan zirve ile AB'ne 13.Aday ülke olmuştur. Bunun sonrasında, AB üyeliği için yapılması gerekenler "Katılım Ortaklığı Belgesi" ile belirlenmiştir. Bu belge ile Türkiye'nin kırsal kalkınma alanında önemli değişiklikler yapmıştır.

Türkiye'de kırsal yerleşimlerin sayıca fazla olması, nüfus olarak küçük ve yerleşim olarak dağınık olması, hizmet sunum veya götürme maliyetlerini azaltmaktadır. Bu durum da yerleşim yerinde bulunması gereken asgari ölçeğin oluşmasını güçleştirmektedir. Türkiye'nin kırsal yerleşimlerine bakıldığında, sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş, altyapı yetersizliği nedeniyle yatırım cazibesi olmayan alanlar olduğu görülmektedir. Altyapı sorununun çözülmesi kırsal alanların tarımsal üretim ve diğer ticaret ve dolayısıyla istihdam ve iş imkanlarını artıracak önemli bir faktördür. Su ve enerji araçlarının temin edilmesi, kanalizasyon şebekelerinin yapım ve modernizasyonu, iletişim ve ulaşım ağını geliştirilmesi ve geliştirilmesi sosyal ve ekonomik kalkınmanın olmazsa olmaz temel unsurlarındandır. Bu altyapı hizmetleri ile beraber temel ihtiyaç niteliğindeki diğer öncelikli hizmet ise eğitim ve sağlık hizmetlerinin ulaştırılmasıdır(TKB,2004;22). AB'de kırsal alanlarının başta gelen ortak sorunu, eğitilmiş genç nüfusun kentlere göç etmesidir. Ayrıca altyapı yetersizliği, tarım dışı istihdam olanaklarının yetersizliği ve zayıf hizmet sunumu Birliğin kırsal alanda yaşadığı sorunlardır. Sayılan bu sorunlar nedeniyle kırsal nüfusu sürekli azalmakta ve gelir düşmektedir (TKB,2003;38).

Türkiye'de üyelik kapsamında pek çok alanda olduğu gibi kırsal alana yönelik politikalarda oluşturulmuştur. AB ile kırsal kalkınma alanında uyum müktesebatının sağlanmasında DPT tarafından, ilgili kurum ve kuruluşların katkısıyla kırsal kalkınma politikalarının bütüncül bir politika çerçevesinde oluşturulmak üzere, "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS)" hazırlanmıştır (RG, 04.02.2006 tarih, 26070 sayılı). UKKS ile kırsal kalkınma için temel amaç "Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesinin, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması" tanımlanmıştır(Örnek, 2010; 280). UKKS doğrultusunda hazırlanan "Kırsal Kalkınma Planı" 2010 yılında kabul edilerek yayınlanmıştır. Ayrıca daha önceki yıllarda AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınma programlarımızı belirlemek üzere ;

- i. Uzun vadeli strateji (2001-2023)
- ii. Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2008)
- iii. Orta Vadeli Program (2006-2008)
- iv. Tarım Strateji Belgesi (2006-2010) gibi farklı çalışmalar yapılmıştır(Önen ve Albayrak, 2011;10).

Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınma alanında yapılan başlıca uygulamaları ise şu şekilde olmuştur.:

- a) Çiftçi Kayıt Sistemi: üreticilerin kayıtlarını yapılmasını sağlamak ve elde edilen kayıtları her yıl güncelleyerek sağlıklı tarım politikaları oluşturulmak üzere çiftçi kayıt sistemi başlatılmıştır. 2009 yılı itibariyle 2,9 milyon çiftçi kayıt altına alınmıştır(tarımhaycancilik.net,2014).
- b) Alternatif Ürün Projesi: ürünlerin çeşitlendirilmesi amacıyla, bölgesel koşulların uygun ve ekonomik değeri yüksek ürün deseni oluşturmak için proje yürütülmektedir(2008/14265 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).
- c) Mera Islah Uygulamaları: Mera, yaylak, kışlak, otlak ve çayırların tespiti ve sınırların belirlenmesi, belirlenecek kurallara uygun sürdürülebilir kullanım sağlanması, bakım ve ıslah yapılarak verimliliğinin artırılması amaçlanmaktadır(4342 Sayılı Mera Kanunu, 1998; md.1).
- d) Doğrudan Gelir Desteği: kayıt sistemi çerçevesinde, 2000 yılından itibaren üreticilere, üretim yapılan arazide hektar başına doğrudan gelir desteği yürürlüğe konulmuştur(5488 Sayılı Tarım Kanunu, 2006; md.19).

Tarım ve Kırsal Kalkınma Destekleme Kurumu (IPARD Ajansı), AB'nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikasına (CARPE) uyum sağlamak amacıyla 2007 yılında kurulmuştur. Bu kurum aracılığıyla AB'nin 2007-2013 dönemindeki katılım öncesi mali yardımlardan yararlanabilecektir. Katılım Öncesi Mali Aracı (IPA) bütçesi beş bileşen için 11,5 Euro'dur. Türkiye Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) kapsamında 2007-2013 yılları arasında 874 milyon Euro tahsis edilmiştir. Bu bütçe ile Türkiye'nin kırsal alanın kalkındırılması böylece AB Ortak Tarım Politikasına uyum sağlanması için yapılacak olan çeşitli yatırımların desteklenmesi planlanmıştır. Desteklenecek tarımsal faaliyet ve verilecek destek miktarı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB) tarafından hazırlanan, Avrupa Komisyonu ve Yüksek Planlama Kurulu onayı ile yürürlüğe giren IPARD programına göre belirlenecektir(Önen ve Albayrak, 2011;11).

Tablo 4.12. Türkiye ve AB Kırsal Kalkınma Politikalarının Karşılaştırması (Önen ve Albayrak, 201)

TÜRKİYE		AB
Kırsal Kalkınma Programlarının Amacı	Tarımsal üretimin arttırılması	Tarım dışı faaliyetlerin arttırılmasıdır. Ancak tarımsal üretim açısından diğer bölgelere göre üstün olan bölgelerde tarımsal üretim desteklenmektedir.
Kırsal Kalkınma Politikalarının Oluşturulma Şekli	Katılım olmaksızın tek başına merkezi karar organları tarafından belirlenir.	Yerel yönetimler tarafından belirlenir. Merkezi yönetim kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimin yanında yer alır.
Kırsal Kalkınma Politikalarının Diğer Politikalarla ilişkisi	Teknik özellikleri ön plana çıkan kırsal kalkınma politikaları, diğer politika alanlarından bağımsız oluşturulmuştur. Bütüncül değil parçacı bir yapıya sahiptir.	Makro hedef ve politikaların bir parçasıdır ve diğer politika alanları ile ilişkilidir.
Kırsal Kalkınma Politikalarının Uygulama Alanı	Büyük şehirler tercih edilmiştir. Bu nedenle kır-kent arasındaki dengesizlik artmıştır.	Orta büyüklükteki şehirler tercih edilmektedir.
Kırsal Alanın Kapsamı	Köy ve ilçe yönetimi kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Ancak ilçe belediyeleri doğrudan kırsal alana hizmet götürecek yapı da değildir. Ancak son çıkan büyükşehir belediye kanunu ile ilçe ve büyükşehir belediyelerinin köylere hizmet götürmesi sağlanmıştır. Daha önceki birliklerin köylere hizmet götürmeleri çok başarılı sayılamazlar.	Üye ülkelerin büyük kısmında ilçeler mücavir alan sınırına dahil edilmiştir. Belediyeler temel yerel birim olarak kabul edilmiştir. Böylece kırsal yerleşim yerlerinin doğrudan kalkındırılması hedeflenmiştir. Kırsal kalkınmanın sağlanmasında yerel yerleşmeleri temel idari birim olarak kabul etmemektedir. Ülke topraklarının tümü belediyeleştirilmiş veya yerel yönetim birlikleri etkin hale getirilmiştir. Hatta bazı AB ülkelerinde ilçe idareleri kırsal alanların belediye hizmetlerinden sorumlu tutulmuşlardır.

5. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ ÖRNEĞİ (GAP)

5.1. GAP'ın Tarihçesi

Gap Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın kaynaklarına göre Gap'ın tarihsel gelişimine şu şekildedir (gap.gov.tr, 2012) :

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulmuş ve ilk adımlar o dönemde atılmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için Keban Projesi ile ilgili keşif etütlerine başlanmış, Fırat nehri üzerinde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kurulmuştur. 1938 yılında Keban Boğazında jeolojik ve topografik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arası Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmıştır. Daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapma fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetleri başlamıştır. Çalışmaların verimli olması için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliğince Fırat Havzasında su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Havzasında önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santralleri fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firma grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yanda Dicle Havzası için de aynı paralel çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğünce sürdürülmüştür. Böylece Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzasından ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekun iyileştirilmesi düşüncesi ve su kanallarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölge kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele alma gereği ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunu sağlaması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) verilmiştir. DPT Müsteşarlığı 1988 yılında, GAP entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik projesi olarak ele almak amacıyla GAP Master Planı çalışmasını başlatmıştır. 1988 yılında tamamlanan bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak çalışmalar çok kapsamlı olması nedeniyle planlama, projelendirme ve uygulama ve izleme-değerlendirme fonksiyonlarını bütünlük içinde gerçekleştirmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname GAP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur.

GAP kapsamındaki yatırımlar gözden geçirilmiş, başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak eylem ve projelerin hızlandırılarak büyük bölümünün tamamlanması amacıyla 2008-2012 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı hazırlanmış ve 2008/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile uygulamaya konulmuştur.

GAP Eylem Planı uygulamaları ile klasik anlamda GAP programı tamamlanmış olmakla birlikte yenilikçi, sürdürülebilir, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırıcı, istihdam artırıcı yeni programlarla Güneydoğu Anadolu Bölgesi kalkınma süreci devam etmektedir. Bu süreçte, öncelikle GAP EP kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, yapılan yatırımlarla doğan potansiyeli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması yönünde tam olarak kullanmak ve GAP'ı daha ileriye taşımak amacıyla GAP Eylem Planı 2014-2018 hazırlanmıştır.

5.2. GAP'ın Hedefleri

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) dünyadaki örnekleriyle karşılaştırıldığında kapladığı coğrafi alan, fiziksel büyüklükleri ve hedefleri açısından iddialı bir projedir. GAP, ülkemizin görece az gelişmiş bölgelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde uygulanmakta olan, çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma projesidir. Entegre niteliğiyle Proje, sadece barajlar, hidro-elektrik santralleri, sulama yapıları gibi fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmayıp, bunların yanında ve birbiriyle eşgüdüm içinde tarımsal gelişme, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, haberleşme, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer sosyal hizmetler gibi sosyo-ekonomik sektörlerin geliştirilmesine yönelik yatırım ve etkinlikleri de içermektedir. GAP giderek önem kazanan bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesini hedefleyen devletin genel politikası çerçevesinde kendi hedeflerini oluşturmuştur. GAP, az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyelinin ortaya çıkarılmasının kendi başına ekonomik büyüme, toplumsal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal hedeflere katkıda bulunacağına ilişkin devlet politikası ile örtüşmektedir. Nitekim GAP kalkınma hedefleri incelendiğinde, bu gerçek açıkça ortaya çıkmaktadır(GAP,2014).

5.2.1. Genel Kalkınma Hedefleri

- i. Ekonomik yapıyı geliştirerek GAP Bölgesi'ndeki gelir düzeyini yükseltmek ve böylece bu bölge ve diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak,
- ii. Kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak,
- iii. Bölge'deki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak,
 - iv. Bölge kaynaklarının etkin kullanımı yoluyla ekonomik büyüme, sosyal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktadır (GAP,2014).

5.2.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri

Tarımsal verimliliğin artırılması ve çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal sanayilere yeterli girdi sağlamak, istihdam olanaklarını artırarak kırsal nüfusun dışa göç etme eğilimini en aza indirmek, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmaktadır(GAP,2014).

5.2.3. Sınai Kalkınma Hedefleri

Bir yandan GAP Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında itici bir güç rolü oynayarak, diğer yandan eğitim/öğretim ve teknolojik gelişme için talep yaratıcısı rolünü oynayarak GAP Bölgesi'nin imajını, toplumsal refahını ve halkın motivasyonunu geliştirmek, yüksek gelirli istihdam olanaklarını genişleterek, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunmak, ihracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının artırılması konusundaki ulusal amaçlara katkıda bulunmaktadır(GAP,2014).

5.2.4. GAP Planlama Yaklaşımı

Bölge ekonomisini geliştirmeyi, Bölge'de yaşayan vatandaşlarımızın gelir düzeyini artırmayı hedefleyen GAP, ülke ekonomisine de önemli katkılarda bulunacak bir proje niteliğindedir. GAP iki yaklaşıma sahiptir. Bunlardan birincisi entegre planlama yaklaşımı, diğeri ise sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Entegre yaklaşım, farklı sektörlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb.) bir arada ve eşgüdüm içinde ele alınmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme böyle bir yaklaşımın ayrılmaz bir parçası ve sonucu olarak ortaya konmakta, tüm kalkınma gayretlerinin merkezini "insan" oluşturmaktadır. Bu yönüyle, GAP salt ekonomik büyüme hedefine yönelmiş bir proje olmayıp, bir toplumsal dönüşüm projesi hüviyetini kazanmaktadır. Tarımsal gelişmeye paralel olarak bireylerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi, üretim tüketim ilişkilerinin farklılaşması sosyal ilişkilere, yaşam biçimine yansıtacak sosyal gelişme ve değişmeyi etkileyecektir. O nedenle GAP'ın sosyal boyutunun ayrı bir odakta ele alınıp sosyal politika hedeflerinin bu odakta geliştirilmesine gerek duyulmuştur. Çünkü söz konusu değişimi yönlendirmek, ortaya çıkacak boşlukları doldurmak, karşılanamayan ihtiyaçları karşılamak, yeni ekonomik ve sosyal düzene bireylerin uyumunu sağlamak, değişmeyi teşvik etmek ve hızlandırmak için mevcut durumun saptanmasına, değişme potansiyelinin ve eğilimlerin tanımlanmasına, ihtiyaç talep ve sorunların değerlendirilmesine gerek vardır. Bu nedenle sosyal politika hedeflerini gerçekçi olarak saptamak için bazı sosyal araştırmalar yapılmıştır (GAP,2014). Bunlar:

- i. GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması
- ii. GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması
- iii. GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması
- iv. GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması
- v. GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışmasıdır.

Projelerin amacı, bir yandan Bölge'nin toplumsal ve kültürel yapısına, halkın ekonomik beklenti ve demografik eğilimlerine ilişkin bilgi toplamak, diğer yandan toplum katılımını harekete geçirmek ve farklı toplum kesimlerinin (kadınlar, göçerler, topraksızlar, kent yoksulları, vb.) kalkınma sürecine katılımını sağlayarak, bu değişik kesimler arasındaki sosyo-ekonomik düzey farklılıklarını azaltmanın yollarını belirlemektir. Bu bilgiler ışığında somut eylem planları geliştirerek uygulayıcı kurum ve kuruluşların dikkatine sunmaktır. Toplumsal alanda yapılan araştırmaların bulguları ışığında geliştirilen "GAP Sosyal Eylem Planı" toplumsal kalkınma politikaları, stratejiler ve uygulanacak program ve projeler konusunda, sosyal gelişmeye ilişkin bir ana çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçevenin içeriğindeki kalkınma alanları; örgütlenme ve

katılım, nüfus hareketleri ve yerleşme, eğitim, sağlık, tarımsal yayım, istihdam, mülkiyet ve arazi kullanımı olmak üzere yedi konu başlığı altında ele alınmaktadır.

5.2.5. GAP Sosyal Politika Hedefleri

Ortaya çıkan genel durumun iyileştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması ve sorunlara çözüm getirmek amacıyla hazırlanan "GAP Sosyal Eylem Planı"nın temel ilkeleri şunlardır (GAP,2014).

- i. GAP çerçevesinde doğa ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme çalışmaları yöre insanının katılımı ile yapılacaktır.
- ii. Temel kaynaklara ulaşılabilirliği sağlayacak ve kaynakların verimliliğini artıracak önlemler alınacaktır.
- iii. Kamu, yerel ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak, kurumların insan gücü ve diğer potansiyelinden (finansman, araç-gereç, teknik bilgi vb.) yararlanılacaktır.
- iv. Kadın ve genç nüfusa öncelik verilecektir.

GAP Sosyal Eylem Planı'nda öngörülen politika hedefleri farklı sektörler itibarıyla aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hedef 1: Toplumsal Yapı

Geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel olanların ortadan kaldırılmasını hızlandırıcı çağdaş örgüt ve kurumların etkinliğini artırmak, bölge'de yerel alt kültürlerin ve ulusal kültürün olumlu bir sentezini sağlayacak kültür kurumlarının etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir altyapı oluşturmak, Kalkınma sürecindeki değişimler gözönüne alınarak aile birliğini desteklemek, aile içi demokratik ilişkileri güçlendirmek(GAP,2014)..

Hedef 2: Tarım Sektörü

- i. Tarımsal yayımın sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması suretiyle yayımda etkinliği artırmak,
- ii. Kamunun yayımdaki görevini, bu kuruluşlarca yapılan uygulamaları destekleme ve kalite kontrolünü yapmaya kaydırmak,
- iii. Kamunun eğitsel alandaki yatırımlarını tarımsal araştırma, temel eğitim teknik ve mesleki eğitimde yoğunlaştırmak,
- iv. Tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşabilmelerini sağlamak,
- v. Bölge'de dinamik ve verimli tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek,
- vi. Bölge'deki tarım işletmelerinin verimli hale getirilmesi için optimum büyüklükler saptayarak işletmeleri bu büyüklükten uzaklaştıran eğilimleri ortadan kaldırıcı önlemler almak
- vii. Çayır ve mera gibi ortak kullanım alanlarının korunması yolunda önlemler almak(GAP,2014).

Hedef 3: İstihdam

- i. Bölge'de ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak,
- ii. Bölge'den daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün Bölge'ye çekilmesini özendirmek,
- iii. Kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler almak,

- iv. Bölge'de toplam geliri artırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak,
- v. Yerinde istihdam yaratacak tarıma dayalı ve tarım dışı sanayi ve örgütlenmeleri desteklemek,
- vi. Bölge'deki doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve gelir artırıcı üretken yatırımlara yönlendirmek,
- vii. Teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutlarını da gözönüne almak (GAP,2014).

Hedef 4: Eğitim Sektörü

- i. Bölge'de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak,
- ii. Eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- iii. Bölge'de okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek,
- iv. Yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini artırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek,
- v. Bölge'de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- vi. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek,
- vii. Bölge'de, gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine katılmamış olan kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin ve sosyal statülerinin yükseltilmesine özel önem vermek(GAP,2014).

Hedef 5: Sağlık Sektörü

- i. Bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştıracı önlemler almak,
- ii. Koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliğini artırmak,
- iii. Bölge'de sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önceden tespit ederek önlenmesine yönelik tedbirler almak(GAP,2014).

Hedef 6: Nüfus

- i. Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek,
- ii. Nüfus hareketlerini, Bölge'nin toplumsal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik etmek,
- iii. Bölgesel kalkınmanın etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici önlemler almak(GAP,2014).

Hedef 7: Yerleşim

- i. Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek,
- ii. Baraj yapımından etkilenecek nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkelerini gözetmek.

GAP'a ilişkin toplumsal politikalar, Bölge'de sürdürülebilir insani gelişme hedefine yönelmiştir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır. Bunlar katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet ve insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Katılımcılık, halkın kendisiyle ilgili politikaların oluşturulmasında karar verme sürecine katılmasına olanak sağlamakta, kalkınma

sürecine toplumun, yerel yönetimlerin ve gönüllü kuruluşların etkin katkı ve katılımını içermektedir. Katılım toplumun kendi ayakları üzerinde durabilmesini, kalkınma çabalarını bizzat omuzlayabilmesini ve örgütlü, demokratik toplumun oluşabilmesinin yolunu açmaktadır. Aynı zamanda, bu yolla hizmetlerin etkinliği ve niteliği yükselecek, gerçek gereksinimler karşılanabilecektir. GAP'a yönelik toplumsal politikalar katılımın projelendirilmesini içermektedir(GAP,2014).

Kalkınmada eşitlik, toplumun yoksun kesimlerinin kalkınmaya katılması, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşılabilirliğinin artırılması, istihdam olanaklarının yaratılması ve sosyal güvenlik sistemin kapsamının genişletilmesini gerektiren toplumsal politikaların temel hedeflerini oluşturmaktadır(GAP,2014).

Hizmet ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve tüm toplum kesimleri için erişilebilecek çağdaş bir asgari yaşam standardını sağlayacak dengeli bir dağılımın gerçekleşmesi sosyal politikanın temel işlevselliğidir. GAP'a ilişkin toplumsal politikalar, bu üç konunun bir arada gerçekleştirilmesine yönelik projelerin hayata geçirilmesi yoluyla etkin kılınmaya çalışılmaktadır(GAP,2014).

5.3. GAP Bölgesinde Sosyo- Ekonomik Dönüşümler

5.3.1. GAP Bölgesi Yüz Ölçüm ve Nüfus Yapısı

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey-2'ye göre GAP İlleri TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) şeklinde gruplandırılmıştır(GAP,2014).

Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) kapsayan alan GAP Bölgesi olarak anılmakta ve 75.193 km²'lik yüzölçümü ile ülkenin %9,3'ünü oluşturmaktadır(GAP,2014).

5.3.1.1. GAP Bölgesinde İllere Göre Nüfus Dağılımı

GAP bölgesi nüfusu aşağıdaki tablolarla farklı kriterlere göre inceleyebiliriz. Tablo 5-1'de TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 1985 yılında nüfus yaklaşık 50 milyon, GAP bölgesi 4 milyonu aşkın bir nüfusa sahip olup GAP nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki oranı %8,55 olarak pay almıştır. 2013 yılı itibariyle ise GAP Bölgesi nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki oranı %10,56 olup GAP nüfusu 1985-2013 yılları arası dönemde %2,21 artmıştır. Genel olarak nüfus artışlarının mevcut olması ile birlikte, GAP Bölgesi'nin nüfus artışı Türkiye genelindeki nüfus artışından fazla olduğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 5-2'de de Türkiye ve GAP Bölgesi için yine aynı dönemlerdeki nüfus artış oranları gösterilmektedir. Yıllar itibariyle nüfus miktarında artışlar görülse de nüfus artış hızı oranında azalma olduğu görülmektedir. GAP Bölgesi'nin nüfus artış hızı 1985-1990 döneminde %34,3 2012-2013 döneminde ise %18,04 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye için nüfus artış hızı oranları aynı dönemler için sırayla %21,7 ve %12,01 olarak gerçekleşmiştir. Hem Türkiye için hemde GAP Bölgesi'nde nüfus artış hızları ciddi düşüşler göstermiş olup 2012-2013 döneminde oranların önceki dönemlere göre yüksek olması kapsadığı zaman diliminin diğer dönemlere göre çok daha kısa olmasından yani kısa dönemli bir ölçüm olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 2000-2007 dönemine bakıldığında oranlar Türkiye için ise %5,74 GAP Bölgesi için ise %11,66 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5.1. Yıllara Göre İl Nüfusları, (1985-2013) (TÜİK 2014, GAP2000 Yılı Faaliyet Raporu, 2001: 18)

İl	Toplam nüfus					
	1985 ¹	1990	1997	2000	2007	2013
Adıyaman	430.728	531.131	678.999	623 811	582 762	597.184
Diyarbakır	934.505	1.096.447	1.282.678	1 362 708	1 460 714	1.607.437
Gaziantep	865.100	1.010.396	1.127.686	1 285 249	1 560 023	1.844.438
Mardin	490.044	558.278	646.826	705 098	745 778	779.738
Siirt	228.681	243.435	262.371	263 676	291 528	314.153
Şanlıurfa	795.034	1.001.455	1.303.589	1 443 422	1 523 099	1.801.980
Batman	285.423	344.121	400.380	456 734	472 487	547.581
Şırnak	215.614	262.006	316.536	353 197	416 001	475.255
Kilis	101.818	130.198	109.908	114 724	118 457	128.586
GAP Toplam	4.346.947	5.158.013	6.128.973	6.493.895	7.170.849	8.096.352
Türkiye Toplam	50.664.458	56.473.035	62.865.574	67.803.312	70.586.256	76.667.864
GAP/TÜRKİYE(%)	8,5	9,13	9,74	9,74	10,15	10,56

1- 1985 Genel Nüfus Sayımı kesin Sonuçları, 1997 Genel Nüfus Tespiti günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 5.2. GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı Oranı(%) (GAP Son Durum Raporu 2013)

İl	Yıllık nüfus artış hızı ⁽¹⁾ (%)			
	1985-1990	1990-1997	2000-2007	2012-2013
GAP	34,3	24,3	11,66	18,04
TÜRKİYE	21,7	15,1	5,74	12,01

1- Yıllık nüfus artış hızları hesaplanırken 2012 yılı idari bölünüş yapısı dikkate alınmıştır.

Tablo 5.3'te GAP Bölgesi ve Türkiye hanehalkı büyüklüğü gösterilmiştir. GAP Bölgesi'nde hane halkı büyüklüğü 1990 yılında 6,8 iken 2013 yılında 5,9 olup Türkiye için 1990 yılında hanehalkı büyüklüğü 5,0 iken 2012 yılında 3,7'ye düşmüştür. Tabloya bakıldığında GAP Bölgesi ve Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü 1990-2012 yılları arası 22 yıllık zaman zarfında azaldığı görülmektedir. Fakat GAP Bölgesi'ndeki azalış Türkiye ortalamasının üstünde kalmaktadır.

Tablo 5.3. Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (GAP Son Durum Raporu, 2013)

	1990	2000	2008	2012
GAP	6,8	6,5	4,5	5,9
TÜRKİYE	5,0	4,5	3,9	3,7

5.3.1.2. GAP Bölgesi Şehirleşme Durumu

Tablo 5.4. GAP Bölgesi Kır-Kent Nüfus Dağılımı(1990-2012) (GAP Son Durum Raporu, 2013)

İller	1990 ¹			2000			2012		
	Toplam Nüfus	Kent Oranı(%)	Kır Oranı (%)	Toplam Nüfus	Kent Oranı (%)	Kır Oranı (%)	Toplam Nüfus	Kent Oranı (%)	Kır Oranı (%)
Adıyaman	510.827	43,48	56,52	63.811	54,33	45,67	595.261	61,38	38,62
Diyarbakır	1.096447	54,31	45,69	1.362.708	60,00	40,00	1.592.167	72,56	27,44
Gaziantep	1.010.396	73,06	26,94	1.285.249	78,52	21,48	1.799.558	89,18	10,82
Mardin	558.275	44,61	55,39	705.098	55,49	44,51	773.026	59,26	40,74
Siirt	243.435	45,28	54,72	263.676	58,22	41,78	310.879	61,66	38,34
Şanlıurfa	1.001.455	55,08	44,92	1.443.422	58,34	41,66	1.762.075	55,36	44,64
Batman	344.121	56,57	43,43	456.734	66,66	33,40	534.205	74,7	25,3
Şırnak	262.006	47,81	52,19	353.197	59,83	40,17	466.982	55,47	44,53
Kilis	130.198	66,99	33,01	114.724	65,36	34,64	124.320	64,01	35,99
GAP	5.157.160	55,72	44,28	6.608.619	62,69	37,31	7.958.473	69,58	30,42
TÜRKİYE	56.473.035	59,60	40,40	67.803.927	64,90	35,10	74.724.269	78,22	21,78

1- 1990 genel nüfus sayımının kesin sonuçları, 2000 genel nüfus sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir

GAP bölgesi illerinin kır-kent nüfus dağılımı tablo 5-4'de gösterilmiştir. Tabloya göre bölge illerinin hepsi %50 üzerinde bir kent nüfusu oranına sahiptir. Ayrıca GAP bölgesi genelindeki nüfusun %69,58'i kentlerde olup Türkiye için bu oran % 78,22'dir. Bölge olarak normal bir kent nüfusu oranına sahip olmasına rağmen ülke ortalamasının altında kaldığı görülmekte olup buna bağlı olarak da kır nüfusu ülke genelinin üstünde bir orana sahiptir. Kent nüfusu bölge içinde görece olarak en yüksek oran %89,18 ile Gaziantep, en düşük kent nüfusu ise %55,36 oranı ile Şanlıurfa ilindedir. Yine buna paralel olarak en düşük kır nüfusu %10,82 ile Gaziantep, en büyük kır nüfusu ise %44,64 ile Şanlıurfa ilinde bulunmaktadır.

Tablo 5.5. GAP Bölgesi Şehirleşme Oranı ve Nüfus Yoğunluğu(2000, 2008, 2012)(GAP Son Durum Raporu, 2013)

	2000 Yılı		2008 Yılı		2012 Yılı	
	Şehirleşme Oranı(%)	Nüfus Yoğunluğu(kişi/km)	Şehirleşme Oranı(%)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km)	Şehirleşme Oranı(%)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km)
GAP	62,7	88	67,8	98	69,6	106
TÜRKİYE	64,9	87	75	93	77,3	98

Tablo 5.5'da GAP Bölgesi ve Türkiye şehirleşme ve nüfus yoğunluğu gösterilmiştir. Tabloya göre, GAP Bölgesinde 2000 yılında şehirleşme oranı %62,7 iken bu oran 2008'de %67,8'e, 2012 yılında ise 69,6'ya çıkmıştır. Türkiye geneline bakıldığında şehirleşme oranı 2000 yılında %64,9, 2008 yılında %75, 2012 yılında ise %77,3 olarak gerçekleşmiştir. GAP Bölgesi ile Türkiye genelinde şehirleşme sürecinin aynı paralellikte artış gösterdiği söylenebilir iken Türkiye genelindeki şehirleşme oranı daha büyük oranlarda artmıştır. Ayrıca GAP Bölgesi nüfus yoğunluğu şehirleşme oranının tam tersi GAP Bölgesi'nde nüfus yoğunluğu Türkiye geneline kıyasla daha hızlı artışı görülmektedir. GAP Bölgesi'nde 2000 yılında nüfus yoğunluğu kilometreye düşen kişi sayısı 88 iken 2012 yılında 106'ya yükselmiş, Türkiye genelinde ise 2000 yılında nüfus yoğunluğu 87 iken 2012 yılında 98 olarak gerçekleşmiştir.

5.3.2.GAP Bölgesi Gelir Dağılımı

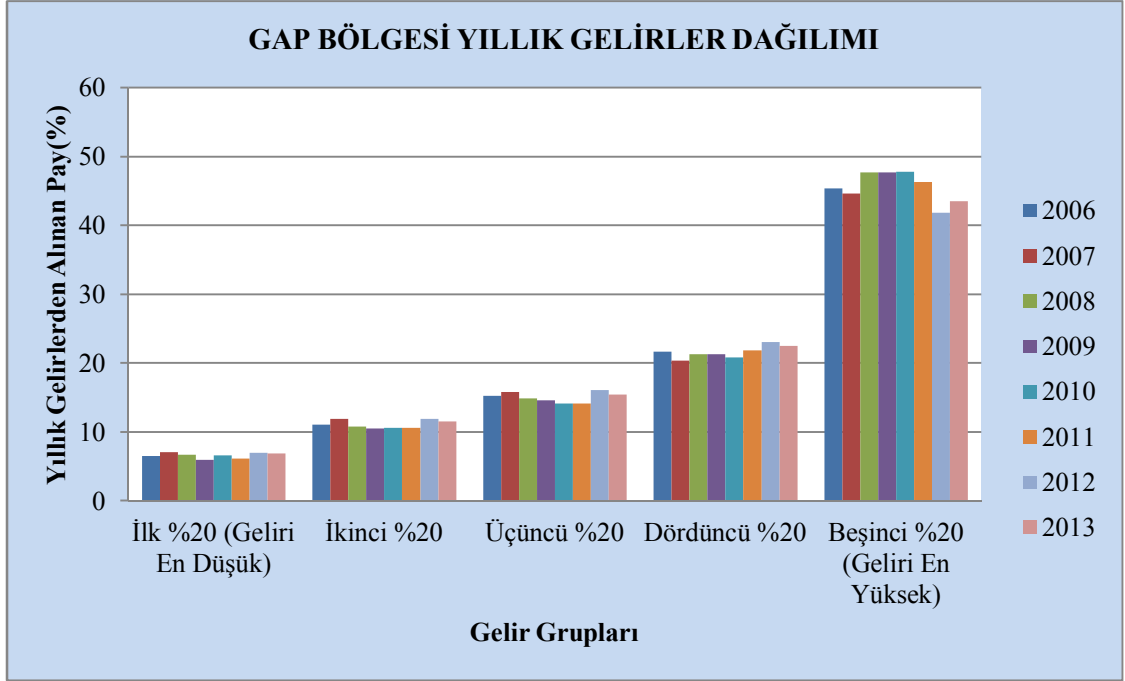
Tablo 5-6 ve Grafik 5-1’de GAP Bölgesi 2006-2013 yılları arası %20’lik gruplara göre gelir dağılımı ve Gini Katsayısı gösterilmiştir. Tablo 5-6’da 2006 yılı verilerine göre, gelirden en düşük payı alan yani en yoksul kesim %6,5 iken, gelirden en yüksek payı alan yani en zengin kesimin ise %45,4 oranında yaklaşık gelirin yarısını almaktadır. Türkiye ve GAP Bölgesindeki gelir dağılımındaki dengesizlik açısından Gini Katsayısına bakıldığında Türkiye için Gini Katsayısı ortalama 0,40 GAP Bölgesi için ise ortalama 0,39’dur. Grafik 5-1’deki sütunlarda da görüldüğü üzere gelir dağılımında çok ciddi bir dengesizlik vardır. En zengin kesim gelirin yaklaşık olarak %50’sini almaktadır. Sadece bir grubun gelirden bu kadar büyük pay alması gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizliği açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 5.6.İBBS’ye Eşdeğer ve Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20’li Gruplar İtibariyle GAP Bölgesi Yıllık Gelirler Durumu (2006-2013) (TÜİK 2014http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (24.11.2014))

	İlk %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20	Gini Katsayısı
2006						
GAP	6,5	11,1	15,3	21,7	45,4	0,39
Türkiye	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5	0,42
2007						
GAP	7,1	11,9	15,8	20,4	44,7	0,36
Türkiye	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,40
2008						
GAP	6,7	10,8	14,9	21,3	47,7	0,39
Türkiye	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	0,40
2009						
GAP	6,0	10,5	14,6	21,3	47,7	0,41
Türkiye	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	0,41
2010						
GAP	6,6	10,6	14,2	20,9	47,8	0,40
Türkiye	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	0,40
2011						
GAP	6,2	10,6	14,2	21,9	46,3	0,39
Türkiye	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	0,40
2012						
GAP	7,0	11,9	16,1	23,1	41,9	0,37
Türkiye	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0	0,40
2013						
GAP	6,9	11,6	15,5	22,5	43,5	0,38
Türkiye	6,6	10,9	15,4	21,8	45,2	0,40

1- **Not:** Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında;” İlk yüzde 20’lik grup” geliri en düşük olan grubu, “Son yüzde 20’lik grup” ise geliri en yüksek grubu tanımlamaktadır. Bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar gelir dağılımı eşitsizliği hakkında bilgi vermektedir.

2- **Gini Katsayısı;** Kişisel gelir dağılımını ölçmek için, yaygın olarak kullanılan dağılım ölçüsü olup “0 ile 1” arasında değişir. Bir toplumda gelir adaletli dağılmışsa 0, toplumdaki gelirleri yalnız bir kişi almışsa, bu katsayı 1’e eşit olmaktadır.

Grafik 5.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı (2006-2013) (GAP, 2014)

5.3.3. GAP'ın Finansman Durumu

1989 yılında, 1990-2005 dönemindeki GAP yatırımlarını planlamak amacıyla GAP Master Planı hazırlanmıştır. Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde oluşturacağı gelişmeyi, meydana getireceği istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırlar itibarıyla muhtemel dağılımını saptamış ; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. 1990- 2005 Plan dönemine ilişkin yatırım öngörülerini ile 1990 öncesi tamamlanan GAP kamu yatırımlarının toplamından yola çıkılarak GAP'ın 2005 yılında bitirilmesi için gerekli olan kamu yatırım maliyeti (32 milyon dolar) hesaplanmıştır. Bu maliyet hesaplarına 1980 yılından önce yapımına başlanan bir kısmı tamamlanan tarım ve enerji yatırımları da (Karakaya ve HES gibi) dâhildir. GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapılması öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı 2012 yılı sonuna fiyatlarıyla 51,5 milyar TL'dir. GAP Kapsamında 2012 yılı sonuna kadar olarak 48 milyar dolar harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme oranı yaklaşık %88 düzeyine ulaşmıştır (GAP,2013;21).

Tablo 5.7. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Transferleri(1990-2012)(GAP Son Durum Raporu, 2013)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye Genelindeki Payı (%)
	Cari Fiyatlarla	2012 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	2012 Yılı Fiyatlarıyla	
1990	25.084	27.033.085	2.038	2.196.357	8,1
1991	39.800	25.366.475	3.398	2.165.711	8,5
1992	66.133	26.234.925	4.856	1.926.373	7,3
1993	103.154	25.064.146	7.823	1.900.816	7,6
1994	182.703	19.574.762	13.755	1.473.708	7,5
1995	226.652	14.144.268	16.321	1.018.516	7,2
1996	515.657	17.902.333	35.618	1.236.569	6,9
1997	1.008.100	19.370.040	77.536	1.489.808	7,7
1998	2.535.000	28.107.796	169.715	1.881.781	6,7
1999	3.560.000	26.123.992	208.891	1.532.884	5,9
2000	5.905.000	30.184.115	422.618	2.160.263	7,2
2001	6.887.000	20.990.980	338.887	1.032.898	4,9
2002	9.835.000	22.033.345	577.842	1.294.539	5,9
2003	12.464.000	23.864.119	724.689	1.389.521	5,8
2004	11.977.543	20.232.910	818.253	1.382.223	6,8
2005	16.174.256	26.562.926	1.131.637	1.858.484	7,0
2006	17.521.667	25.154.909	1.262.913	1.813.096	7,2
2007	17.076.806	23.909.671	1.220.505	1.708.860	7,1
2008	17.123.197	21.158.188	2.063.346	2.549.563	12,1
2009	21.534.153	26.667.863	3.092.933	3.830.284	14,4
2010	27.795.290	33.962.234	3.960.763	4.893.538	14,2
2011	31.286.345	33.476.391	4.334.174	4.637.566	13,9
2012	38.168.774	38.168.774	4.261.396	4.261.396	11,2

GAP yatırımları yaklaşık 40 kamu kurum ve kuruluşunun ekonomik ve sosyal sektörlerdeki 300'e yakın proje ve faaliyetlinin toplamından oluşmaktadır. Farklı sektörlerde çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bu yatırımlar için tahsis edilen ödenekler, projeleri uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım bütçesinde yer almakta ve ilgili kurum tarafından kullanılmaktadır.

Tablo 5.7'de GAP'a yapılan kamu yatırım tahsislerinin yıllar itibariyle dağılımı ve genel bütçe içindeki payı gösterilmiştir. 1990-2007 dönemi itibariyle GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara kamu kaynaklarından yılda ortalama %7 oranında pay ayrılmıştır. GAP Eylem Planı'nın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte 2008 yılında GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımların içindeki %12'ye yükselmiş, daha sonraki yıllarda ise %14 seviyelerine yükselmiştir. İlk belirlemelere göre 2012 yılında GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara 4,2 milyar TL ayrılmıştır.

Tablo 5.8'de GAP BKİ tarafından Bölge'ye sağlanan hibeler gösterilmiştir. Bazı hükümetler, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli ve önemli projeler için ciddi hibeler sağlandığı görülmektedir. AB tarafından sağlanan hibe tutarı 66.000.000 milyon Euro, diğer kurum ve kuruluşlardan sağlanan hibelerinde tutarı ise 10.917.266 ABD Doları'dır.

Tablo 5.8. GAP Bölge Kalkınma İdaresi(BKİ) Tarafından Sağlanan Hibeler (GAP Son Durum Raporu, 2012)

Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (ABD Doları)
ABD Ticaret Ve Kalkınma Teşkilatı	GAP Uluslar Arası Hava Limanı	1994-1994	720.000
	GAP Coğrafi Bilgi Sistemi	1995-1995	377.000
Kanada Uluslar Arası Kalkınma Teşkilatı	GAP Bölgesi Hasat Sonrası Teknoloji	1994-1996	284.000
	Atatürk Baraj Gölü Çevresi Alt-Bölge Gelişme Planı		249.000
Fransa Hükümeti	Sulama Kanalları Regülasyonu Ve Sulama Teknolojileri Projesi	1989-1991	187.266
	Küçük Yerleşimlerde Atık Suların Yeniden Kullanımı		540.000
Dünya Bankası	Şanlıurfa Harran Ovaları Tarla İçi Köy Geliştirme Projesi	1999-1999	300.000
	GAP Kentsel Planlama Ve Sanitasyonu	1999-1999	300.000
ABD Ulusal Sağlık Örgütü	GP sağlık çalışması		150.000
Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	Sıtma Hizmetleri		200.000
ABD Ortak Dağıtım Komitesi	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyon Projesi		100.000
Uluslar Arası Çalışma Örgütü (ILO)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyon Projesi		30.000
	Kendi İşini Kur Projesi	2000-2001	30.000
GAP-FAO Kırnsal Kalkınma Programı	10 Proje		430.000
İsrail	Sulama Teknolojileri		70.000
	Atık Suyun Geri Kazanımı		50.000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Sürdürülebilir Kalkınma Programı		5.900.000
İsviçre Hükümeti	6 Proje		2.200.000
İsveç Hükümeti	GAP Bölgesi'nde Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler Projesi		950.000
Toplam			10.917.266
Finansman kaynağı	Proje adı	Yılı	Hibe miktarı (euro)
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesel Kalkınma Programı	2004-2007	47.000.000
	Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadının Ve Kadın Stk'larının Güçlendirilmesi		5.000.000
	Hibe Programı		14.000.000
GAP	GAP Sel Projesi		66.000.000

5.3.2. GAP Bölgesinde Tarım Sektörünün Gelişimi

GAP'ın toplam arazi varlığının (7,5 milyon ha) %43,6'sı bitkisel üretim(1.290.575 ha), %29,4'ü çayır-mera (2.214.473 ha) ve %19,2 ormanlık-fundalık(1.451.185 ha) arazidir. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 61 dekar iken, GAP Bölgesi alanında 104,8 dekar olup, Türkiye ortalama işletme büyüklüğünün hayli üstündedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II. ve III. sınıf arazi miktarı 2.467,5 bin ha olup, toplam arazinin %33'ü kadardır. Kısıtlı işletmeye uygun arazi 649,3 bin ha (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının %42,2'si tarıma elverişlidir(GAP,2014).

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun %60'ı Şanlıurfa sınırları içersindedir(GAP, 2014).

5.3.2.1. GAP Bölgesi Tarımsal Sulama Durumu

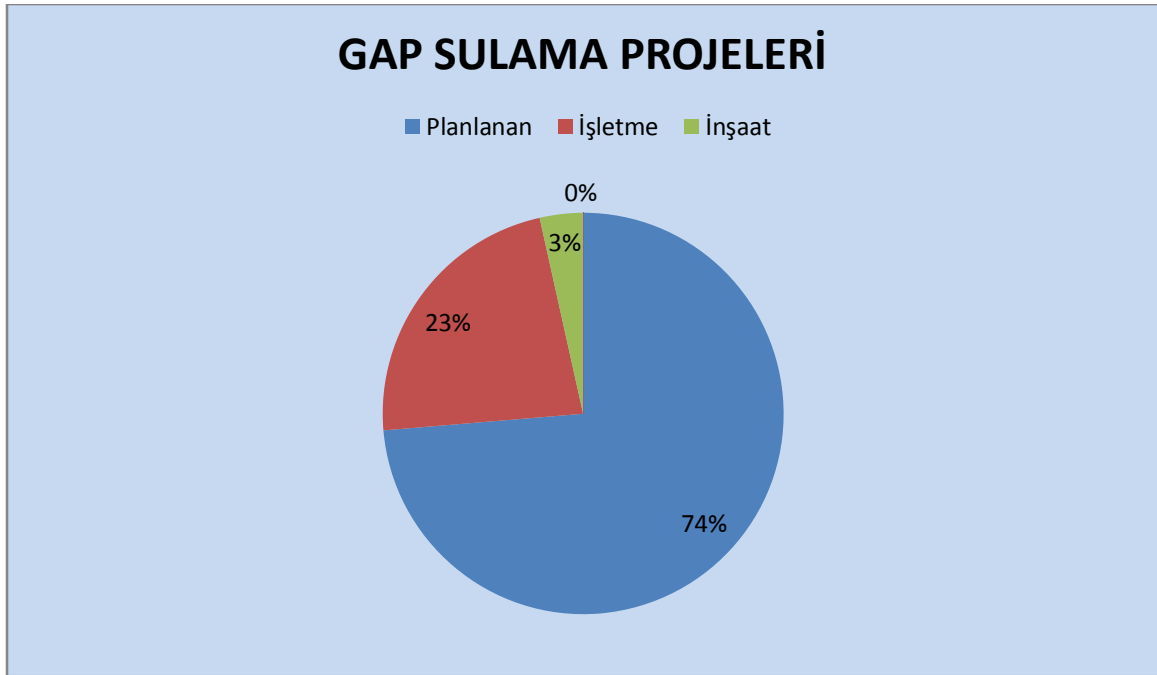
En başta ifade edilmesi gerekir ki Bölge'nin yaklaşık 2,1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin %20'sini oluşturmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü, Fırat ve Dicle nehir havzalarında, münferit projelerle birlikte toplam olarak 1,8 milyon ha'lık brüt alanda sulama imkanına kavuşacaktır. Buna ek olarak, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir(GAP, 2014).

GAP Bölgesi'nde 1,8 milyon ha alanın sulamaya açılması planlanmıştır. Tablo 5.9'te görüldüğü gibi 2013 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 411.508 ha alan sulamaya açılmıştır. 65.379 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 1.325.113 ha alan planlama aşamasındadır.

Tablo 5.9. DSİ Tarafından GAP Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (GAP Bölge Kalkınma İdari Başkanlığı, 15.10.2014)

İşin Adı	Sulamaya Alanı (ha)	Sulamaya Açılan Alan(ha) 2013 Sonu İtibariyle
Kralkızı-Dicle Pom. Sul. Ks.	23.085	11.692
Kralkızı-Dicle Cazibe Sul. 1. Kesil.	1.336	1.336
Batman Sol Sahil Sulama	18.758	13.000
Batman Sağ Sahil Sulama	18.593	8.000
Devegeçidi Sulaması	10.600	10.600
Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8.790	8.790
Nusaybin Çağ-Çağ Sulaması	8.600	8.600
Çınar-Göksu Sulaması	4.234	4.234
Garzan-Kozluk Sulaması	3.973	3.973
Silopi-Nerdüş Sulaması	2.740	2.740
Derik-Dumluca Sulaması	1.860	1.860
10. Bölge Su İşleri Toplamı	3.258	3.258
Bozova Pompaj 1. Kısım	8.699	8.699
Bozova Pompaj Sulaması	1.080	1.080
Bozova Pompaj Sulaması 3. Kısım	16.291	
Şebeke inş.		
Yaylak Ovası Sulama	18.322	18.322
Yukarı Harran Sulaması	13.455	13.455
Şanlıurfa Ovası 2. Kısım İnş.	35.192	35.192
Şanlıurfa Ovası 3. Kısım İnş.	15.368	15.368
Harran Ovası Sulama 3. Kısım İnş.	22.861	22.861
Harran Ovası Sulama 4. Kısım İnş.	23.738	23.738
Harran Ovası Sulama 5. Kısım İnş.	22.045	22.045
Harran Ovası Sulama 6. Kısım İnş.	28.683	28.638
Suruç Taştaban Sağ Sah. Sul. Şeb. İnş.	17.657	8.500
Suruç Taştaban Sol Sah. Sul. II. Kıs. Şeb. İnş.	20.187	8.000
Bozova Buğayhöyük Sulaması	2.770	2.770
Paşabağ Sulaması	400	400
Akçakale YAS Sulaması	10.255	10.255

Ceylanpınar YAS Sulaması	9.000	9.000
Hacıhıdır Sulaması	2.080	2.080
15. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	900	900
Çamgazi Sulaması	8.000	8.000
Belkıs-Nizip Sulaması	11.925	10.164
Kayacık Ovası Sulaması	20.000	12.000
Samsat Pompaj Sulaması	2.806	2.806
Hacağız Sulama	6.945	6.945
20. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	4.939	4.939
TİGEM Ceylanpınar YAS Sulaması		57.253
Genel Toplam	429.395	411.508

Grafik 5.2. GAP Bölgesi Sulama Projeleri Durumu (GAP,2014)

GAP Bölgesi sulama alanlarına ilişkin durum Grafik 5-2’de görülmektedir. Toplam sulama projelerinin %23’ü tamamlanmış olup 411.508 ha alana denk gelmektedir. İnşaatı devam eden projeler ise %3 olup 63.397 ha alana denk gelmektedir. Planan yani henüz başlanmayan kısım ise yaklaşık $\frac{3}{4}$ olup %74’tür ve 1.325.113 ha alan denk gelmektedir. GAP’ın bölge kalkınması açısından ne derece önem atfettiği grafikte de açıkça görülmektedir. Tamamlanmış kısmı ile ciddi bir sosyo-ekonomik kalkınma sağlayan GAP’ın sadece $\frac{1}{4}$ ’ü tamamlanmış, $\frac{3}{4}$ ise halen beklemektedir. GAP tamamlandığında ülke ve bölge ekonomisine ne derece katkı sağlayacağı da anlaşılmaktadır.

Ayrıca GAP’ın Bölge sosyo-ekonomik durumunda meydana getirdiği değişikliği çok açık gösteren Tablo 5-10’de örnek alan olarak Harran Ovası’nda sulama öncesi ve sulama sonrası gelir ve katma değer değişimleri gösterilmiştir. Tabloya göre 1995 yılı öncesi yani sulama öncesi (GAP öncesi) sulanan arazi 30.000 ha alan iken 2006 yılında 130.000 ha, 2013 yılı itibarıyla ise 150.000 ha olup beş katı kadar artış gerçekleşmiştir. Sulama öncesi ve 2013 yılı dönemleri itibarıyla gelir 31,5 milyon \$’dan 654,4 \$’a, Bölgede kişi başına düşen gelir ise 1.044\$’dan 4.362 \$ yükselmiştir. Katma değerdeki artışa bakıldığında ise yıllar itibarıyla Bölge’nin katma değeri sulama öncesi 18.0 \$ iken

2006 itibarıyla 116,6 \$ artış gösterirken; kişi başı katma değer ise 1995 yılı öncesi 596\$ iken 2006 yılında bu rakam 859 \$ 'a yükselmiştir. Tabloda GAP'ın Bölge sosyo-ekonomik gelişimine ne derece ilerleme yaptığı alenen anlaşılmaktadır. GAP'ın ilerleyen dönemlerinde, şu an inşaat devam eden ve henüz planlama aşamasında olan projelerde tamamlandığında Bölge için çok ciddi sosyo-ekonomik ve refah düzeyinde artış olacaktır.

Tablo 5.10. Örnek Alan Harran Ovası'nda Sulama Sonucu Ortaya Çıkan Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri(GSÜD) Ve Katma Değerler (GAP,2013)

Yıllar	Alan(Ha)	Nüfus	GSÜD ¹			Katma Değer ²		
			Milyon \$/Yıl	\$/Ha	\$/Nüfus	Milyon \$/Yıl	\$/Ha	\$/Nüfus
Sulama Öncesi	30.000	-	31.5	1.050	1.044	18.0	600	596
1995	30.000	30.165	65.4	2.180	2.168	49.8	1.661	1.652
1996	40.000	39.247	87.5	2.187	2.229	67.4	1.685	1.717
1997	60.000	66.360	125.8	2.097	1.896	100.6	1.677	1.516
1998	90.000	74.883	178.8	1.987	2.388	148.8	1.653	1.987
1999	103.000	91.603	199.0	1.932	2.172	160.1	1.554	1.747
2000	111.600	101.733	261.9	2.437	2.574	172.2	1.543	1.519
2001	116.000	107.330	181.3	1.563	1.689	113.8	981	1.061
2002	119.000	112.088	180.0	1.512	1.605	125.1	1.051	1.116
2003	121.400	117.665	237.0	1.952	2.014	154.3	1.271	1.312
2004	123.340	121.697	265.0	2.148	2.177	138.2	1.120	1.135
2005	125.000	128.564	250.6	2.005	1.949	114.2	913	888 ³
2006	130.000	135.712	276.8	2.130	2.040	116.6	897	859
2007	145.700	154.383	409.3	2.809	2.651	164.5	1.130	1.066
2008	147.581	158.722	585.7	3.968	3.690	196.9	1.335	1.241
2009	148.000	160.309	370.4	2.502	2.310	87.0	590	543
2010	148.000	163.646	611.7	4.133	3.737	284.4	1.674	1.515
2011	149.342	165.282	563.7	3.774	3.410	136.7	916	827
2012	149.342	166.934	562.9	3.769	3.371	158.7	1.063	951
2013	150.000	168.603	654.4	4.362	4.362	286.5	1.911	1.700

1- GSÜD: Üretim Miktarı X Ürün Fiyatı

2- Katma Değer: GSÜD-Üretim Giderleri

3- Düşüş, Ürün satış fiyatından kaynaklanmaktadır.

5.3.2.2. GAP Bölgesi Traktör Kullanımı

Tablo 5.11'da görüldüğü üzere tarımsal gelişmenin önemli göstergelerinden olan makineli tarım GAP Bölgesinde de son yıllarda önemli gelişmeler göstermiştir. GAP Bölgesi'nde bölümler arası traktör kullanımı %287,5 ile %415,9 arasında, GAP geneli için %347,69 Türkiye geneli için ise %219,8 oranlarında çok ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle de GAP sonrası bölgede traktör sayısında ciddi bir artış olmuştur. GAP Bölgesi'nde traktör kullanımının bu derece artmış olması Bölge için çok büyük bir önem atfetmektedir.

Çünkü sonuçta traktör sayısının artması çiftçilerin alım güçlerinin artmasına bağlı olarak artacaktır. Yani traktör sayılarındaki bu ciddi artış aynı zamanda Bölge halkının gelir seviyesindeki yükselmeyi göstermektedir. Makineli tarımın artması Bölge'de tarımsal üretimde verimin artmasında da çok önemlidir. Çünkü gelir seviyesinin yükselmesiyle beraber artan satın alma gücü ile traktör kullanımı artmıştır.

Tablo 5.11. GAP Bölgesi Traktör Sayıları (GAP, www.tzob.org.tr (17.10.2014))

Bölgeler	1992	2005	2010	2014 ¹	1992-2014 Yılları Arası Değişim (%)
	TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	14.681	19.477	22.350	44.308
TRC2(Şanlıurfa, Diyarbakır)	12.799	21.643	23.149	53.242	% 415,9
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	6.451	8.604	10.573	18.549	% 287,5
GAP	33.391	49.724	56.072	116.099	% 347,69
TÜRKİYE	725.933	1.022.365	1.096.683	1.595.667	% 219,8

1) 2014 Verileri Temmuz ayı itibariyledir.

5.3.2.3. GAP Bölgesi'nde Hayvancılık

GAP Bölgesi'nde hayvancılık, bitkisel üretime paralel bir gelişme sağlayamamıştır. 1990-2011 döneminde GAP Bölgesi'ndeki hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağandışı durumlar nedeniyle Bölge'de Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalma belirlenmiştir. Tablo5-12 göre 1990-2011 döneminde, sığır varlığında %6 artış olurken, koyun varlığında %28, kıl keçisi varlığında %22 oranında düşüşler görülmektedir. Bölge'de en büyük düşüş tiftik keçisinde %76 oranında aynı düşüş Türkiye genelinde %88 oranında olmuştur. Fakat 2011 yılında 2008 yılına göre tiftik keçisi hariç büyük ve küçükbaş hayvan varlığında bir gerileme olmadığı azda olsa bir artış olduğu görülmektedir. Genel anlamda bakıldığında hayvan varlığında bir düşüş söz konusudur. Yani bu sonuçlarda gösteriyor ki hayvan soylarının ıslahı için gerekli tedbirler alınmadığı takdirde ırk daha da azalarak yok olma durumuyla karşı karşıya kalabilir. Bu noktada da GAP BKİ'ce hayvancılığa yönelik projelere önem vermesi gerektiği de açıkça görülmektedir.

Tablo 5-12:Türkiye ve GAP Bölgesi Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı Değişimi (1990-2011) (GAP, 1993; 2013)

Yıllar	Sığır		Koyun		Kıl Keçisi		Tiftik Keçisi	
	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye
1990	786.545	11.377.057	5.799.490	40.553.000	1.987.390	9.698.000	63.680	1.279.000
1995	638.640	11.789.000	4.923.660	33.791.000	1.735.150	8.397.000	61.010	714.000
2000	649.080	10.761.000	3.909.220	28.492.000	1.268.600	6.828.000	41.270	373.000
2005	649.951	10.526.440	3.603.069	25.304.325	1.205.913	6.284.498	17.494	232.966
2008	657.081	10.859.942	4.133.906	23.974.591	1.028.847	5.435.393	17.009	158.168
2011	830.849	12.386.337	4.196.268	25.031.565	1.543.955	7.126.862	15.062	151.091
Değişme Oranı(%)	6	9	-28	-38	-22	-27	-76	-88

5.3.2.4. GAP Bölgesi'nde Su Ürünleri

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 2000 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj gölalanı oluşmuş; anılan yılda, 1,5 bin tonu avcılıktan ve 0,4 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere olarak 1,9 bin ton balık üretilmiştir. 2008 yılında avcılık ve yetiştiricilikten toplam 3,4 bin ton balık üretilmiş, 2011 yılında ise üretim 7,9 bin tona ulaşmıştır. GAP Bölgesinde 2008-2011 yılları arasında balık üretim artış hızı %32 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5-13: GAP Bölgesi Su Ürünleri(2008-2011) (GAP, 2013)

İller	2008		2011	
	Avcılık(Ton)	Yetiştiricilik(Ton)	Avcılık(Ton)	Yetiştiricilik(Ton)
Adıyaman	821	86	747	-
Batman	-	-	4,4	975
Diyarbakır	6	80	122	1.202
Gaziantep	175	388	178	597
Mardin	1	512	2,7	611
Siirt	-	26	4,3	28
Şanlıurfa	268	513	615,6	2.758
Şırnak	-	-	5,8	25
GAP Toplam	1.271	2.123	1.680	6.196
Türkiye Toplam	21.352	152.186	37.097	100.446
GAP'ın Payı (%)	5,9	1,4	4,5	6,2

5.3.3. GAP Bölgesi İstihdam Durumu

GAP Bölgesinde nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsalda yaşamakta olup, tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bölge aslı itibariyle modern tarım teknolojilerinin yeterince gelişmediği, kurak ve sulama imkânlarından yoksundur. Fakat GAP ile birlikte sulama imkânlarının artması, gelir artışına paralel olarak makineli tarımın artması bölgede tarım istihdamını etkilemiştir. Gaziantep ilinin bölgedeki diğer illere göre sanayi sektörünün gelişmiş olması bölge içinde istihdamın boyutunun görece olarak farklı olduğu bir il konumuna getirmiştir.

Tablo 5-14'da GAP Bölgesi ve Türkiye'de istihdamın 2004-2012 sektörel dağılımı verilmiştir. Tablo'da GAP Bölgesi tarım istihdamına bakıldığında 2004 yılında %7,89 iken 2012 yılında %5,90'na düşmüştür. Sanayi sektöründeki istihdam ise 2004 yılında %4,89 iken 2012 yılına gelindiğinde bu oran yükselme göstererek % 6,69 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründe ise küçük bir düşüş olmasına rağmen aynı kaldığı söylenebilir.

Tablo 5.14.İBBS'ye Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam edilenlerin Sektörel Dağılımı (2004-2012) (TUIK, 2014; GAP, 2013)

Bölgeler	1000(Bin) Kişi							
	Toplam		Tarım		Sanayi ¹		Hizmetler	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
TRC1(Gaziantep, Kilis, Adıyaman)	472	631	101	147	136	219	235	265
TRC2(Şanlıurfa, Diyarbakır)	485	569	195	171	65	135	225	263
TRC3(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	341	241	155	42	38	78	148	221
GAP	1.298	1.541	451	360	239	432	608	749
TÜRKİYE	19.632	24.821	5.713	6.097	4.885	6.460	9.033	12.264
GAP/ TÜRKİYE (%)	6,61	6,21	7,89	5,90	4,89	6,69	6,73	6,11

1-İnşaat sektörü sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 5.15. GAP ve Türkiye İstihdamının Sektörel Dağılımı (1985-2012)(TUIK, 2014; GAP, 2013)

Sektörler	1985		1990		2004		2012	
	GAP (%)	Türkiye (%)	GAP (%)	Türkiye (%)	GAP (%)	Türkiye (%)	GAP (%)	Türkiye (%)
Tarım	70,82	58,95	67,29	53,66	34,75	29,10	23,36	24,56
Sanayi	8,47	15,06	10,67	17,52	18,41	24,88	28,04	26,02
Hizmetler	20,28	25,99	22,04	28,82	46,84	46,02	48,60	49,42

Ayrıca Tablo 5.15'te de 1985-2012 yılları arası GAP ve Türkiye istihdamının sektörlere dağılımı gösterilmiştir. GAP Bölgesi'nde 1985 yılında yani GAP öncesi tarım istihdamının tüm istihdam içindeki payı %70,82 Türkiye genelinde tarımda istihdam ise %58,9 olup GAP Bölgesi tarım istihdam oranının Türkiye oranın çok üstünde kaldığı görülmektedir. 2012 yılına gelindiğinde tarım istihdamında ciddi bir düşüş gerçekleşerek GAP için tarım istihdam oranı% 23 Türkiye için %24,56 olmuş ve GAP tarım istihdamı Türkiye tarım istihdamının altına düşmüştür. Bunlara paralel olarak da sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdam durumuna bakıldığında ise sanayi sektörünün istihdam durumu GAP Bölgesi'nde 1985 yılında %8,7 iken Türkiye için bu oran 15,06 olup GAP oranının bir hayli üstündedir. 2012 yılına gelindiğinde GAP için sanayi istihdamı %28,04'e Türkiye geneli için ise %26,02'lere yükselmiş olup GAP sanayi istihdam oranı Türkiye oranın üstüne çıkmıştır. Hizmetler sektörü istihdam oranında da ciddi artış olurken fakat 2012 yılına gelindiğinde GAP oranın Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. 1985 GAP Bölgesi hizmetler sektörü istihdamı %20,28, Türkiye için 25,99 olup 2012 yılına gelindiğinde hizmetler sektörünün istihdam oranı %48,60, Türkiye'nin hizmetler sektörü istihdam oranı %49,42 olarak gerçekleşmiştir. GAP'la beraber bölge'nin istihdam yapısında önemli değişimler olmuş, tarım sektörünün payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektöründe artış olmuştur.

Tablo 5.16'da da GAP Bölgesi ve Türkiye için 2004-2013 yılları işgücü durumu gösterilmektedir. Tabloya göre TRC1 ve TRC2 bölgelerinde işsizlik oranında azalmalar görülürken TRC3 bölgesinde işsizlik oranı son yıllarda artış göstermiştir. İstihdam oranları bölge genelinde ve Türkiye'de artış gösterirken TRC3 bölgesi, Bölge ortalamasının altında kalmıştır. Tablo GAP Bölgesi açısından genel olarak değerlendirildiğinde istihdam oranlarında artış, işsizlik oranında ise azalmalar gerçekleşmiş olup 2004 yılı işsizlik oranı %11,08 iken 2013 işsizlik oranı %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye açısından bakıldığında ise, aynı şekilde işsizlik oranında

azalmalar görülmekte 2004 yılında işsizlik oranı %10,8 iken 2013 yılında %9,7'ye düşmüştür.

Tablo 5.16. Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu(+15 ve üz.),(2004-2013) (TÜİK İşgücü İstatistikleri, 20.10.2014)

Yıllar	15 ve Daha üzeri Yaşta ki nüfus (1000)	İşgücü (1000)	İstihdam (1000)	İşsizler (1000)	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (1000)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis								
2004	1.340	557	472	84	783	41,5	15,1	41,3
2009	1.525	641	531	110	884	42,0	17,2	34,8
2013	1.686	763	707	56	923	45,3	7,3	42,0
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır								
2004	1.488	550	485	65	938	37	11,8	32,6
2009	1.810	622	505	117	1.187	34,4	18,8	27,9
2013	2.127	805	664	141	1.322	37,9	17,5	31,2
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt								
2004	936	364	341	22	572	38,9	6,1	36,5
2009	1.093	345	293	52	748	31,5	15,1	26,8
2013	1.279	473	373	99	807	36,9	21,1	29,2
GAP Bölgesi								
2004	3.764	1.471	1.298	171	2.293	39,1	11,0	36,8
2009	4.428	1.608	1.329	279	2.820	36,3	17,1	30,0
2013	5.092	2.041	1.744	296	3.052	40,08	5,8	34,2
Türkiye								
2004	47.544	22.016	19.632	2.385	25.527	46,3	10,8	41,3
2009	51.686	24.748	21.277	3.471	26.938	47,9	14	41,2
2013	55.608	28.271	25.524	2.747	27.373	50,8	9,7	45,9

5.3.4. GAP Bölgesi'nin Dış Ticareti

5.3.4.1. İhracat

Tablo 5.17'de 2008-2014 arası dönemi kapsayan ihracat değerleri gösterilmiştir. Tabloya göre en yüksek ihracat değerlerine sahip olan GAP ili Gaziantep olup, arkasından Şırnak ve Mardin gelmektedir. En Düşük İhracatın olduğu iller sırasıyla ise Siirt, Kilis ve Batman İlleridir.

Tablo 5.17. GAP Bölgesi İl Bazında İhracat Değerleri (2008-2014) (TUIK,2014)

İller	İhracat Değeri ve Yıllar (Bin Dolar) ¹						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ²
Adıyaman	59.103	58.091	71.509	61.223	104.826	86.274	184.283
Batman	12.737	16.198	26.914	52.291	83.513	92.070	30.852
Diyarbakır	92.091	115.388	164.989	169.672	198.952	236.952	199.343
Gaziantep	3.237.061	2.952.993	3.517.993	4.759.952	5.580.212	6.161.298	4.238.162
Kilis	23.907	16.456	23.296	30.546	11.671	20.841	28.591
Mardin	434.210	549.972	563.835	804.233	948.378	1.021.065	599.774
Siirt	914	921	11.324	8.242	6.226	9.560	1.014
Şanlıurfa	147.445	128.893	173.072	148.312	109.972	153.756	165.194
Şırnak	382.885	607.255	624.800	910.482	1.018.075	1.091.357	497.326
GAP	4.390.353	4.446.167	5.177.732	6.944.952	8.061.825	8.873.173	5.944.539
Türkiye	132.027.1	102.142.6	113.883.2	134.906.8	152.478.4	151.802.6	104.930.5
	96	13	19	69	51	37	06
GAP/Türkiye (%)	3,3	4,4	4,5	5,1	5,3	5,8	5,7

1-Veriler; Maliye Bakanlığı kayıtlarında, firmaların ait olduğu vergi dairelerinin il merkezleri esas alınarak oluşturulmuştur.

2-2014 yılına ait veriler, Ağustos ayı itibariyledir.

Tablo 5-18'de 1996-2013 yılları arası GAP ve Türkiye'nin ihracat değişimleri gösterilmiştir. GAP Bölgesi, GAP'ın ilk yıllarında 1996 yılında ihracat 405 milyon dolar iken 2013 yılını bu rakam çok ciddi yükseliş göstererek 2013 yılı değeri 8.876 milyon dolar olup yaklaşık 22 kat artmıştır ve Türkiye ihracatı içindeki oranı %1,7'den %5,8'e yükselmiştir. Türkiye'nin ihracat değeri ise 23.220 milyondan 151.802 milyona yükselmiştir. Hem GAP Bölgesi için hem de Türkiye için 1996-2013 yılı arası zaman aralığında ihracat değerlerinde çok ciddi ve istikrarlı bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 5-18: GAP Bölgesi ve Türkiye İhracat Değerleri Değişimi(Milyon Dolar) (1996-2013) (GAP, 2013; TUIK, 2014)

Yıllar	GAP İhracat	Türkiye İhracat	GAP/Türkiye (%)
1996	405	23.220	1,7
1997	619	26.250	2,3
1998	547	26.970	2,0
1999	577	26.590	2,1
2000	556	27.770	2,0
2001	641	31.186	2,0
2002	689	36.059	1,9
2003	986	47.252	2,1
2004	1.566	63.167	2,4
2005	2.241	73.467	3,05
2006	2.423	85.528	2,8
2007	2.323	107.272	2,2
2008	4.390	132.027	3,3
2009	4.446	102.142	4,4
2010	5.177	113.883	4,5
2011	6.944	134.906	5,1
2012	8.061	152.478	5,3
2013	8.873	151.802	5,8

5.3.4.2. İthalat

Tablo 5.19’de GAP Bölgesi ve Türkiye’nin 2008-2014 yılları arası ihracat değerleri gösterilmiştir. Tobloya göre ihracatta olduğu gibi ithalatta da en yüksek değere sahip olan il Gaziantep olup, takibinde Şanlıurfa ve Mardin gelmektedir. En düşük ithalat değerlerine sahip olan bölge illeri ise Siirt ve Batman olmuştur.

Tablo 5.19. GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri(2008-2014) (TUİK, 2014)

İller	İthalat Değeri ve Yıllar (Bin Dolar) ¹						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ²
Adıyaman	36.292	33.336	85.425	88.959	35.585	36.339	34.505
Batman	18.972	15.590	26.900	51.611	26.754	33.437	22.951
Diyarbakır	32.698	23.810	39.575	62.816	69.057	66.368	75.125
Gaziantep	2.739.357	2.128.417	3.430.219	4.723.312	5.053.985	6.658.020	3.828.799
Kilis	34.403	25.840	49.700	42.423	16.539	24.649	26.728
Mardin	69.202	59.619	93.013	134.443	151.968	152.230	114.448
Siirt	14.277	14.588	36.431	19.912	21.419	8.295	8.835
Şanlıurfa	225.761	195.541	247.412	288.954	202.967	318.874	182.098
Şırnak	17.975	7.214	9.493	9.835	40.733	132.712	29.349
GAP	3.242.928	2.503.955	4.018.167	5.422.264	5.619.009	6.185.711	8.636.221
Türkiye	201.963.5	140.928.4	185.544.3	240.814.6	236.545.1	251.661.2	159.095.5
GAP/Türkiye (%)	1,6	1,8	2,2	2,3	2,4	2,46	5,43

1-Veriler; Maliye Bakanlığı kayıtlarında, firmaların ait olduğu vergi dairelerinin il merkezleri esas alınarak oluşturulmuştur.

2-2014 yılına ait veriler, Ağustos ayı itibariyledir.

Tablo 5.19’te de GAP Bölgesi ve Türkiye’nin oransal olarak ithalat değerlerindeki değişimlere yer vermiştir. GAP Bölge’nin ithalatının Türkiye ithalatı içindeki payı 2002-2013 dönemi itibariyle 2002 yılında %1,49 iken 2013 yılında %2,38 seviyesine yükselmiştir. GAP bölgesinin ithalatı da 2002 yılında 772.986 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 2013 yılında 8.636.212 milyon dolar olarak gerçekleşirken yaklaşık 11 kat artmıştır.

Tablo 5.20. GAP Bölgesi ve Türkiye İthalat Değerleri ve Değişimi (2002-2013)(Milyon Dolar) (GAP, 2013; TUİK, 2014)

Yıllar	GAP İthalatı	Türkiye İthalatı	GAP/Türkiye Değişimi (%)
2002	772.986	51.553.797	1,49
2003	1.170.980	69.339.692	1,68
2004	1.534.740	97.539.766	1,57
2005	1.893.652	116.774.151	1,62
2006	2.159.345	139.576.174	1,54
2007	2.771.133	170.062.715	1,62
2008	3.242.928	201.963.574	1,61
2009	2.503.955	140.928.421	1,78
2010	4.018.167	185.544.332	2,17
2011	5.422.264	240.814.676	2,25
2012	5.619.009	236.545.110	2,38
2013	8.636.212	251.661.250	3,43
Değişim (%)			

5.3.4.3.GAP Bölgesi'nde İthalatçı ve İhracatçı Firma Sayısı

Tablo 5.21'te 2009-2013 dönemine ait GAP bölgesi illerindeki ihracatçı ve ithalatçı firma sayıları gösterilmiştir. Tabloya göre Türkiye genelinde 2009 yılında 48.591 ihracatçı firma mevcut iken, GAP Bölgesinde 1.776 ihracatçı firma faaliyet göstermekte olup Türkiye'deki firmaların %3,65'ini oluşturmaktadır. Aynı şekilde ithalatçı firma sayısına bakıldığında, Türkiye genelinde 55.262 GAP Bölgesinde ise 1.914 olup, Türkiye'deki firmaların %2,85 oluşturmaktadır.

Tablo 5.21. Türkiye ve GAP Bölgesindeki İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları(2009-2013) (T.C. Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Verileri 2014)

İller	İhracatçı Firma Sayısı					İthalatçı Firma Sayısı				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Adıyaman	35	36	49	43	42	36	42	52	40	48
Batman	29	39	36	45	55	47	46	56	53	36
Diyarbakır	106	128	135	161	178	80	113	149	137	119
Gaziantep	1.046	1.086	1.163	1.270	1.697	852	986	1.125	1.191	1.214
Kilis	33	29	26	27	40	36	31	30	23	28
Mardin	177	207	224	230	255	105	108	141	137	142
Siirt	6	7	8	11	14	8	12	10	8	15
Şanlıurfa	123	131	149	124	176	220	241	285	243	276
Şırnak	221	220	226	212	217	22	31	30	53	36
GAP	1.776	1.883	2.016	2.123	2.674	1.406	1.610	1.878	1.891	1.914
Türkiye	48.59	50.37	53.28	56.44	60.11	55.10	59.26	66.90	64.99	67.08
GAP/Türkiye (%)	3,65	3,74	3,78	3,76	4,45	2,55	2,72	2,84	2,91	2,85

1-Veriler; Maliye Bakanlığı kayıtlarında, firmaların ait olduğu vergi dairelerinin il merkezleri esas alınarak oluşturulmuştur.

5.3.5. GAP Bölgesi Sanayi Gelişimi

GAP Bölgesi'nde tarımsal üretimin artışı Bölge sanayinde bir canlanmaya yol açmıştır. Tarıma dayalı sanayiler başta olmak üzere gelişecek diğer sanayi dalları için gerekli altyapı yatırımları devam etmektedir.

5.3.5.1. Organize Sanayi Bölgeleri

Organize sanayi Bölgeleri (OSB) kurulmasındaki temel amaçlar, şehirlerin planlı gelişmesine katkıda bulunmak, sanayinin az gelişmiş bölgelere yayılmasını sağlamak, tarım alanlarının sanayide kullanılmasını disipline etmek, sanayiler arası ilişkilerin kolayca gelişmesinin sağlamak, sağlıklı, ucuz ve güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler kurmak, müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğini önlemek olarak sıralanabilir (GAP,2013;38).

Tablo 5-22: GAP Bölgesi Tamamlanan OSB'ler (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 81 İl Sanayi Raporu 2013, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2013)

İller	Proje Adı	Alan (ha)	İmar Planında Planlanan Alan	Parsel Sayısı	Tahsis Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OBS'de Çalışan Kişi sayısı
Adıyaman	Merkez I. Etap	210	232	94	91	78	4.160
	Gölbaşı	50	110	37	10	5	60
Batman	Merkez	113,3	113,3	59	55	28	790
Diyarbakır	Merkez	523	523	243	235	104	3.050
	1.Etap*	260	260	173	173	173	15.000
	2.Etap*	500	435	282	282	274	26.000
	3.Etap*	540	616	294	294	246	20.000
Gaziantep	4.Etap*	1.030	1.100	131	131	61	14.000
	Nizip	100	92,7	34	34	3	340
	Merkez Besi**	-	460	212	0	0	0
Kilis	Merkez	90	85,5	37	37	21	550
Mardin	Merkez	339	253	145	144	138	4.000
Siirt	Merkez	70	70	76	7	3	50
Şanlıurfa	Merkez 1	286	391	265	265	255	8.500
	Merkez 2	96	1.170	345	64	3	110
Şırnak	Merkez	50	76	17	3	1	20
Toplam	16 OSB	3.317,3	5.987,5	2.443	1.827	1.393	96.630

*2012 yıl sonu verileri kullanılmıştır.

**Gaziantep Merkez Besi OSS kendi imkanlarıyla tamamlanmıştır.

Tablo 5.22'te GAP bölgesinde OSB'lerin durumu gösterilmiştir. Tabloya göre, GAP Bölgesinde 16 OSB bulunup, 1393 firma faaliyet göstermektedir. Üretime geçen OSB'lerde Adıyaman'da 4.220, Batman'da 790, Diyarbakır'da 3.050, Gaziantep'te 75.090, Kilis'te 550, Mardin'de 4.000, Siirt'te 50, Şanlıurfa'da 8.610, Şırnak'ta 20 olmak üzere 96.630 kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır.

GAP Bölgesi'nde Planlanan ve devam eden OSB'ler de aşağıda Tablo5-23'da gösterilmiştir.

Tablo 5.23. GAP Bölgesi'nde Planlanan ve Devam Eden OSB'ler (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 81 İl Sanayi Raporu 2013, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2013)

İller	Proje Adı	Alan (ha)	İmar Planında Planlanan Alan(ha)	Par sel Sayı sı	Tahsis Edilen Par. sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Kişi Sayısı
Adıyaman	Merkez (Tevsii III) Arıtma	106	177	-	-	-	-
	Besni	124	124	45	16	4	540
	Kahta	93	155	89	87	15	20
Batman	Merkez 2 Tevsi	46	-	-	-	-	-
Diyarbakır	Merkez TDİ-Besi	188	188	105	105	0	0
Kilis	Tevsi	100	100	256	0	0	0
Mardin	Tevsi	39	36	38	0	0	0
Şanlıurfa	Birecik	50	100	60	0	0	0
	Viranşehir*	-	183	136	38	15	151
Şırnak	Cizre	40	82	62	0	0	0
Toplam	10 OSB	786	1.145	791	246	34	711

*Şanlıurfa Viranşehir OSB kendi imkanlarıyla yapılmaya devam edilmektedir.

5.3.5.2. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük Sanayi Sitelerinin (KSS) temel amaçları; sağlıklı işyeri temini ve ekonomik verimi arttırmak, teknolojik gelişmelerden yararlanmak ve orta ölçekli sanayiye geçişi kolaylaştırmak, düzenli şehirleşme ve çevre kirliliğini önlemek, Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak usta, çırak ve kalfalara mesleki eğitim vermek ve şehirlere göçü önlemek olarak sıralanabilir (GAP,2013;40).

GAP Bölgesindeki KSS'lerin sayıları ve doluluk oranları Tablo 5-17'de gösterilmektedir. Tabloya göre, GAP Bölgesi'nde 35 KSS'dir. Bu KSS'lerdeki işyeri sayısı 9.647 olup dolu olan sayı 7.400 ve doluluk oranı ise %76,6'dır.

Tablo 5.24. GAP Bölgesinde Tamamlanan KSS'ler (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2012)

İller	Proje Adı	İşyeri Adedi	Doluluk	Doluluk Oranı(%)
Adıyaman	Merkez	350	350	100
	Gölbaşı	60	55	91,6
	Besni	258	168	65,1
	Kahta	150	0	0
Batman	Merkez	250	250	100
	Merkez Ek	100	70	70
Diyarbakır	Bismil	108	108	100
	Merkez	320	320	100
	Merkez Oto	298	298	100
	Merkez Oto Tamirciler 3.Bölüm	376	376	100
	Merkez Marangoz	99	99	100
	Ergani	118	118	100
	Silvan	220	220	100
Gaziantep	Merkez 1. Bölüm	300	300	100
	Merkez 2. Bölüm	1.146	1.126	98,2
	Merkez 3. Bölüm	1.235	300	24,3
	Merkez Ayakkabıcılar	300	300	100
	Merkez 25 Aralık	357	261	73,1
	İslâhiye	95	95	100
	Nizip 1. Bölüm	238	166	69,7
	Nizip 2. Bölüm	380	380	100
	Oğuzeli	64	6	9,3
	Nurdağı	96	40	41,7
Kilis	Merkez (1.Bölüm)	250	0	0
	Kızıltepe	200	167	66,8
Mardin	Nusaybin	154	120	77,9
	Merkez	190	166	87,4
Siirt		128	128	100
	Merkez 1.Bölüm	500	500	100
Şanlıurfa	Merkez 2.Bölüm	500	280	56
	Siverek	100	100	100
	Suruç	105	100	95,2
	Birecik Fırat	202	175	86,6
Şırnak	Merkez 73 (1.Bölüm)	250	100	40
	Merkez 73 (2.Bölüm)*	150	100	66,7
Toplam	35 KSS	9.647	7.400	76,7

*Şırnak Merkez Yeni (2. Bölüm) 73 KSS'de 100 işyeri tamamlanmış olup, kalan 50 işyerinde çalışmalar devam etmektedir.

GAP Bölgesi'nde 5 KSS'nin inşaatı devam etmekte olup Tablo 5.25'de gösterilmiştir.

Tablo 5.25. GAP Bölgesinde Devam Eden KSS'ler (GAP 2012 Son Durum Raporu 2013)

İller	Proje Adı	İşyeri Sayısı
Adıyaman	2. Kısım	94
Kilis	Pekmezciler ve Helvacılar	100
	Merkez Yeni (2. Bölüm)	150
Şırnak	Şırnak 73	50
	Cizre (II. Bölüm)	48
Toplam	5 KSS	442

5.3.5.3. Yatırım Teşvikleri

Yatırımların desteklenmesi suretiyle, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, istihdam olanaklarının sağlanması ve uluslar arası rekabet gücünün artırılması, tasarrufların katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır (GAP, 2013;34).

Tablo 5.26'da GAP Bölgesi ve Türkiye yerli yabancı teşvik belge sayısı gösterilmiştir. GAP Eylem Planı (2008-2012) döneminde teşvikli yatırımlarda artış olmuş (GAP,2013:34). Türkiye genelinde teşvik belgeleri sayısı 2001'de 2.155 iken 2012 yılında 4.355 olmuş; GAP Bölgesi'nde ise 2001'de 153, 2012 yılına gelindiğinde belge sayısı 539 olmuştur. GAP Bölgesi yatırım teşvikleri belge sayısı Türkiye geneline oranla 2001 yılında %7,10 2010 yılında %13,68, 2012 yılında ise %12,38 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5.26. GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvikleri Belge Sayısı(GAP Son Durum Raporu 2013)

Yıllar	GAP	Türkiye	GAP/Türkiye (%)
2001	153	2.155	7,10
2002	212	3.002	7,06
2003	285	3.876	7,35
2004	264	4.078	6,47
2005	267	4.303	6,20
2006	182	2.587	7,04
2007	190	2.806	6,77
2008	242	3.027	7,99
2009	225	2.360	9,53
2010	587	4.290	13,68
2011	442	4.467	9,89
2012	539	4.355	12,37

Tablo 5.27. GAP Bölgesi Yatırım Teşviklerinin Toplam Yatırımı, Belge Sayısı ve İstihdam Durumunda Değişim (2001-2012)(GAP Son Durum Raporu 2013)

Yıllar	Top. Yatırım (Milyon TL)	Belge Sayısı (Adet)	İstihdam (Kişi)
2000	1.162	208	9.321
2001	1.433	153	7.857
2002	2.041	212	11.607
2003	2.301	285	14.756
2004	2.057	264	11.125
2005	1.279	267	8.714
2006	1.361	182	7.099
2007	947	190	7.593
2008	1.412	242	5.760
2009	1.381	225	7.239
2010	2.540	587	13.335
2011	4.352	442	10.832
2012	5.016	539	22.315

Tablo 5.27’de GAP Bölgesi’ne verilmiş olan teşviklerin 2001-2012 dönemine ait değişimler gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında, GAP Bölgesi’nde 2001 yılında 208 belge ve toplam yatırım 1.162 milyon dolar olup istihdam edilen kişi sayısı 9.321 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise GAP Bölgesi’nde belge sayısı 539, toplam yatırım 5.016 milyon dolar ve istihdam edilen kişi sayısı 22.315’tir.

5.3.6. Sağlık Sektöründeki Gelişmeler

GAP Bölgesi’ndeki gelişmelere paralel olarak sağlık sektöründe de ciddi gelişmeler kaydedilmiştir. GAP Bölgesi sağlık alanındaki gelişmeler aşağıdaki tablo verileri ile gösterilecektir.

Tablo 5-28’de 1990-2006 yılı itibariyle GAP Bölgesi ve Türkiye’deki sağlık ve kurumlarının sayıları gösterilmiştir. Tabloya göre, GAP Bölgesi’nde 1990 yılında yani GAP öncesi dönemde 53 hastane, 992 sağlık evi, 276 sağlık ocağı, 10 Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlama (AÇS-AP), 19 verem savaş dispenseri, 5 halk sağlığı laboratuvarı ve 12 sağlık meslek lisesi mevcuttur. 2006 yılını gelindiğinde GAP Bölgesi’nde 74 hastane, 717 sağlık evi, 462 sağlık ocağı, 28 AÇS-AP, 23 verem savaş dispenseri, 8 halk sağlığı laboratuvarı ve 14 sağlık meslek lisesi mevcut olmuştur.

Tablo 5.28.GAP ve Türkiye Sağlık Kurumları Sayıları (1990-2006) (GAP Son durum Raporu-2007, GAP 1996 Yarıyıl Durum Raporu-1996)

Sağlık Kurumları	Hastane	Sağlık Evi	Sağlık Ocağı	AÇS-AP Merkezi	Verem Savaş Derneği	Halk-Sağ. Laboratuvarı	Sağlık Mes. Lisesi
1990							
GAP	53	992	276	10	19	5	12
Türkiye	857	11.075	3.454	220	--	--	--
GAP/Türkiye(%)	6,18	8,95	7,99	4,54	--	--	--
1995							
GAP	60	1.074	349	23	22	6	16
Türkiye	1.052	11.888	4.927	268	255	86	326
GAP/Türkiye(%)	5,70	9,03	7,08	8,58	8,62	6,97	4,90
2000							
GAP	73	705	409	25	28	5	16
Türkiye	1.138	11.905	5.366	280	267	--	321
GAP/Türkiye(%)	6,41	5,92	7,62	8,92	10,4	--	4,98
2006							
GAP	74	717	462	28	23	8	14
Türkiye	1.175	11.740	5.936	272	299	79	280
GAP/Türkiye(%)	6,3	6,1	7,8	10,3	7,7	10,1	5
GAP 1990-2006 (%)	39,6	74,6	67,3	180	21,05	60	16,6

1. Fiili yatak sayıları gösterilmiştir.
2. Diğer kamu hastane ve yatak sayısı, kamu hastane ve yatak sayısına eklenmiştir.
3. Kişilere, derneklere ve yabancılara ait hastaneleri kapsar.

Tablo 5.29. GAP Bölgesi ve Türkiye Hastane ve Yatak Sayıları(2012) (TÜİK Bölgesel İstatistikler 2014)

İller	HASTANE SAYISI				YATAK SAYISI ¹			
	Kamu Hastane si ²	Özel Hastane ³	Üniversite	Toplam	Kamu Hastane si ²	Özel Hastane ³	Üniversites	Toplam
Adıyaman	8	1	-	9	897	42	-	939
Batman	5	6	-	11	602	440	-	1.042
Diyarbakır	14	9	1	24	2.682	733	1.083	4.498
Gaziantep	10	13	1	24	2.113	1.437	792	4.342
Kilis	1	-	-	1	162	-	-	162
Mardin	10	2	-	12	830	138	-	968
Siirt	8	3	-	11	502	119	-	621
Şanlıurfa	14	5	1	20	1.839	380	308	2.527
Şırnak	8	-	-	8	583	-	-	583
GAP	78	39	3	120	10.210	3.298	2.183	15.682
Türkiye	877	541	65	1.483	122.322	35.767	35.150	200.072
GAP/Türkiye(%)	8,9	7,21	4,62	8,09	8,35	9,22	6,21	7,84

1. Fiili yatak sayıları gösterilmiştir.
2. Diğer kamu hastane ve yatak sayısı, kamu hastane ve yatak sayısına eklenmiştir.
3. Kişilere, derneklere ve yabancılara ait hastaneleri kapsar.

Tablo 5.29’da 2012 yılı itibariyle GAP Bölgesi hastane sayıları ve yatak sayıları gösterilmiştir. Tablo’ya göre 2012 yılın GAP Bölgesi’ndeki hastane sayı 877 ve Türkiye genelindeki oranı ise %8,9, özel hastane sayısı 542 ve üniversite hastanesi ise 3 olup toplam hastane sayısı 1.483’tür. En fazla yatak sayısı kamu hastanelerinde olup toplam yatak sayısı 200.072’dir.

Tablo 5.30. GAP Bölgesi ve Türkiye’de Hastane ve Yatak Sayısındaki Değişmeler (2000-2013) (TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2014)

GAP BÖLGESİ								
	HASTANE SAYISI		Üniversite	Toplam	YATAK SAYISI ¹		Üniversites	Toplam
	Kamu Hastanesi ²	Özel Hastane ³			Kamu Hastanesi ²	Özel Hastane ³		
GAP Toplam 2000	63	9	3	75	5.379	376	1.392	7.147
GAP Toplam 2013	79	40	3	122	10.483	3.563	2.318	16.364
2000-2013 % Değişim	25,39	444,44	-	62,66	94,88	847,60	66,52	128,96
TÜRKİYE								
	HASTANE SAYISI		Üniversite	Toplam	YATAK SAYISI ¹		Üniversites	Toplam
	Kamu Hastanesi ²	Özel Hastane ³			Kamu Hastanesi ²	Özel Hastane ³		
Türkiye Toplam 2000	890	261	42	1.183	98.950	12.162	23.838	134.950
Türkiye Toplam 2013	898	550	69	1.517	128.001	37.983	36.056	202.031
2000-2013 % Değişim	0,89	110,72	64,28	28,23	29,35	312,30	51,25	49,70

1. Fiili yatak sayıları gösterilmiştir.
2. Diğer kamu hastane ve yatak sayısı, kamu hastane ve yatak sayısına ekenmiştir.
3. Özel hastaneler, kişilere, derneklere ve yabancılara ait hastaneleri kapsar.
4. Hastane birleşmeleri ve kapanmalarından dolayı rakamlar değişiklik gösterebilir.
5. Hastane birleşmeleri ve kapanmalarından dolayı rakamlar değişiklik gösterebilir.
6. Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı hastaneleri kapsamaz.
7. Sosyal Sigortalar Kurumu verileri Sağlık Bakanlığının içinde gösterilmiştir.

Tablo 5.30’da GAP Bölgesi’ndeki hastane ve yatak sayılarının 2000-2013 dönemi değişim oranları gösterilmiştir. GAP Bölgesi’ne bakıldığında, devlet hastanesi sayısı 63’ten 79’a, özel hastane sayısının ise 9’dan 40’a yükseldiği, üniversite hastanelerinin sayılarında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ayrıca Bölge içinde değişim oransal olarak da en yüksek artış %444,44 ile özel hastane sayısında ve en düşük artış ise %25,39 ile kamu hastanelerinde gerçekleşmiştir. Türkiye geneline bakıldığında ise en düşük artış %0,89 ile kamu hastanelerinde, en yüksek artış ise %110,72 ile özel hastanelerde olup, Türkiye genelinde ve GAP Bölgesi’nde 2000-2013 dönemi için hastane sayılarındaki artış oranı sırasıyla %28,23 ve %62,66 olarak gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde hastanelerin yatak sayılarındaki değişime bakıldığında GAP Bölgesi için; devlet hastanelerinde %94,88, özel hastanelerde %847,60, üniversite hastanelerinde %66,52 olarak gerçekleşirken Bölge genelinde ise yatak sayısı %128,96 oranında önemli artışların gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye genelinde yatak sayısı ise, devlet hastanelerinde %29,35, özel hastanelerde %310,30, üniversite hastanelerinde % 51,52 olup Türkiye geneli için yatak sayılarının artış oranı %49,7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5.31. GAP Bölgesi ve Türkiye’de On Bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı(1990)
(GAP 1992 Son Durum Raporu,1992)

İller	Nüfus (1990)	Toplam Yatak Sayısı (1990)	10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı
Adıyaman	510.827	325	6,3
Diyarbakır	1.096.447	2.595	23,6
Gaziantep	1.010.396	1.328	13,1
Mardin	558.275	450	8,1
Siirt	243.435	255	10,4
Şanlıurfa	1.001.455	705	7,0
Batman	344.121	175	5,1
Şırnak	262.006	155	5,9
Kilis	130.198	---	---
GAP	5.157.160	5.988	11,6
TÜRKİYE	56.473.035	121.785	21,5

Tablo 5.31’de GAP Bölgesi ve Türkiye’de GAP öncesi 1990 yılında onbin kişiyeye düşen yatak sayıları verilmiştir. Tabloya göre onbin kişiyeye düşen yatak sayısı en düşük oran 5,1’de Şırnak’ta en yüksek oran ise 13,1 ile Gaziantep’e aittir. GAP Bölgesi için onbin kişiyeye düşen yatak sayısı 11,6 Türkiye için ise 21,5 olup Türkiye ortalamasının hayli altında kalmaktadır.

Tablo 5.32: GAP Bölgesi ve Türkiye’de On Bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı(2012)
(TUİK Bölgesel İstatistikler, 2014)

İller	Nüfus (2012)	Toplam Yatak Sayısı (2012)	10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı
Adıyaman	595.261	939	15,7
Batman	399.042	1.042	26,1
Diyarbakır	1.155.258	4.498	38,9
Gaziantep	1.604.933	4.342	27,0
Kilis	88.934	162	18,2
Mardin	458.112	968	21,1
Siirt	191.703	621	32,3
Şanlıurfa	975.455	2.527	25,9
Şırnak	298.929	583	19,4
GAP	7.958.473	15.682	19,7
Türkiye	74.724.269	200.072	26,7
GAP/Türkiye (%)	10,65	7,84	

Tablo 5.32’de de 2012 yılı itibariyle GAP Bölgesi ve Türkiye’de onbin kişiyeye düşen yatak sayıları gösterilmiştir. Tablo 5.31’de GAP Bölgesi’nde onbin kişiyeye düşen yatak sayısında en düşük oran 15,7 ile Adıyaman ve en yüksek oran ise 38,9 ile Diyarbakır ilindedir. 2012 yılında GAP ortalaması 19,7 iken Türkiye ortalaması 26,7’dir.

Tablo 5.31 ile Tablo 5.32 karşılaştırıldığında GAP öncesi 1990 yılında onbin kişiye düşen yatak sayısında Türkiye ortalamasının üstünde bulunan il olmaz iken GAP'la beraber ciddi değişimler meydana gelmiş 2012 yılında Gaziantep, Diyarbakır ve Siirt illeri Türkiye ortalamasının üstündedir. 1990'da en düşük ortalama yatak sayısına 5,1 ile sahip olan Batman 2012 yılındaki oranı 26,1 olmuştur. Ayrıca GAP Bölgesi onbin kişiye düşen yatak sayısı 1990 yılında 11,6 iken 2012 yılında 19,7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5-32: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (1990-2012) (TÜİK Bölgesel İstatistikler, 2014)

İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru	Hemşire	Ebe
1990									
GAP	896	1.369	-	2.265	265	828	1.334	2.166	1.887
Türkiye	24.915	24.085	-	49.000	10.500	15.500	21.000	45.000	31.000
GAP/Türkiye	3,59	5,68	-	4,62	2,52	5,34	6,35	4,81	6,08
1995									
GAP	703	1.902	-	2.605	317	1.025	1.762	2.589	1.780
Türkiye	27.564	38.268	-	65.832	11.457	18.366	30.811	56.280	35.604
GAP/Türkiye	2,52	4,69	-	3,95	2,76	5,58	5,71	4,60	4,99
1999									
GAP	1.227	2.381	-	3.608	450	-	2.625	2.801	2.414
Türkiye	36.854	40.534	-	77.507	14.226	-	43.032	70.270	41.271
GAP/Türkiye	3,32	6,98	-	4,65	3,16	-	6,10	3,39	5,84
2008									
GAP	3.328	3.076	811	7.215	744	1.509	6.478	7.183	3.723
Türkiye	56.973	35.763	20.415	113.151	19.959	24.778	89.540	99.910	47.673
GAP/Türkiye	5,84	8,60	3,97	6,37	3,72	6,09	7,23	7,18	7,80
2013									
GAP	5.028	4.208	843	10.079	1.076	1.840	11.148	11.336	3.994
Türkiye	73.886	38.572	21.317	133.775	22.295	27.012	134.488	139.544	53.427
GAP/Türkiye	6,80	10,90	3,95	7,53	4,82	6,81	8,28	8,12	7,47
GAP 1990-2013 Değişim (%)	561,1	307,3	843,0	444,9	406,0	222,2	835,6	523,3	211,6

-Kamu ve Özel Sektörde Çalışan Tüm Sağlık Personelini Kapsamaktadır.

Tablo 5.24'te TÜİK'in 1990-2012 arası yılların verilerine göre GAP Bölgesi ve Türkiye'de sağlık personeli sayılarına ilişkin değerler verilmiştir. 1990 yılında yani GAP öncesi Türkiye geneline oranla GAP Bölgesi'nde toplam hekim %5,8 diş hekimi %2,52 eczacı %5,34 sağlık memuru %6,35 hemşire %4,81dir. 2013 yılına gelindiğinde Türkiye geneline oranla GAP Bölgesi'nde bulunan toplam hekim oranı %7,43, diş hekimi %4,82, eczacı %6,82, sağlık memuru %8,28 hemşire %8,12 ve ebe oranı ise

%7,47 şeklinde oranlarla gerçekleşmiştir. GAP Bölgesi'nin kendi içindeki 1990-2013 yılları arası personel değişimleri GAP öncesi ve sonrası çok dikkat çekici şekilde artışı görülmektedir.

5.3.7. Eğitim Sektöründeki Gelişmeler

Tablo 5.33'da GAP Bölgesi ve Türkiye'de öğrenci, öğretmen, okul ve derslik sayıları gösterilmiştir. Tabloya göre GAP Bölgesi'nin okul öncesi eğitimde okul sayılarının Türkiye genelindeki okullara oranı %13,64, öğrenci %13,41, öğretmen %10,97 ve derslik oranı ise %11,28'dir. İlköğretim'de ise okul oranı %18,22, öğrenci %16,48, öğretmen %13,37, derslik oranı da %14,03 olarak gerçekleşmiştir. Ortaöğretim düzeyinde okul oranı% 8,36, öğrenci %11,85, öğretmen %8,25 ve derslik oranının Türkiye genelindeki payı da %8,98 olduğu görülmektedir. GAP Bölgesi'nde ortaöğretim düzeyindeki okul, öğrenci, öğretmen ve derslik için sayıları ve oranlarının daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. En fazla öğrenci sayısının ilköğretimde en az öğrenci sayısının ise okul öncesi eğitimde olduğu görülmektedir.

Tablo 5.33. GAP Bölgesi'nde ve Türkiye'de Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayılarındaki Değişim(2008-2013) (MEB, <http://www.meb.gov.tr/istatistik/> (20.09.2014))

OKUL ÖNCESİ								
Yıllar	GAP				TÜRKİYE			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
2006	2.069	75.017	1.677	---	20.675	640.849	24.775	----
2010	3.669	171.337	6.506	5.410	27.606	1.115.818	48.330	46.336
2013	3.644	142.150	6.945	5.691	26.698	1.059.495	63.327	50.466
2008-2013 % Değişim	36,94	34,52	189,98	54,82	12,87	31,65	115,82	27,82
İLKÖĞRETİM								
Yıllar	GAP				TÜRKİYE			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
2006	5.534	1.507.972	42.779	---	34.656	10.846.930	402.829	---
2010	5.598	1.714.291	62.194	38.041	32.797	10.981.100	503.328	339.653
2013 ¹	7.384	1.767.109	69.445	44.188	45.551	11.053.315	569.248	371.856
2008-2013 % Değişim	31,48	12,15	35,57	25,32	34,89	3,21	25,57	16,06
ORTAÖĞRETİM								
Yıllar	GAP				TÜRKİYE			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
2006	512	294.540	11.384	---	7.934	3.386.711	187.665	---
2010	1.428	1.001.248	32.784	18.320	18.562	9.497.220	337.637	235.520
2013	916	642.432	23.015	12.633	10.955	5.420.178	278.641	140.560
2008-2013 % Değişim	-20,62	-11,07	-8,34	-18,63	-36,85	-29,36	-29,17	-35,54

¹2012 ve 2013 yılındaki veriler, ilkokul ve ortaokul birleştirilerek ilköğretim şeklinde tabloya yansıtılmıştır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yoksulluğun ne olduğu konusunda farklı görüşler olmakla beraber genel geçer bir tanımı yoktur. Fakat her ülke yada her dünya görüşü kendine göre bir yoksulluk tanımı yapmaktadır. Ancak asıl olan politika yapıcılarının hizmet ettiği kitlenin yoksulluğunu iyi bilmesi gerekir. Çünkü toplumdan topluma veya dönemden döneme yoksulluğun boyutunun ve şiddetinin değişeceğinden politika yapıcılarının hitap ettiği kesimin yoksulluğunu ölçmesi ve boyutunu bilmesi önemlidir. Yoksulluk boyutunun bilinmesi, yoksulluğu azaltma yönünde yürütülecek politikaların hedeflenen başarıyı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Yoksulluk, kırsalda ve kentlerde farklılıklar göstermekte olup, kırsal kesimin yoksulluğunun daha fazla ve şiddetli olduğu malumdur. Kırsal bölgelerin ve kentlerin ekonomik faaliyetlerinin birbirinden farklı olması, kırsal kesimde iş imkânlarının kıtlığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin tam anlamıyla götürülememesi, altyapı hizmetlerinin yetersizliği kırsal kesimde yoksulluğu artıran birçok nedenden birkaç tanesidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda gerek kır gerekse de kentlerde yani ülkenin genelinde azımsanmayacak bir yokluk ve yoksulluk mevcuttur. Zamanın ilerlemesiyle genel anlamda yoksulluğun azaldığını, ülke genelinde refah düzeyinin ve yaşam standartlarının arttığı söylemek mümkündür. Bu iyileşme hem halkın gelir düzeyinin artması hem de devletin yürüttüğü politikalar, teşvik ve transferlerle olabilmıştır. Fakat içinde bulunan zaman dilimi itibariyle her ne kadar yoksulluğun azaldığını söylemek mümkün olsa da Türkiye'de hala önemli ölçüde yoksulluk mevcuttur. Ayrıca bölgeler arasında da ciddi kalkınma farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölge'leri ülkenin geri kalmış bölgeleridir. Bu bölgelerin geri kalmışlığı, terör tehdidinin güven ortamına imkan vermemiş olması, yatırımların yetersizliğinden dolayı istihdam olanaklarının azlığı ve devletin bu bölgelerin gelişimi için yeterli altyapı yatırımlarını sağlayamamış olması vb. sebeplerden kaynakladığı söylenebilir.

Ülkemizde genelinde birçok kalkınma politikaları izlenmiş ve hala devam etmekte olan projeler de mevcuttur. Bunların en önemlisi Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'dir. Ülkemizin en önemli ve dünyanın da önemli projelerinden olan GAP, ülkemiz ve bölge için büyük bir önem taşımaktadır. 1995 yılında fiilen uygulanmaya başlanan GAP, uygulamaya başlandığı günden bugüne kadar bölgeyi birçok açıdan kalkındırmıştır.

Ekonomik kalkınma, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küresel rekabette yer alabilmesi için son dönemlerde önemli bir sorun haline gelmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi öncelikle ülkenin geri kalmış bölgelerinin kalkındırılması ile mümkün olacaktır. GAP da bu anlamda ülkemizin en geri kalmış bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasının gerçekleşmesi için hayati önem taşımaktadır. Tarım odaklı bir proje olarak ortaya çıkan GAP zamanla tarımsal hedeflerin yanında sosyal, ekonomik ve sanayi anlamında da bir çok misyon üslenmiştir. GAP'ın uygulamaya başladığı 1995 yılından önce yani sulama öncesi GAP Bölgesi'nde 30.000 ha alan kişi başı arazi sulanırken bölge kişi başı gelir dağılımı 1.044 dolar iken 2013 yılında sulamaya açılan alan 5 kat artarak 150.000 ha alana yükselmiş bölgede kişi başı düşen gelir 4.362 dolara yükselmiştir. Sulama öncesi dönemde ha alandan elde edilen gelir 1.050 dolar iken sulama sonrası 2000 yılında bu rakam 2.437 dolar, 2013 yılında ise 4.362 dolara yükselmiştir. Ayrıca sulama öncesi bölgenin kişi başı katma değeri 596 dolar iken, 2013 yılında 1.700 dolara yükselmiş, sulama önce ha alan katma değeri sulama öncesi 600 dolar olup, 2013 yılında 1.911 dolara yükselmiştir.

GAP, bölge halkının gelirini arttırırken, istihdam üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. GAP öncesi 1985 yılında istihdam edilenlerin %70,82 tarımda, %8,47'si sanayi, %20,27'si de hizmet sektöründe istihdam olunurken, 2013 yılında istihdamın sektörel dağılımının bir hayli değiştiği, tarım sektörü %24,56 düşmüş, sanayi sektörü %26,02 ve hizmetler sektörü ise %49,42'ye yükselmiştir. İstihdamın sektörel dağılımında ciddi değişimler gözlenmektedir. Öncelikle tarımsal istihdamın %70'lerden %20'lere düşmesi ve hizmetler sektörünün ise %20'lerden %50'lere yükselmesi bölge de ekonomik gelişmelerin sosyo-ekonomik hayatta meydana getirdiği değişikliklere paralel olarak istihdam yapısında da ciddi değişim olmuştur. Genellikle az gelişmiş toplumlarda istihdamın büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam olunmaktadır. Bu bağlamda, GAP öncesi tarım istihdamındaki yüksek oranlar GAP'la beraber 2013 yılına gelindiğinde tarım istihdamı düşerken hizmetler sektöründeki istihdam oranı ciddi oranlarda artmıştır.

Ayrıca GAP'ın bölge kalkınma katkısının diğer bir göstergesi olarak dış ticarettir. GAP bölgesinin ihracatı 1996 yılında yani GAP'ın ilk yıllarında 405 milyon dolar iken Türkiye toplam ihracatı içindeki payı %1,72'dir. 2013 yılında ise GAP bölgesinin ihracatı 8.873 milyar dolara yükselmiş olup, Türkiye toplam ihracatı içindeki oranı %5,8'e yükselmiştir.

GAP'ın bölge yoksulluğunu azaltmasının göstergesi olarak sağlık ve eğitim sektöründeki ilerlemeler önem arz eden faktörlerdendir. Sağlık alanındaki gelişmeler GAP öncesi ve sonrası dönemler arasında ciddi fark bulunmaktadır. 1990 yılında GAP öncesi bölgede on bin kişiye düşen yatak sayısı 11,6 iken 2012 yılında on bin kişiye düşen yatak sayısı da 19,7'ye yükselmiştir. On bin kişiye düşen yatak sayısının artmasına paralel olarak sağlık personeli sayısı ve kurum sayısı da artmıştır. Eğitim alanında aynı şekilde derslik, okul ve öğretmen sayılarında önemli artışlar olmuştur, buna bağlı olarak bölgenin okullaşma oranı ve eğitim seviyesi yükselmiştir.

Sonuç olarak GAP bölge ve Türkiye için çok önemli bir projedir. Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin GAP öncesi ve sonrası sosyo-ekonomik durumuna bakıldığında büyük farklar görülmektedir. Bölgenin GAP'la birlikte birçok alanda gelişmeler kaydetmesi, bölgenin kalkınmasına, gelir artışına, refah ve yaşam standartlarının yükselmesine ve bölgede yoksulluğun azalması konusunda önemli katkısı olduğu söylenebilir. Ayrıca bölgesel kalkınma açısından GAP'ın, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındırdığı açıktır. Fakat bölge yoksulluğunun tam anlamıyla azalttığını söylemek mümkün değildir. GAP kapsamındaki projeler genel olarak bölgesel kalkınma amaçlıdır. Bu amaçların yanında bölgede yoksullukla mücadele için yoksulluğu direk hedef alan projeler yetersizliği önemli bir eksiktir. Direk yoksulluğa yönelik projelerin uygulanması, bölge yoksulluğunun azaltılmasında/azalmasında daha başarılı sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ACAR, M. BULUT, E. (2010) "AB Ortak Tarım Politikası Işığında Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları: Eleştirel Bir Yaklaşım", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ss. 1-23
- AÇIKGÖZ, R. YUSUFOĞLU, Ö. Ş. (2012) "Türkiye'de Yoksulluk ve Toplumsal Yansımaları", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı:1 ss.76-117
- AKEL, G. (2010). "Dış Ticaretin Serbestleşmesi Ve Yoksulluk Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE İktisat ABD, Kahramanmaraş
- AKIN, A. (2012), "Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Örgütü (Fao) Kırsal Kalkınma Ve Yerel Koordinasyon" Ankara, (http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1355758959-5.Aysegul_Akin.pdf) (28.05.2014)
- AKTAN, C.C. ve VURAL, İ. Y. (2002). "Terminoloji, Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.
- AKTAN2, C. C. (2002), "Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Hak-İş Konfederasyonu Dergisi, Ankara
- ALESİNA, A and RODRİK, D. (1994), "Distributive Police and Economic Growth", Quarterly Journal of Economics 180:465-490
- ARPACIOĞLU, Ö. (2012) "dünya da ve Türkiye de yoksulluk ve yoksullukla mücadele" Yüksel lisans tezi, Gaziantep üniversitesi, SBE, iktisat ABD. Gaziantep.
- BAKIRCI, M. (2007), "Türkiye'de Kırsal Kalkınma, Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar", Nobel Yayınları, Ankara
- BRİNKERHOFF, G. (1972), "Complex
- CENNET, B. (2010) "Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Politika Uygulamaları" Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel ilişkiler ABD, Sivas
- COŞKUN, S. VE TİRELİ, M. (2008), Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, Nobel, Ankara
- ÇEKEN, H., KARADAĞ, L., DALGIN, T. (2007), "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm Ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma", Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), ss.1-14
- ÇETİNKAYA, M. ve BAŞARAN, A.A. (2013) "Türkiye'de Sübjektif Yoksulluk Profili" Sosyo ekonomi Dergisi, Ocak-Haziran 2013-1, s.245
- ÇULLU, M.A. VE AÇIKGÖZ, M. (?), " GAP'ın tarımsal kalkınmaya etkileri ", (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/5ba7c3bbe8402a4_ek.pdf) (22.07.2014)
- DANSUK, E.(1997), "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla Ölçülmesi", Başbakanlık DPT Uzmanlık Tezi, Ankara
- DOBB, M. (1992) "Use of Flecainicil For The Treatment of Supraventricular Archuthmais", Newton, MA, Cahners
- DOĞANER GÖNEL, F. (2013) "Kalkınma ekonomisi", 2.Baskı, Gazi Yayınevi, Ankara
- DPT (2001), "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu" , s.103, Ankara

- DUCLOS, J.Y., ARAAR A., GİLES, J. (2006). "Chronic and Transient Poverty: Measurement and Estimation, with Evidence from China," Cahiers de recherche 0611, CIRPEE.
- DUMANLI, R. (1996), "Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu", DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 6 Ankara
- ELLİS, F. ve BİGGS. S, (2001), "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 19(1):437-448
- ERDOĞAN, G. (2002), "Türkiye'de ve dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", Aktan C.C. (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara
- FENNELL, R. (1997), "The Common Agricultural Policy Continuity and Change" 1. Ed. Oxford: Clarendon Pres.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (1993), " GAP 1992 Durum Raporu", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (1993), " GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması Nihai Raporu", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (1994), " GAP 1993 Durum Raporu", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (1996), " GAP 1996 Yarı Yıl Durum Raporu", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (2001), "2000 Yılı Faaliyet Raporu" , Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (2003), " GAP Son Durum", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (2003), "GAP'ta Son Durum 2002" , Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ, (2007), " GAP Son Durum Raporu", Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara
- GENÇ, Ö. (2010), "Uluslar arası Ekonomik Kuruluşların Yoksullukla Mücadele Stratejileri" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi,
- GİRAY F.H, AKIN A, GÜN S, (2004), Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, s.161-168.
- GÜNDÜZ, A.Y. (2006), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kış-2006 C.5 S.15(34-55), ss.34-55
- HAUGHTON, J. ve KHANDKER, S.R. (2009). Handbook on Poverty and Inequality, USA: World Bank
- İBRİŞİM, N. (2008), "Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Türkiye Üzerine Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, SBE İktisat ABD, Adana
- KABAŞ, T. (2009), ' gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları', Doktora tezi, Çukurova üniversitesi, SBE, İktisat ABD, Adana
- KAYIKÇI, S.(2004). "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye Ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar" <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/cumhuriyet.pdf> (12.09.2014)
- KAYNAK, M. (2010), "İktisadi Kalkınma" 4.Baskı, Gazi Yayınevi, Ankara

- KAZGAN, Gülten; (1984) “İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi” Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KESİSCİ, M.R. (2007) “Yoksulluğun sosyal döngüsünün sosyal politik açıdan analizi” Çalışma ve Toplum dergisi, Sayı 13, ss.124 (121-158)
- KEYNES, J. M. (1967), “The Libaral Tradition From Foxtto Keynes”, Oxford, Clarondon
- KILIÇ, S. (2013), “Yoksulluk ve Çevre Sorunları“, Uluslar arası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt5, Sayı 1, ss.12-13.
- KOLUKIRIK, C. (2010), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları Ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları” , Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, Tekirdağ
- ÖKTEN, Ş. ve ÇEKEN, H. (2008), “GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Sayı 14, Cilt 1, ss. 13-22
- ÖRNEK, İ. (2010), “Türkiye’de Yoksulluğu Azaltılmasında Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Etkinliği” Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler , ss.273-285
- ÖZTÜRK, M. ve ÇETİN, B.İ. (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Journal of Yasar University, 3 (11), ss. 2661-2698
- PINARCIOĞLU, M. M. ve IŞIK, O. (2003), “Nöbetleşe Yoksulluktan, Kuralsız Yoksulluğa”, Görüş, Temmuz Sayısı, ss.50-53
- RESMİ GAZETE, (2008), “2008/14265 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081114-2.htm> (10.10.2014)
- RESMİ GAZETE, (1998), “4342 Sayılı Mera Kanunu”, <http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Kanunlar/Mera%20Kanunu.pdf> (10.10.2014)
- RESMİ GAZETE, (2006), “5488 Sayılı Tarım Kanunu”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm> (10.10.2014)
- SAM, N. (2008), ‘Yoksulluğa bir yaklaşım biçimi:Kapasite Yaklaşımı’, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 17, sayı 1, s.62
- SARISOY, İ. ve KOÇ, S. (2010) “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı:158, ss. 326-348
- SİMİTH, M. (2011), “The İnvisible Handand British Ficttion 1818-1860”, Basınastoke (u,a) Palgrawe, Macmillan
- SİPAHİ, E. B. (2004), ‘Yoksulluğun Küreselleşmesi Ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik Ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk’ Selçuk üniversitesi, Sosyal ve ekonomik araştırmalar Dergisi,
- SKOUSEN, M. (2003), “Modern İktisadın İnşaası”, Liberta Yayınları, Ankara
- ŞENGÜR, M. (2011), “yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikası aracı olarak mikro kredi (Eskişehir grameen bank analizi)” Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, SBE İktisat ABD, Eskişehir
- ŞENKAL, A. (2005), “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika”, Alfa Yayınları, İstanbul
- ŞENSES, F., (2002), “Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk”, İletişim Yayınları, 2.Baskı İstanbul
- T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2013), 81 İl Sanayi Durum Raporu, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/81-il-sanayi-durum-raporu-27122013092121.pdf> (25.10.2014)

- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Verileri, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7173D4A4-D8D3-8566-452001910DD1747A> (24.10.2014)
- T.C. İç İşleri Bakanlığı, (2014), İlçe Sayıları, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (27/10/2014)
- T.C. İç İşleri Bakanlığı, Araştırma ve Etüt Merkezleri, “Kırsal Alan ve Kırsal Kalkınmada Örgütlenme”, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Yonetim/Koy_hizmetleri/Bl_1.pdf (26.05.2014)
- T.C. Milli eğitim Bakanlığı, (2014), “MEB İstatistikleri”, <http://www.meb.gov.tr/istatistik/> (20.09.2014)
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007, “IPARD Programı (2007-2013)”, Ankara.
- TAŞ, H. Y. ve ÖZCAN, S. (2012), “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, Session 3D, Büyüme ve Gelişme III, International Conference On Eurasian Economies, s.423,
- TİRELİ, M. (2009), “Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz”, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- TODARO, M.P. (2000) “Migration and Economic Development”, Institute for Development Studies, University of Nairobi, Nairobi
- TÜİK , (2014), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (24.11.2014)
- TÜİK, (2014), “ Bölgesel İstatistikler-Eğitim İstatistikleri”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloYilSutunGetir.do?durum=yillariGetir&menuNo=280&altMenuGoster=0&tabloNo=36> (07.12.2014)
- TÜİK, (2014), “Bölgesel İstatistikler-Sağlık İstatistikleri”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do#> (07.12.2014)
- TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>(08.02.2014)
- TÜİK, Dış Ticaret Verileri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (24.10.2014)
- TÜRK-İŞ, (2014), “Mart 2014 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”, <http://www.turkis.org.tr/dosya/2pggfHJnHJbj.pdf> (13.08.2014)
- UNITED NATIONS , (2003), “Indicators for Monitoring the Millennium Development Goals”, pp. 7-8. <http://mdgs.un.org/UNSD/MDG/Resources/Attach/Indicators/HandbookEnglish.pdf> (15.05.2014)
- YEŞİLBAŞ, M. (2011). “Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişim Çizgisi Ve Planlı Dönemde Kırsal Kalkınma Yaklaşımları”, Türk İdare Dergisi, Sayı 470, ss. 153-176
- WORLD BANK, (2000), “World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty”, Oxford University Press, p.17
- WORLD BANK, (2005), “Introduction To Poverty Analysis” , pp.70, <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PovertyManual.pdf> (15.05.2014)
- www.tarimhayvancilik.net (28.10.2014)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Hüseyin ÇELİK
Doğum Yeri ve Tarihi : Gaziantep, 1986

Eğitim Durumu
Lisans Öğrenimi : KSÜ, İİBF, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD

Doktora Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi
Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Kilis 7 Aralık Üniversitesi

İletişim
E-Posta Adresi : huseyinclk17@gmail.com
Tel. : 05069743363
Tarih : 2015